

LOKALE ONTWIKKELINGSSTRATEGIE LEADER WAASLAND 2023-2027

Europees Landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert
in zijn platteland

provincie
Oost-Vlaanderen

Inhoud

INLEIDING	5
1. AFBAKENING VAN HET LEADER-GEBIED	6
1.1. <i>Cijfermatige criteria</i>	7
1.2. <i>Beschrijvende criteria.....</i>	7
1.2.1. Het Waasland is fysisch-geografisch en landschappelijk een geheel	7
1.2.2. Het Waasland is socio-economisch een geheel.....	9
1.2.3. Het Waasland is bestuurlijk coherent	9
1.2.4. Er is een dynamische samenwerking en representatieve vertegenwoordiging van de relevante lokale plattelandsactoren.....	10
<i>Besluit</i>	10
2. OPMAAK LOS.....	11
2.1. <i>Overzicht van het reeds gevoerde plattelandsbeleid.....</i>	11
2.1.1. Van Europees naar gebiedsgericht plattelandsbeleid	11
2.1.2. Provinciaal beleid	13
2.2. <i>Participatief proces.....</i>	14
2.2.1. Voortraject	14
2.2.2. Opstellen van de Lokale Ontwikkelingsstrategie.....	17
2.3. <i>Thematische analyse van het Waasland.....</i>	18
2.3.1. Analyse van het landschap	18
2.3.2. Analyse van de plattelandseconomie en landbouwactiviteiten.....	32
2.3.3. Leefbare en levendige dorpen.....	43
2.4. <i>Uitdagingen en kansen voor het Waasland.....</i>	54
2.4.1. Landbouw en circulaire plattelandseconomie	54
2.4.2. Biodiversiteit en landschapskwaliteit	56
2.4.3. Leefbare en levendige dorpen.....	59
2.4.4. Overkoepelend	60
2.5. <i>Noden van het Waasland.....</i>	61
3. HET ACTIEPLAN.....	62
<i>Interventiologica</i>	62
<i>Algemene aandachtspunten.....</i>	63
SD 1. <i>De land- en tuinbouw in het Waasland is economisch rendabel en ecologisch duurzaam</i>	64
OD 1.1. Stimuleren van duurzame landbouwverbreding	64
OD 1.2. Stimuleren van rendabele valorisatie en verwerking van biomassa-resten	66
OD 1.3. Experimenteren met innovatieve, duurzame (circulaire) productie- en verwerkingstechnieken en/of verdienmodellen.....	67
SD 2. <i>Het Wase landschap is klimaatgezond en versterkt de biodiversiteit en bijhorende ecosystemen</i>	68
OD 2.1. Investeren in de ontwikkeling van open ruimte ifv klimaatadaptatie en -mitigatie en beschermen van biodiversiteit.....	68
OD 2.2. Investeren in de kwaliteit van het integraal bodem- en watersysteem in het Waasland.....	70

<i>SD 3. De dorpen in het Waasland bieden hoge kwaliteit van leven en richten zich op de toekomst, met oog voor het eigen Wase karakter.....</i>	<i>71</i>
OD 3.1. Realiseren van toekomstbestendige en kwalitatieve ontmoetingsplaatsen, met oog voor een kwalitatieve aansluiting met het omliggende landschap	72
OD 3.2. Realiseren van activiteiten, evenementen en projecten die de lokale gemeenschap versterken ..	74
OD 3.3. Stimuleren van een slimme transitie van gemeenten via het opstellen en/of uitvoeren van een strategie	75
4. DE LOKALE ACTIEGROEP (LAG)	77
4.1. Samenstelling.....	77
Inleiding.....	77
Rollen en verantwoordelijkheden	78
4.2. Juridische structuur	80
4.3. Werking en organisatie.....	80
4.3.1. Taken LAG.....	81
4.3.2. Taken Expertengroep	81
4.3.3. Vorming	81
4.3.4. De coördinator & deskundige.....	82
4.3.5. Organisatie	83
4.3.6. Deontologie	83
4.3.7. Aanwezigheid van LAG-leden	84
5. UITVOERING LOS	84
5.1. Projectoproepen.....	84
5.1.1. Selectieprocedure en criteria	84
5.1.2. Soorten projecten.....	86
5.2. Communicatie	89
5.2.1. Interne communicatie	89
5.2.2. Externe communicatie op projectniveau	90
5.2.3. Externe communicatie van het programma.....	92
5.3. Monitoring en evaluatie	93
5.3.1. Toezicht, controle en evaluatie door Vlaanderen en Europa	93
5.3.2. Toezicht, controle en evaluatie door de LAG	93
5.4. Participatie.....	99
6. FINANCIËEL BEHEER.....	100
6.1. Indicatief financieel plan.....	100
6.2. Organisatie van het financiële beheer binnen de LAG	103
7. DE HORIZONTALE DOELSTELLINGEN	103
7.1. Samenwerking met andere plattelandsgebieden	103
7.2. Visie op innovatie.....	104
7.3. Kennisuitwisseling.....	105
7.4. Netwerkvorming	106
7.5. Gelijke kansen	106
7.6. LEADER en andere subsidie-instrumenten	107

7.6.1. Europese programma's	107
7.6.2. Vlaanderen	112
7.6.3. Provincie Oost-Vlaanderen.....	114
8. BIJLAGES.....	114

INLEIDING

In 1991 lanceerde de Europese Commissie het initiatief ‘**Liaison Entre Actions de Développement de l’Economie Rurale**’ (LEADER), dat tot doel heeft kwalitatief hoogstaande, geïntegreerde en originele strategieën voor een duurzame plattelandontwikkeling uit te werken en te ondersteunen die tot een verbetering van de leefbaarheid in het gebied leiden.

Er wordt in de LEADER-gebieden dus een bovenlokale, gebiedsgerichte samenwerking opgestart met als doel tot een **duurzame ontwikkeling** te komen van deze plattelandsgebieden. De waarden en methodiek van het Europese LEADER-programma komen vrijwel volledig overeen met deze van het plattelandsbeleid in Oost-Vlaanderen. De Provincie is omwille van haar taakstelling en de expertise in kader van LEADER nauw betrokken bij het opstellen en de uitvoering van de Lokale Ontwikkelingsstrategie, met respect voor de autonomie van de Lokale Actiegroep (LAG).

Figuur 1 Voorbeeld van een project uit de vorige LEADER periode, “Toegangspoort Grote Geule” – renovatie van het boothuis als bestaand kleinschalig erfgoed.

Tijdens de vorige programmaperiode vormden zes gemeenten uit het Waasland voor de eerste keer een LEADER-gebied. Omdat het voornamelijk om de gemeenten grenzend aan Nederland ging, kreeg het gebied toen de naam “Grensregio Waasland”. In deze **tweede Lokale Ontwikkelingsstrategie**, voor de periode 2023-2027, breiden we het gebied uit naar 10 gemeenten en veranderen we daarom de naam naar “**Waasland**”.

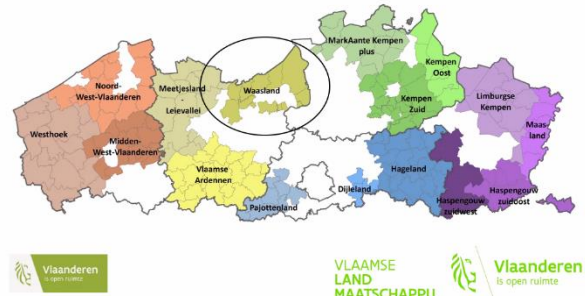
Omdat we deze LOS hebben opgesteld volgens de LEADER-waarden, betrokken we in het voortraject en in de vorming van de plaatselijke Lokale Actiegroep een brede waaier aan lokale actoren uit verschillende sectoren uit het Waasland. Een neerslag van dit uitgebreid **participatief proces** vind je verder in deze LOS. De stakeholders in de LEADER-gebieden zijn immers de beste deskundigen om de ontwikkeling van hun gebied aan te sturen. Een bottom-up aanpak zorgt ervoor dat de lokale stakeholders kunnen bijdragen aan het uitstippelen van een ontwikkelingstraject voor hun gebied, dat aansluit bij hun behoeften, verwachtingen en plannen.

In dit document lees je na de *afbakening van het LEADER-gebied Waasland* (Hoofdstuk 1) hoe we tot een visie zijn gekomen voor de verdere plattelandontwikkeling van het Waasland (Hoofdstuk 2. Opmaak LOS) en hoe we deze visie willen bereiken (Hoofdstuk 3. Actieplan). Verder lees je hoe de LAG is samengesteld en zal functioneren (Hoofdstuk 4. De lokale actiegroep) en hoe we de LOS willen uitvoeren (Hoofdstuk 5. Uitvoering LOS). Tot slot vind je ook nog een hoofdstuk over het vooropgestelde *financieel beheer* (Hoofdstuk 6) en een samenvatting rond de *horizontale doelstellingen* (Hoofdstuk 7).

We zijn er vast van overtuigd dat we hiermee, voortbouwend op de realisaties van het verleden, een ambitieuze, haalbare en concrete strategie voor de toekomst van het Waasland voorleggen. We kijken er naar uit deze uit te voeren in de komende periode 2023-2027/29.

1. AFBAKENING VAN HET LEADER-GEBIED

‘Het Waasland’ is een gekende regio in het Noordoosten van de provincie Oost-Vlaanderen, met een rijke historiek en een veelzijdig landschap. Afhankelijk van de context, vb. toeristische regio, Vlaamse regio, provinciegrenzen ... horen bepaalde gemeenten aan de rand soms wel, soms niet bij wat men als ‘het Waasland’ beschouwt.

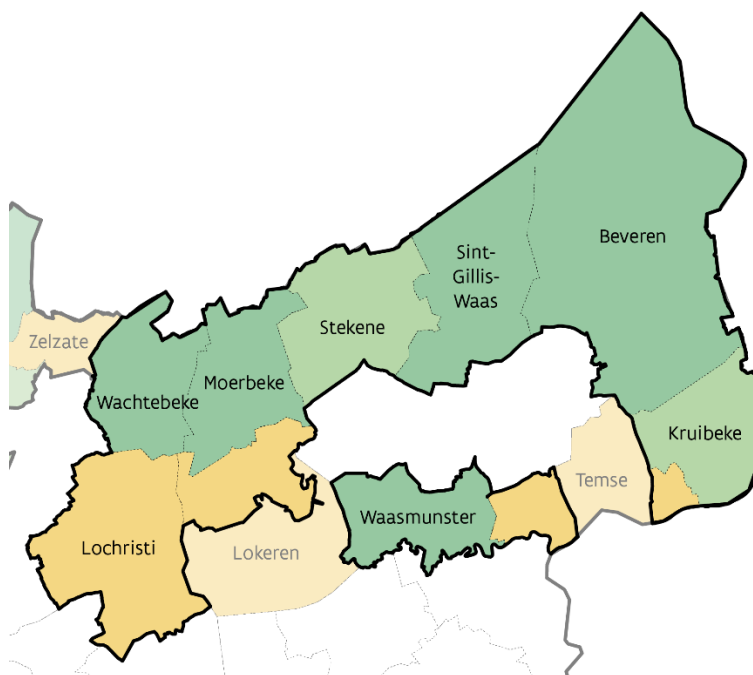
Voor het **LEADER-gebied Waasland** maken we een **zinvol geheel van 10 gemeenten**:
 Wachtebeke, Moerbeke, Sint-Gillis-Waas, Beveren, Waasmunster, Stekene, Kruikebeke, Lochristi, deelgemeenten Daknam en Eksaarde van Lokeren en deelgemeenten Elversele, Tielrode en Steendorp van Temse.

Figuur 2. Kandidaat LEADER gebieden in Vlaanderen. Bron: VLM

Sint-Niklaas (de witte vlek in het centrum van de kaart hieronder) wordt gezien als de ‘hoofdstad’ van het Waasland maar kan als centrumstad geen deel uitmaken van het LEADER-gebied.

In vergelijking met de vorige LEADER-periode is dit gebied uitgebreid met 4 nieuwe gemeenten: Lochristi, Lokeren (enkel de deelgemeenten Daknam en Eksaarde), Waasmunster en Temse (enkel de deelgemeenten Elversele, Tielrode en Steendorp). Ook deze nieuwe gemeenten in het LEADER-gebied Waasland hebben zich geëngageerd om hun schouders mee onder de uitvoering van de LOS te zetten. Je vindt hun engagementsverklaring in **bijlage I**.

In wat volgt lees je hoe en waarom dit LEADER-gebied voldoet aan alle vooropgestelde criteria.

Figuur 3 Kaart van het LEADER-gebied Waasland. De donkergroene gemeenten zijn gemeenten die voldoen aan de LEADER-definitie van plattelandsgemeente.

1.1. Cijfermatige criteria

Het LEADER-gebied Waasland telt in totaal 169.250 inwoners. Onderstaande tabel geeft de cijfermatige onderbouwing weer voor de samenstelling van het LEADER-gebied en toont het aantal inwoners per km² en het percentage ruimtebeslag.

Tabel 1 Cijfermatige berekeningen voor LEADER-gebied (bronnen: Rijksregister | provincies.incijfers.be, Statbel - statistische sectoren | provincies.incijfers.be, Landgebruiksbestand | provincies.incijfers.be)

Gemeente	Deelgemeente	Inwoners volgens Rijksregister (2021)	Oppervlakte km ² (2021)	Oppervlakte ruimtebeslag km ² (2019)	Inwoners per km ² (2021)	Opp. ruimtebeslag (t.o.v. totale opp.) [%] (2019)
Wachtebeke		7.780	34,63	8,94	224,66	25,80%
Moerbeke		6.613	37,93	7,03	174,35	18,50%
Sint-Gillis-Waas		19.599	55,49	15,04	353,20	27,10%
Beveren		49.243	152,69	54,44	322,50	35,70%
Waasmunster		10.916	32,27	11,49	338,27	35,60%
Stekene		18.882	45,26	15,44	417,19	34,10%
Kruibeke		16.827	33,53	10,47	501,85	31,20%
Lochristi		22.637	60,66	20,77	373,18	34,20%
Lokeren						
	Daknam	924	4,03	1,1	229,28	27,40%
	Eksaarde	5.997	21,28	5,37	281,81	25,20%
Temse						
	Elversele	2.440	5,01	1,68	487,03	33,60%
	Tielrode	3.834	7,43	2,42	516,02	32,60%
	Steendorp	3.558	5,14	1,81	692,22	35,20%
Totaal		169.250	495,35	156	341,68	31,49%

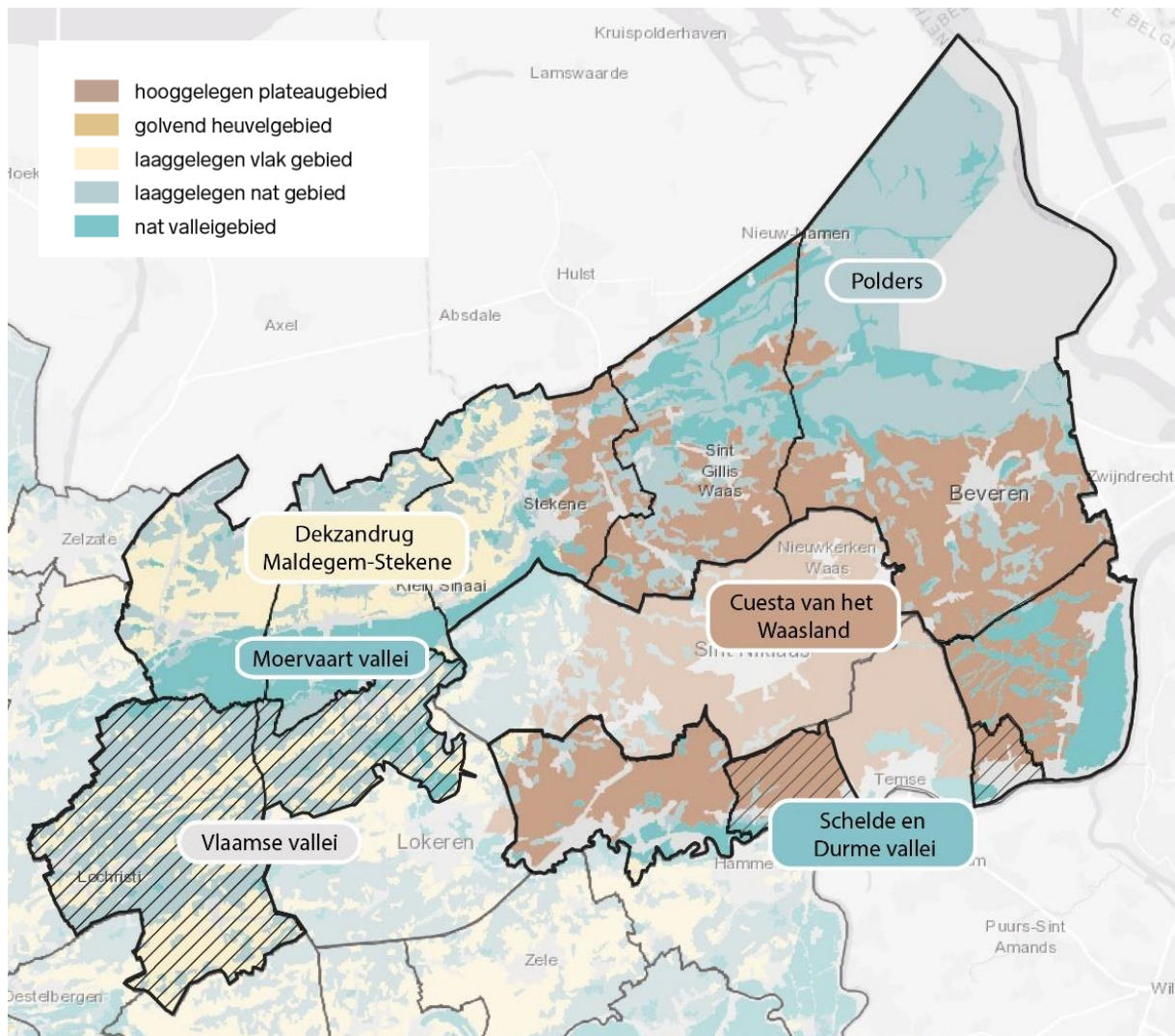
Vijf gemeenten (Wachtebeke, Moerbeke, Sint-Gillis-Waas, Beveren en Waasmunster) zijn **plattelandsgemeenten** en vormen de kern van het gebied (zie tabel boven). In Lokeren heeft Lokeren-centrum een te hoge bevolkingsdichtheid en een te hoog ruimtebeslag om deel te nemen, idem voor Temse-centrum. Daarom zijn enkel de andere deelgemeenten opgenomen.

Over het gehele LEADER-gebied is het aantal inwoners/km² gelijk aan 341,68 (2021) en het totale percentage ruimtebeslag (2019) gelijk aan 31,49%. Hiermee voldoet het gebied aan alle cijfermatige criteria.

1.2. Beschrijvende criteria

1.2.1. Het Waasland is fysisch-geografisch en landschappelijk een geheel

Het Waasland is een samenhangend openruimte gebied tussen de grootstedelijke gebieden van Gent en Antwerpen en hun havens.

Figuur 4. Fysisch systeem van het Waasland (Bron: Eigen verwerking van de fysisch systeemkaart van de Vlaamse Landmaatschappij)

De **Moervaartvallei** ligt geheel in dit gebied, dankzij de opname van de gemeenten Moerbeke, Wachtebeke, Lochristi en de deelgemeenten Daknam en Eksaarde van Lokeren. Lochristi en een deel van Lokeren worden daarenboven ook meegenomen omdat ze deel uitmaken van de Vlaamse vallei.

Centraal in het Waasland ligt de **Wase cuesta**. Enkele deelgemeenten van Temse worden mee opgenomen in het LEADER-gebied omdat ze ontegensprekelijk deel uitmaken van een hooggelegen plateau boven de Wase cuesta en de natte **Scheldevallei** in het zuidoosten van het gebied. Dit geheel behoort tot een fysisch-geografisch systeem. De Scheldevallei is bovendien onderdeel van de Natura 2000 habitatrictlijngebieden.

In het noorden grenst het gebied aan Nederland. Dit heeft niet alleen geografische maar ook culturele en geschiedkundige consequenties door de jarenlange uitwisseling tussen de gemeenschappen aan beide kanten van de grens.

Meer over de geografische en landschappelijke kenmerken lees je in het hoofdstuk '2.3.1. Analyse van het landschap'.

1.2.2. Het Waasland is socio-economisch een geheel

Op macroschaal bevindt het Waasland zich tussen twee grote economische poorten: North Sea Port (haven van Gent en Terneuzen) in het westen en de Antwerpse haven in het oosten. Daar liggen de Waaslandhaven en de industriezone van Zwijndrecht, die samen de grootste economische cluster van de streek vormen.

Het Waasland bestaat voornamelijk uit kleinere gemeenten, met inwonersaantallen van ongeveer 7.000 tot 20.000. Op demografisch vlak heeft het gebied, net zoals overal in Vlaanderen, te kampen met een steeds grotere vergrijzingsdruk.

Het inkomensniveau voor het gehele gebied ligt net iets hoger dan het gemiddelde voor Oost-Vlaanderen. De arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een hoge activiteitsgraad. Het Waasland kent een hogere tewerkstelling in de primaire sector (2,3%) ten opzichte van het gemiddelde voor Oost-Vlaanderen (1,7% - 2019).

Losstaand van een aantal verschillen op vlak van bv. bevolkingsdichtheid, inkomensniveau en bebouwingsgraad, vormt het gebied een homogeen geheel. Het is een overwegend ruraal gebied met gelijkaardige uitdagingen.

Meer over de socio-economische kenmerken lees je in 2.3.2. Analyse van de plattelandseconomie en landbouwactiviteiten.

1.2.3. Het Waasland is bestuurlijk coherent

Zoals in de inleiding gezegd, is 'Het Waasland' een gekende regio in het Noordoosten van de provincie Oost-Vlaanderen. Er is ook een **Vlaamse regio** Waasland, waarmee het gekozen LEADER-gebied zoveel mogelijk overeenstemt: enkel twee gemeenten die tot 'regio Gent' behoren, zijn toegevoegd aan het LEADER-gebied: Wachtebeke en Lochristi. Aangezien Gent zelf, als centrumstad, geen deel kan uitmaken van LEADER, is het logisch dat we enkele gemeenten aan de rand hiervan, die op veel andere vlakken horen bij het Waasland, meenemen in de afbakening.

Het gekozen LEADER-gebied komt bijvoorbeeld volledig overeen met de **toeristische regio** Waasland, (met uitzondering van centrumstad Sint-Niklaas, Lokeren-centrum en Temse-centrum).

In de voorliggende **fusies tussen gemeenten** (tegen 2025), zien we dat de geplande fusies van Wachtebeke-Lochristi en Moerbeke-Lokeren volledig passen binnen ons afgebakende LEADER-gebied. De mogelijke fusie tussen Kruikebeke, Beveren en Zwijndrecht (beslissing valt eind 2023) zou ook geen probleem opleveren. Zwijndrecht blijft dan – na een mogelijke fusie - buiten het LEADER-gebied Waasland vallen.

Met uitzondering van Wachtebeke en Lochristi zijn alle gemeenten aangesloten bij Interwaas, het intergemeentelijk samenwerkingsverband voor streekontwikkeling in het Waasland.

Er zijn verschillende **polderbesturen** actief binnen het Waasland, namelijk Polder van het Land van Waas, de Polder van Kruikebeke, Stekene Polder Sinaai-Daknam, Polder van Moerbeke en de Polder van Moervaart en Zuidlede.

1.2.4. Er is een dynamische samenwerking en representatieve vertegenwoordiging van de relevante lokale plattelandsactoren

De lokale gemeentebesturen, Interwaas, EGTS Linieland van Waas en Hulst en de polderbesturen zijn betrokken bij de verdere uitwerking en implementering van deze Lokale Ontwikkelingsstrategie, alsook de regionale organisaties, socio-culturele partners en beroepsorganisaties die voor deskundigheid op het terrein zorgen. Ook de actoren die actief werken aan een grensoverschrijdende samenwerking met Zeeuws-Vlaanderen zijn vertegenwoordigd.

Gedetailleerde informatie over de totstandkoming en representatieve samenstelling van de Lokale Actiegroep lees je in 4. DE LOKALE ACTIEGROEP (LAG).

Besluit

Volgend overzicht geeft aan dat het voorgestelde LEADER-gebied Waasland voldoet aan de ontvankelijkheidscriteria:

Criteria	
Het LEADER-gebied moet minstens 3 plattelandsgemeenten omvatten en vormt de kern van het LEADER-gebied	ja
De centrumsteden zijn niet opgenomen	ja
Bevolkingsdichtheid is maximaal 350 inw/km ² of heeft een ruimtebeslag van maximaal 30%	ja
Het gebied vormt een fysisch-geografisch, landschappelijk en sociaaleconomisch geheel	ja
Het gebied is bestuurlijk coherent. Bij de afbakening wordt gestreefd naar afstemming met de regiovorming op Vlaams niveau.	ja
Het gebied beschikt over een dynamische samenwerking en representatieve vertegenwoordiging van de relevante plattelandsactoren.	ja

2. OPMAAK LOS

In dit hoofdstuk geven we weer hoe deze Lokale Ontwikkelingsstrategie is opgebouwd.

We starten met een kort overzicht van wat er in het **verleden** in het Waasland is gerealiseerd qua plattelandsbeleid.

Daarna beschrijven we in een tweede deel het **uitgebreid participatief proces** dat aan het opmaken van deze LOS voorafging: gedurende verschillende momenten gaven verschillende (groepen) stakeholders hun input over de gebiedsanalyse, kansen en uitdagingen en de interventielocatie.

Vervolgens geven we een **grondige gebiedsanalyse** van het LEADER-gebied Waasland volgens de 3 prioritaire beleidsthema's die Vlaanderen naar voren schoof: biodiversiteit en landschapskwaliteit, landbouw en circulaire plattelandseconomie en leefbare en levendige dorpen.

Hieruit volgt een overzicht van de **uitdagingen en kansen voor het Waasland** op macro, micro en meso niveau. Deze opsomming kwam tot stand op basis van zowel de gebiedsanalyse als de input van de stakeholders.

Tot slot puren we uit de gebiedsanalyse, de inbreng van de stakeholders, de kansen en uitdagingen en voortbouwend op het verleden de grootste **noden van het Waasland**.

2.1. Overzicht van het reeds gevoerde plattelandsbeleid

In het LEADER-gebied wordt reeds sinds 2000 een uitgestippeld plattelandsbeleid uitgevoerd. Dit wordt mee mogelijk gemaakt door de financiële steun vanuit Europa, met het LEADER-programma als een van de pijlers.

2.1.1. Van Europees naar gebiedsgericht plattelandsbeleid

De Provincie Oost-Vlaanderen voert samen met Vlaanderen en Europa een gebiedsgericht plattelandsbeleid. Europa schetst hiervoor het brede kader in een verordening en Vlaanderen vertaalt dit naar een Strategisch Plan. In dit Strategisch Plan wordt er naar de provincies gekeken voor onder andere de gezamenlijke uitvoering van de LEADER-maatregel. Al sinds de eerste programmaperiode (PDPOI 2000–2006) zorgen de provincies mee voor de coördinatie van Plattelandsontwikkeling in Vlaanderen.

Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling 2000 – 2006 (PDPO I)

De Europese lidstaten werden verantwoordelijk om een integraal plattelandsbeleid te voeren. Vlaanderen koos ervoor om een klein aandeel te investeren in integraal plattelandsbeleid. Dit laatste onderdeel werd toevertrouwd aan de provincies.

Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling 2007 – 2013 (PDPO II)

In het Vlaams Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling 2007 - 2013 lag de nadruk op het verbeteren van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector, de verbetering van het milieu en het platteland, de verbetering van de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie. Een vierde doelstelling was het werken volgens de LEADER-methodiek.

Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling 2014 – 2020 (PDPO III)

Voor de programmaperiode 2014 - 2020 werd het GLB opnieuw hervormd, dit maal met als doel het concurrentievermogen en de duurzaamheid te verhogen en doelgerichter te werk te gaan. Om deze redenen wordt ook de Europese verankering verdiept. Zo droeg het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) deze periode sterker bij tot de doelen van Europa 2020 en het Gemeenschappelijk Strategisch Kader (GSK).

De verdere uitwerking van PDPO III gebeurde in samenwerking tussen de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en de Provincies. Zo kreeg de gebiedsgerichte werking binnen PDPO III 3 sporen:

- Projectoproepen voor de versterking van de omgevingskwaliteit en de vitaliteit op het platteland (Omgevingskwaliteit of OKW)
- De LEADER-werking
- Plattelandsontwikkeling door samenwerking met de stedelijke omgeving

Een belangrijke toevoeging aan dit subsidiekanaal was de bijkomende maatregel **Platteland Plus**. Dit was een samenwerking tussen de provincies en de Vlaamse Overheid om het budget voor plattelandprojecten op hetzelfde peil te houden als in PDPO II (2007-2013). In Oost-Vlaanderen werd dit budget voornamelijk ingezet voor de inrichting van groene ontmoetingsplaatsen.

LEADER Grensregio Waasland 2014-2022

In een deel van het voorliggend afgebakende gebied liep binnen PDPO III (2014 -2022) een LEADER programma, namelijk LEADER Grensregio Waasland 2014 – 2022. Dit was voor 6 Wase gemeenten de eerste erkenning als LEADER gebied (zie figuur). Uit 15 mogelijke thema's koos LEADER Grensregio Waasland deze 3 thema's:

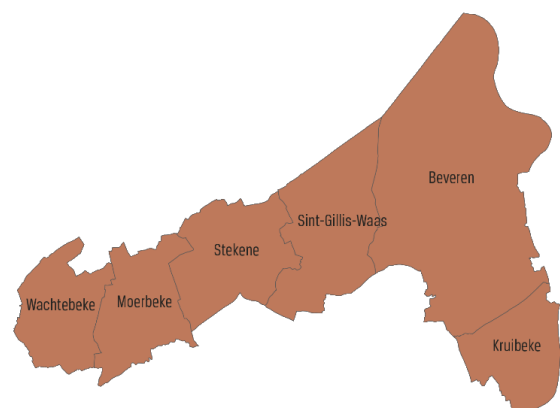
- Lokale voedselstrategieën en streekproducten
- Leefbare dorpen
- Profilering en promotie van de streekidentiteit (toerisme en recreatie)

In 2021-2022 werd de LEADER-periode verlengd en werd verder ingezet op de bovenstaande thema's.

Tussen 2014 en 2022 werden binnen LEADER Grensregio Waasland **23 projecten** goedgekeurd, voor ongeveer **1,34 miljoen euro** aan steun.

Er waren **4 projecten** binnen het thema 'lokale voedselstrategieën en streekproducten', **10 projecten** binnen het thema 'leefbare dorpen' en **9 projecten** binnen het thema 'toerisme en recreatie'.

Een evaluatie van de voorbije LEADER-periode is opgenomen in het hoofdstuk 2.2.1. voortraject.

Figuur 5 Het LEADER gebied Grensregio Waasland 2014-2022

2.1.2. Provinciaal beleid

Uitvoeringsplan voor het Oost-Vlaamse Platteland

Het Uitvoeringsplan voor het Oost-Vlaamse Platteland bevatte het beleidskader voor de provincie Oost-Vlaanderen inzake het derde Vlaamse Programma voor Plattelandsontwikkeling (PDPO III) 2014-2020 en met verlenging 2021 – 2022.

In het Uitvoeringsplan werd een situatieschets opgenomen, dat ingedeeld werd als een thematische handleiding met inhoudelijke prioriteiten en uitdagingen. Dit plan was de opvolger van het beleidsplan dat in 2004 werd opgesteld.

Deze situatieschets bestond uit zes thema's: Ondernemen, Armoede en Welzijn, Mobiliteit, Erfgoed en toerisme, Klimaatneutraal Oost-Vlaanderen en Open ruimte. Onder deze thema's werden, aan de hand van de inhoudelijke prioriteiten, concrete acties en doelen bepaald voor projecten onder de verschillende uitvoeringsprogramma's.

Provinciale Kadernota

Voor de nieuwe periode 2023-2027 keurde de Provincie Oost-Vlaanderen een Kadernota goed waarin ze haar beleid voor plattelandsontwikkeling uiteenzet. Ze wil met haar beleid voor plattelandsontwikkeling de (be)leefbaarheid van het platteland verhogen. Het doel is om samen met belanghebbenden snel actiegerichte projecten op te starten om flexibel in te spelen op de uitdagingen van het platteland. En deze uitdagingen zijn veelzijdig. Op langere termijn moet de balans tussen de stedelijke gebieden en het platteland in Oost-Vlaanderen in evenwicht blijven om te voorkomen dat er zich een breuklijn voordoet tussen stad en platteland.

Om de vooropgestelde doelen te bereiken is het belangrijk dat lokale besturen en andere essentiële actoren naar belangrijke maatschappelijke uitdagingen en trends kijken door de bril van het platteland. Zo kunnen er oplossingen op maat van het platteland ontwikkeld worden. Een gebiedsgerichte aanpak met een geïntegreerde en thema-overschrijdende werking staan hierbij voorop, net als aandacht voor een kwalitatieve en duurzame ontwikkeling. Bovendien worden aspecten zoals samenwerking, participatie en toekomstgerichte innovatie hoog in het vaandel gedragen.

Hierop wordt door de dienst Landbouw & Platteland de komende jaren op ingezet (periode 2023-2025):

- Beleidsmatige ondersteuning voor lokale besturen: hoe omgaan met dorpen/buurtten op het platteland
- Verhogen van de ruimtelijke kwaliteit op het Oost-Vlaamse Platteland
- Ondersteunen van participatietrajecten rond ruimtelijke kwaliteit in dorpen ('Trek het landschap je dorp in')
- LEADER: gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling

Aandacht voor het platteland maakt uiteraard ook onderdeel uit van het in opmaak zijnde Beleidsplan Ruimte voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Vandaag ligt het ontwerp Beleidsplan Ruimte voor: dit document werd goedgekeurd door de Provincieraad op 22 maart 2023. Het openbaar onderzoek over dit Beleidsplan Ruimte zal lopen van 21 april tot en met 19 juli 2023.

Met het Beleidsplan Ruimte zet de Provincie een langetermijnvisie uit voor een duurzaam gebruik van de beperkte ruimte in Oost-Vlaanderen tot 2050. Onderhavig document putte ook inspiratie uit tekst en kaartmateriaal van het Beleidsplan Ruimte.

2.2. Participatief proces

2.2.1. Voortraject

Er werden in de opbouw naar de definitieve gebiedsanalyse en de aanzet tot interventielogica een aantal cruciale participatie- en inspraakmomenten georganiseerd.

1. Evaluatie voorbij LEADER periode

Bij het afsluiten van de vorige LEADER-periode (2013-2022) voerde het LEADER-secretariaat een evaluatie uit voor de werking van het programma en van de PG Grensregio Waasland. Hiervoor werden aparte enquêtes afgenomen bij promotoren en de PG-leden. De PG van het Waasland kwam samen op vrijdag 10 juni 2022 om de resultaten verder te bespreken.

Hieruit bleek vooral dat ze **verder willen inzetten op wat de voorbije periode al is gerealiseerd**. Daar **bovenop** werden volgende **nieuwe thema's en doelstellingen** naar voor geschoven voor de periode 2023-2027:

- klimaatadaptief landschapsherstel en -ontwikkeling in land- en tuinbouw
- natuurrijke landbouw - landschapsonderhoud door landbouwers
- Versterken van natuurlijke structuur als motor van het scheppen van een aantrekkelijke omgeving voor recreatie op het platteland. Grootschalige landbouw stoot op zijn grenzen onder meer omdat natuurlijke elementen zoveel mogelijk zijn verwijderd. De bezoeker aan het buitengebied ervaart dat als een manco.
- Zelfredzaamheid voor bewoners van het platteland. Digitale kloof dichten en (daardoor) armoede bestrijden.
- Zet in op een schoner platteland: verfraaiingswerken en vergroening van de landelijke bewoning (boerderijen, kmo's, particuliere woningen)
- Innovatieve productontwikkeling met een agrarische link
- Sterkere kennisdeling met andere (buitenlandse) LEADER-gebieden (vormingsinitiatieven voor PG-leden en promotoren)
- Toekomst voor een gezonde, rendabele en leefbare landbouw in onze streek.
- In het kader van de huidige crisissituatie Rusland/Oekraïne: meer gevarieerde voedselproductie om in het binnenland onafhankelijker te worden van import buiten Europa.
- Meer aandacht voor bebossing, natuurbeheer, omkering van de lintbebouwing waardoor Vlaanderen één dorp lijkt.

*Uit: **Evaluatie LEADER: Traject; Kerncijfers 2015 – 2022; Evaluatie promotoren & PG-leden.***

Daaropvolgend, op 29 november 2022, werd een focusgroep gehouden voor de drie LEADER-gebieden samen, met daarin de LEADER-coördinatoren, de beleidsmedewerkers platteland van de Provincie Oost-Vlaanderen en drie afgevaardigden uit elk van de drie Oost-Vlaamse Plaatselijke Groepen (PG's). De focusgroep bouwde verder op de evaluatie van de PG's en blikte vooruit op de nieuwe periode.

De voornaamste conclusies uit dit traject waren:

- Een betere en gerichtere communicatie rond het programma is nodig.
- Administratieve last voor promotoren moet vereenvoudigen, de strikte interpretatie van de regels (die niet altijd duidelijk zijn en wijzigen) werken verstikkend voor promotoren. Koepelprojecten om kleinere promotoren hierin te ontzorgen kunnen een oplossing bieden.

- Trage uitbetaling van declaraties is vervelend voor promotoren.
- Betere vorming en meer netwerking voor de PG/LAG en voor de promotoren organiseren. Ook tussen de verschillende LEADER-gebieden (in Oost-Vlaanderen, Vlaanderen of erbuiten).
- LEADER-secretariaat kan belangrijkere spil worden bij het opzetten van projecten (projectmakelaarschap beter opnemen).
- Gerichte oproepen kunnen ook bepaalde thema's die onderbelicht bleven (bijvoorbeeld lokaal ondernemen of natuur) beter in de aandacht zetten.
- Meer vrijheid voor de promotor om te voldoen aan doelstellingen in plaats van zeer afgeleide acties.
- Meer aandacht voor continuïteit van projecten.
- Bij deelname aan PG/LAG hoort een engagement, dit moet beter bewaakt worden doorheen de programmaperiode.
- Focus PG/LAG meer op projectmakelaarschap, opvolging lopende projecten en motor voor regionale ontwikkeling en minder op technische zaken en administratie van het programma. Het secretariaat zou meer vrijheid moeten krijgen op het laatste vlak.
- Evenwichtige PG/LAG nodig om over de thema's heen objectief te kunnen beoordelen over de inhoud van de projecten.

De conclusies van zowel de evaluatie van LEADER Grensregio Waasland als de focusgroep werden meegenomen bij de opmaak van de gebiedsanalyse en de Lokale Ontwikkelingsstrategie.

2. Stakeholderbevraging

De Provincie Oost-Vlaanderen organiseerde op 20 december 2022 (in De Klinge) een stakeholderbevraging voor het Waasland. Hierbij werd eerst een inleidende presentatie gegeven met een toelichting van het kader en het traject met vervolgens een korte karakterisatie van het gebied aan de hand van een selectie van kaarten en beelden (concept gebiedsanalyse) die het gebied beschrijven en nodig zijn om kansen en uitdagingen op te lijsten.

Daarna werd er interactief gewerkt via break-outs per thema waarbij de deelnemers per ronde aan 1 thema konden werken. Er werden twee discussierondes georganiseerd, waarbij de drie thema's in beide rondes aan bod komen. Dit betekende dat elke deelnemer twee van de drie thema's kon bespreken tijdens de stakeholderbevraging. In elke discussieronde werd voor elk thema samen met de deelnemers gewerkt rond drie doelstellingen:

- Het verfijnen en interpreteren van de gebiedsanalyses samen met de lokale actoren: Samen de kansen en uitdagingen voor de regio in kaart brengen, verder bouwend op wat uit de gebiedsanalyse komt. De gebiedsanalyse wordt aangevuld op basis van de ervaringen van de deelnemers in hun regio.
- Het formuleren van doelstellingen voor de volgende LEADER-strategie: Verder bouwend op de gebiedsanalyse vragen we de deelnemers om doelstellingen te gaan formuleren: *“Een doelstelling is een formulering van een gewenste situatie of verandering, gepreciseerd met gewenste effecten en/of gewenste output, outcome en impact.”* De doelstellingen zijn geen beschrijving van 'hoe' er zal gewerkt worden in de komende LEADER-periode. Je kan ze dus niet formuleren in termen van acties en/of middelen. Ze beschrijven wel wat men wil/kan/zal

bereiken in de komende beleidsperiode. Niet het 'hoe' staat centraal, wel het resultaatgerichte 'wat'.

- Het identificeren van vernieuwers in de streek: Op de LEADER-dagen willen we graag zoveel mogelijke lokale actoren en innovatoren bereiken, die LEADER misschien nu nog niet kennen. Om deze mensen te bereiken, gaan we samen met de deelnemers op zoek naar wie deze vernieuwers uit de streek zijn.

De input van de stakeholdersbevraging werd verder verwerkt in de gebiedsanalyses.

3. LEADER-dag in het Waasland

Een derde inspraakmoment werd georganiseerd als een 'LEADER-dag', een informele 'happening' waar inhoud en verbinding werden gecombineerd. Voor het Waasland werd die gehouden op 18 februari 2023 in het buurthuis van Moerbeke. Het was een laagdrempelig gebeuren waarbij via thematische hoeken/tafels er een heldere, toegankelijke en begrijpbare toelichting werd gegeven bij de concept-gebiedsanalyse en waarbij verschillende (doch niet-limitatief) uitdagingen werden geschetst.

Aan de hand van een aantal voorbeeldprojecten werd toegelicht hoe aan deze uitdagingen een mogelijke oplossing kan gegeven worden. Sommige van de voorgestelde projecten werden uitgevoerd met LEADER-subsidies, andere niet. Daarbij werden de deelnemers telkens uitgenodigd om in dialoog te gaan en hun aanvullingen te geven op het voorgestelde materiaal. Er werd gestimuleerd om zelf projectideeën te bedenken die op een "Projectideeën-muur" kunnen worden aangebracht. Deze actieve werkwijze droeg bij aan de gehele wervende opzet waarbij deelnemers ook engagementen konden aangeven naar de toekomst toe.

De thematische hoeken lieten toe om de voorgestelde interventielogica ("Waar willen we naartoe?") in verschillende clusters aan bod te laten komen. Er werd een vaste tafelbegeleider voorzien en hierdoor kon er telkens verder gewerkt worden op de input van de deelnemers. Deze aanpak was voldoende dynamisch en werd gekoppeld aan een appel tot engagement; dit creëerde een setting van ideeën, verder bouwen, én de mogelijkheid om zich hierachter te scharen. De engagementen werden ook effectief zichtbaar gemaakt door ze weer te geven op een engagementenmuur.

2.2.2. Opstellen van de Lokale Ontwikkelingsstrategie

Samen met de vorming van de nieuwe LAG, startten we in het Waasland met het opstellen van de Lokale Ontwikkelingsstrategie. In de loop van maart, april en mei gingen we hiervoor aan de slag in een 'pre-LAG'. We nodigden hierop relevante actoren en profielen uit het Waasland uit, vanuit het idee dat uit dit proces uiteindelijk ook de finale LAG gevormd kon worden.

We nodigden volgende relevante actoren uit om mee te denken en schrijven:

- Plaatselijke Groep LEADER 2014 – 2022
- Vertegenwoordiging alle lokale besturen uit het betreffende LEADER-gebied
- Interessante profielen uit stakeholderbevraging en LEADER-dag
- Proactieve zoektocht naar geschikte profielen uit nieuwe gemeenten, regionale organisaties die niet in de vorige PG zaten, etc.
- Bereiken van burgers op LEADER-dag, via Dorpsbelangen vzw, etc.

Hierbij hielden we alvast rekening met een evenwichtige samenstelling publiek – privaat, expertise vanuit de verschillende domeinen waarin het LOS actief zal zijn en een geografische spreiding binnen het gebied (met aandacht voor de nieuwe gemeenten).

De gevormde pre-LAG kwam uiteindelijk 5 keer samen:

woensdag 15 maart	Online: voorstelling traject opmaak LOS
dinsdag 21 maart	Werk sessie: <ul style="list-style-type: none">• voorstelling gebiedsanalyse• eerste aanzet doelstellingen en acties
vrijdag 31 maart	Werk sessie: <ul style="list-style-type: none">• bepaling doelstellingen/acties• aanzet LAG-werking
dinsdag 25 april	Werk sessie: <ul style="list-style-type: none">• LAG-werking• Overlopen draft LOS
dinsdag 23 mei	Werk sessie: Finale voorstelling LOS + overlopen feedback

Tijdens de eerste online werkvergadering ging het over de afbakening LEADER-gebied, over het gevraagde engagement voor het traject opmaak LOS, was er een toelichting van het oproepreglement, de goedkeuringsprocedure LOS, de beoordelingscriteria LOS en een eerste toelichting van de interventielogica.

Daarna volgden 3 fysieke werkvergaderingen, waarbij er via participatieve methodieken in kleinere groepen werd verder gewerkt met de feedback vanuit de Technische Werkgroep en waarbij vooral de strategische en operationele doelstellingen uitgebreid werden bediscussieerd en aangepast, op basis van de uitgebreide gebiedsanalyse. Ook kwam de vorming van de definitieve LAG aan bod, en een eerste aanzet tot soorten projecten, financieel plan en monitoring en evaluatie.

Tussentijds kregen de leden van de pre-LAG de draft van de LOS doorgestuurd en werd hen gevraagd samen verder te werken in het document.

Tijdens de vijfde en laatste werkvergadering kwam de voorstelling van de LOS aan bod. De aanwezigen keurden deze goed en gaven een formeel mandaat tot indiening.

Bijeenkomst van de pre LAG op 31 maart 2023, in de gebouwen van Avansa in Sint-Niklaas

Bijeenkomst van de pre-LAG op 25 april 2023 in het Natuurhuis in Temse.

2.3. Thematische analyse van het Waasland

De provincie Oost-Vlaanderen liet ter voorbereiding van de Lokale Ontwikkelingsstrategie van het Waasland een gebiedsanalyse opstellen door een extern studie bureau (ILVO en Buur). De informatie in dit hoofdstuk is hierop gebaseerd, alsook op andere relevante recente studies en beleidsplannen over het Waasland (Het [Regionaal klimaatadaptatieplan Waasland](#), augustus 2021, de [Landschapslezing energielandschap 2050 Waasland](#), december 2021, [Toekomstplan voor Toerisme en Recreatie in het Waasland 2021-2026](#), en '[Maak ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050](#)', voorjaar 2023).

In wat volgt geven we de belangrijkste data en inzichten voor het Waasland voor de drie prioritaire Vlaamse beleidsthema's. Voor meer gedetailleerde kaarten en gegevens, waarop ook de verdere kansen, uitdagingen en noden zijn gebaseerd, verwijzen we graag naar de vermelde bronnen en de gebiedsanalyse van ILVO en BUUR (zie **bijlage II**).

2.3.1. Analyse van het landschap

In dit hoofdstuk volgt een beschrijving en analyse van het Waasland op vlak van de belangrijkste fysisch-geografische en landschappelijke elementen, zoals **bodem**, **water** en **landschap en natuur**. Ook kijken we naar de effecten van de **klimaatopwarming** en de staat van de **biodiversiteit** in het Waasland. Als laatste punt geven we ook enkele belangrijke bestaande **plannen** voor het gebied.

Als inleiding geven we een overzicht van de verschillende **deellandschappen** van het LEADER-gebied: landschappelijke coherente gehelen die een eigen identiteit hebben en ook zo beleefd worden. Samen vormen deze deellandschappen het totaal karakter van het Waasland.

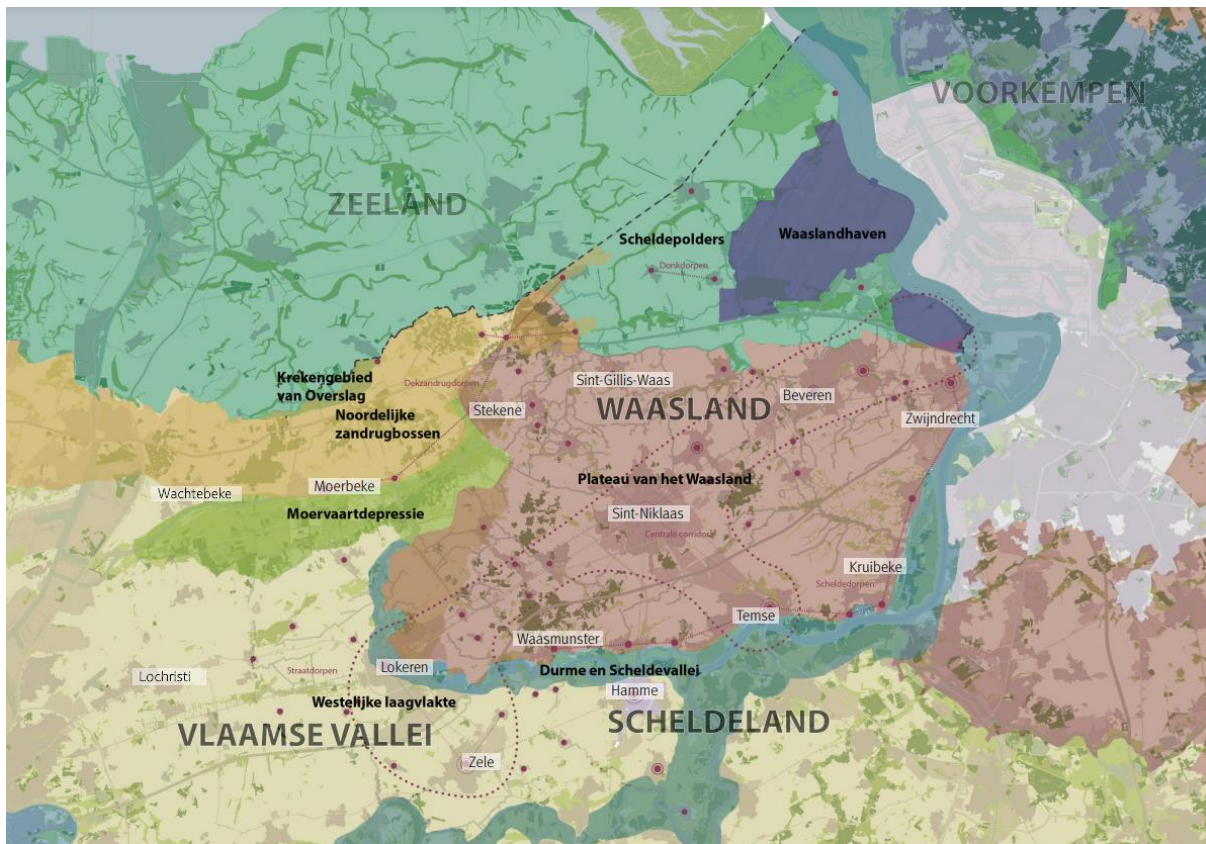
Op meso-schaal gaat het over drie grote regio's:

- De Wase cuesta (het plateau van het Waasland)
- De Vlaamse vallei (met de westelijke laagvlakte)
- Het Scheldeland (Durme- en Scheldevallei)

Naast deze grote regio's zijn er ook enkele kleinere deelgebieden die een eigen identiteit hebben, op basis van het fysisch en biotisch systeem:

- Het poldergebied (krekengebied van Overslag en de Scheldepolders)

- De noordelijke zandrugbossen
- De moervaartdepressie
- De Waaslandhaven

Figuur 6 Deellandschappen in het Waasland. Bron: Landschapslezing energielandschap 2050 Waasland

1. Bodem

Beschrijving van de bodem in het Waasland

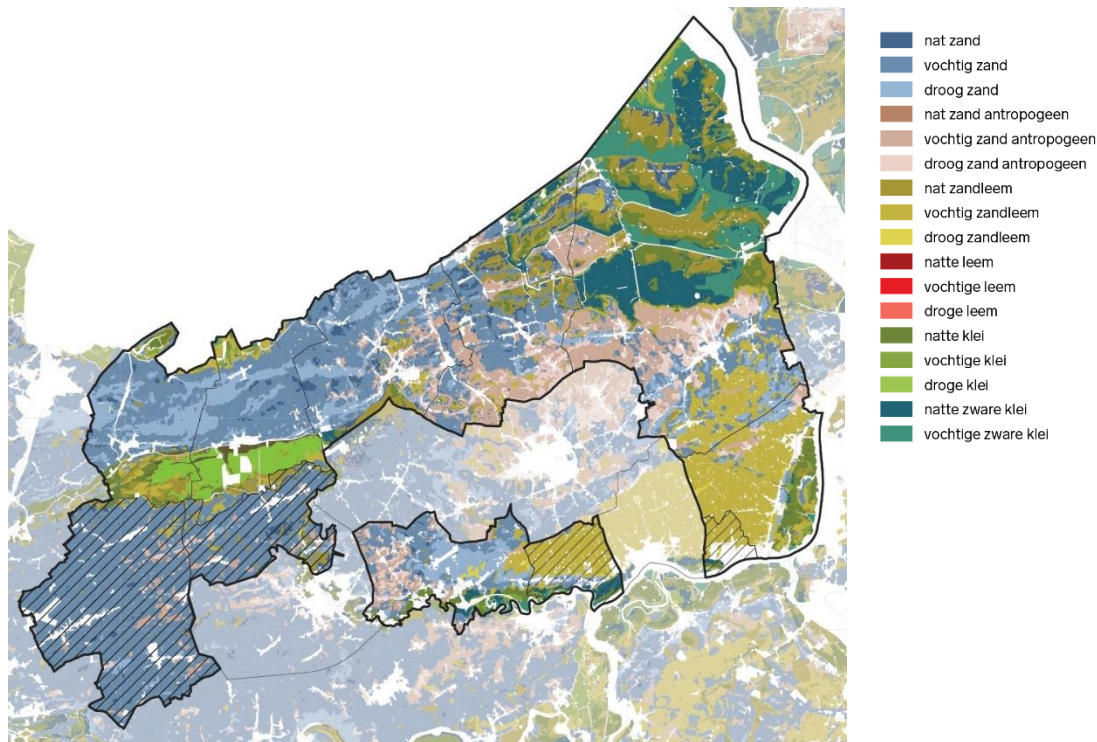
In het Waasland zijn er twee grote bodemstructuren: een cuesta en een dekzandrug.

De **Wase cuesta** vormt een onderdeel van de grotere Boomse cuesta die van Waasmunster tot in Rumst loopt. Een cuesta is een langgerekte asymmetrische heuvelrug met een steil front en een zwak afhellende rug. De cuesta van het Waasland bevat een ondoordringbare **kleilaag** die bedekt is met **zandgronden**. Hierdoor is er in het noorden van het Waasland een hoge grondwaterstand aanwezig. De hoogste top van deze heuvelrug bevindt zich aan de Scheldevallei, en heeft een maximale hoogte van 32 meter. Verder is de cuesta bedekt met **fijnzandige dekzanden** en een strook van **stuifzandruggen** die met een boog rond Sint-Niklaas liggen. Deze stuifzanden zijn door hun bodemsamenstelling minder geschikt voor de landbouw waardoor ze doorheen de geschiedenis vaak uit wastines¹ of bos bestonden.

¹ Een wastine is een type woeste grond dat uit een verzameling van graslanden, struwelen en verspreide kleine bossen bestaat. Het is een half open landschap zonder perceelsgrenzen waar in het verleden vee kon grazen. Wastines bevonden zich vaak aan de rand van de oerbossen. De wastines werden later, net zoals de bossen, ontgonnen voor de landbouw en zijn nagenoeg allemaal uit het landschap verdwenen..

Een tweede grote structuur, de **dekzandrug van Verrebroek-Gistel**, domineert de bodem ten noorden van het Waasland. De dekzandrug is vele kilometers lang maar steekt slechts enkele meters boven het omliggende landschap uit. De zandrug loopt verder door tot in Nederland en is over de grens sterk versnipperd door diverse historische getijdengeulen. Op het einde van de dekzandrug bevindt zich een solitaire ophoging waarop de dorpen Meerdonk en Verrebroek gelegen zijn. Deze dekzandrug is na de laatste ijstijd ontstaan en blokkeerde de doorgang van het watersysteem. Hierdoor zocht het water zich een nieuwe weg richting de zee en buigt het watersysteem zich via de Durme en de Schelde een weg naar de Westerschelde. Diverse kernen zoals Terwest, Moerbeke, Klein-Sinaai, Stekene,... zijn op de rand van deze dekzandrug gevestigd. Hierdoor liggen ze net buiten de natuurlijke overstromingsgebieden van de Moervaartdepressie.

Naast deze grotere bodemstructuren, bestaat de ondergrond voornamelijk uit **zandbodems**. In de **Moervaartdepressie** en in de **Schelde- Durmevallei** komen enkele **kleicomplexen** voor. Op het oostelijke deel van de cuesta tussen de stuifzanden en de Scheldevallei is er een strook van **zandleem** aanwezig en in het Wase polderlandschap bestaat de bodem voornamelijk uit een afwisseling van **zandleem** (krekens) en **zware klei** (poldergronden).

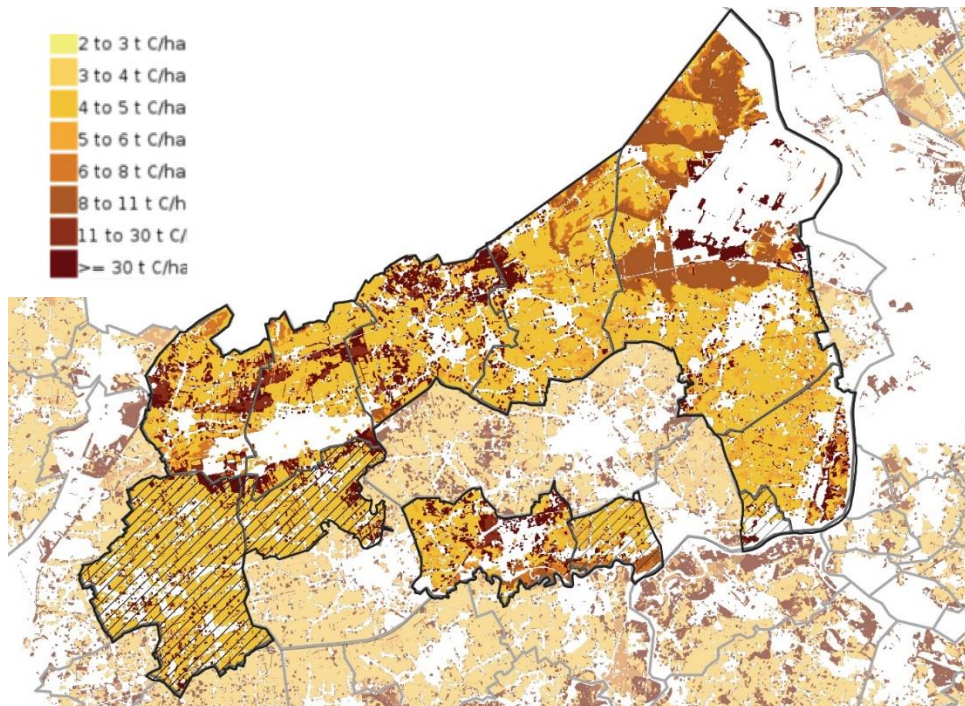
Figuur 7: Bodemtypologie (Bron: Digitale bodemkaart van het Vlaams Gewest VPO)

Koolstofopslag in de bodem

Na de oceaan is de bodem de grootste voorraadkast van koolstof. CO₂ vastleggen in de vorm van bodemorganische (kool)stof draagt niet alleen bij aan de strijd tegen de klimaatverandering, deze koolstof speelt ook een hoofdrol in de goede werking en vruchtbaarheid van de bodem.

Onderstaande kaart geeft de huidige koolstofopslag in de bodem weer voor het LEADER-gebied. Dit is het totaal aan organische koolstof voor akker, grasland en bos. Hoe donkerder de kleur, hoe meer koolstof is opgeslagen. De kaart geeft duidelijk aan dat voornamelijk in de bossen en de graslanden

verspreid in het noorden en in de Moervaartvallei in het Waasland een hoog gehalte koolstof in de bodem is opslagen.

Figuur 8: Koolstofopslag in de bodem - 2017 (Bron: Soil Organic Carbon Stock Maps for Belgium: standard deviation (40 m grid) - Databank Ondergrond Vlaanderen)

2. Water

Beschrijving van het watersysteem in het Waasland

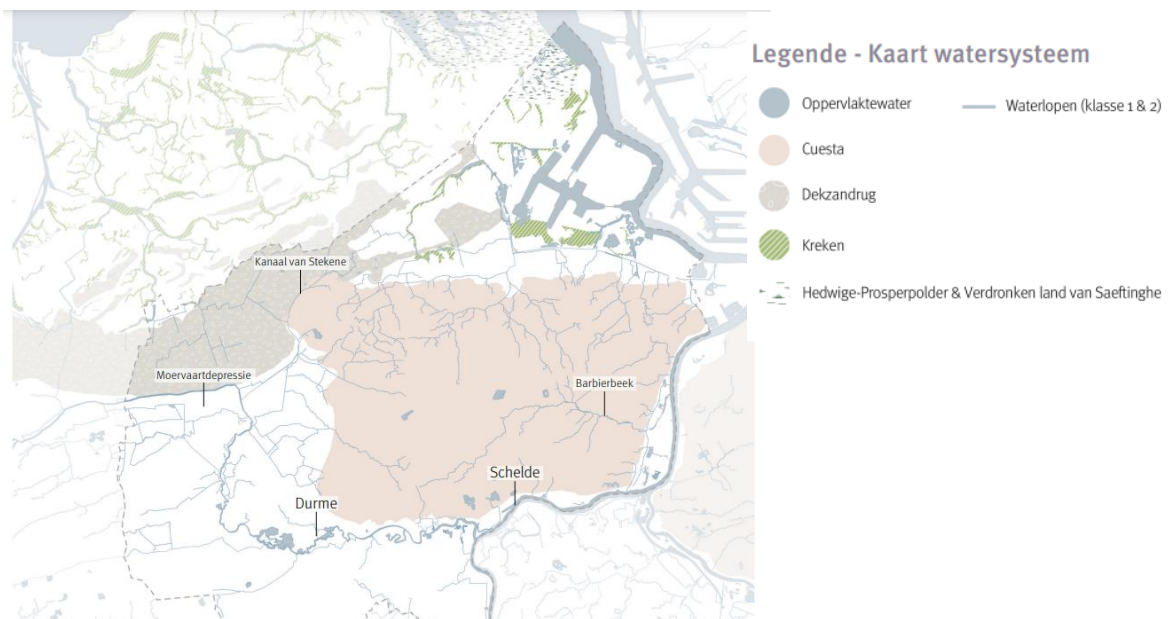
Het watersysteem bestaat uit **3 grootschalige waterlichamen: de Schelde, de Durme en de Moervaart**. De loop van de twee rivieren en het kanaal worden sterk door het onderliggende bodemsysteem beïnvloed. De Schelde buigt aan het cuestafront af en baant zich een weg doorheen de Boomse cuesta richting de Westerschelde. Ook de Moervaartdepressie en de loop van de Durme worden bepaald door de dekzandrug en de cuesta. De grenzen van de depressie worden bepaald door de brede dekzandrug en voorbij Lokeren buigt de Durme door het cuestafront af richting de Schelde.

Verder zijn beide rivieren zijn onderhevig aan de **getijdewerking** van de Noordzee waardoor de waterstand van beide rivieren verschillende meters kunnen stijgen.

Door de dikke ondergrondse kleilaag ontstaan er op de cuesta **verschillende beken** die afvloeien richting de Schelde en de Durme. Het grootste valleigebied op de cuesta is de **Barbierbeek** die ter hoogte van Kruibekke in de Schelde uitmondt. Daarnaast zorgt de kleilaag voor een hoge grondwaterstand. Hierdoor worden intensieve landbouwomgevingen bemoeilijkt en hebben landbouwpercelen een fijnmazig grachtenstelsel om het extra aan hemelwater maximaal af te vloeien.

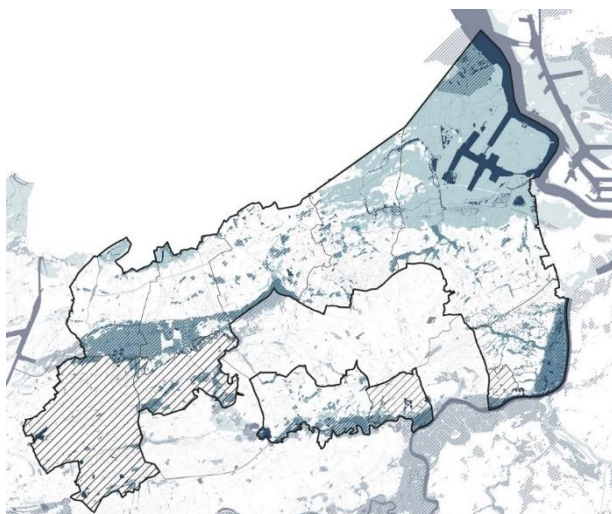
In het Waasland is er ook nog het **kanaal van Stekene**. Dit kanaal werd uitgegraven om Gent met Nederland te verbinden maar heeft doorheen de jaren zijn economische functie verloren. Hierdoor

zijn er vanaf Stekene richting Hulst (Nederland) slechts nog enkele restanten van het kanaal zichtbaar.

Figuur 9 Kaart watersysteem. Bron: landschapslezing energielandschap 2050 Waasland (let wel: hier staan Wachtebeke en Lochristi minder duidelijk op, omdat de landschapslezing deze twee gemeenten niet meeneemt.)

Overstromingsgevoeligheid

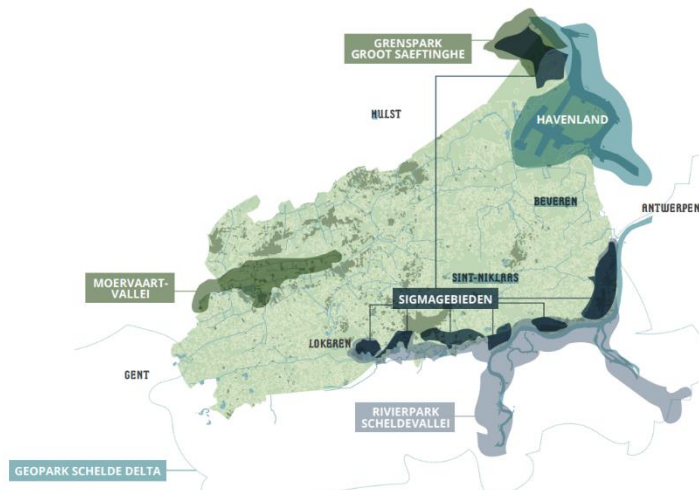

Figuur 10 Overstromingsgevoelige gebieden in het LEADER gebied (Bron: VMM)

Het Waasland kent enkele natuurlijke watergevoelige gebieden. Dit gaat over de valleigebieden van de Schelde, de Durme, de Moervaart, de Zuidlede en enkele kleinere beken zoals de Barbierbeek die van de Wase cuesta richting de Schelde afstroomt.

De huidige zeespiegelstijging door de klimaatopwarming heeft niet enkel invloed op de kustregio, maar ook op de Scheldevallei. Het Geactualiseerd Sigmoplan voorspelt een zeespiegelstijging van 35 cm tot 100 cm tegen 2100 op basis van verschillende schattingen voor zeewaterexpansie, smelten van de ijskap en gletsjers en klimaatgevoeligheid (Waterwegen en Zeekanaal NV, 2005).

De recent overstromingsgevoelige gebieden bevinden zich **vooral in de Moervaartdepressie en in de riviervalleien**. De Moervaartdepressie speelt op macroschaal een belangrijke rol in het waterverhaal van de gehele regio. Het watersysteem in de Moervaartdepressie botst tegen de dekzandrug waardoor er een groter aaneengesloten overstromingsgevoelig gebied ontstaat. Met oog op het vasthouden van water kan dit een interessant gebied zijn.

Figuur 11 Het rivierenlandschap in het Waasland. Bron: Toekomstplan toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026

Op de volgende kaart van het rivierenlandschap staan de sigmagebieden aangeduid. Het **Sigmaplan** van de Vlaamse overheid investeert in stevigere en hogere dijken en een ketting van natuurlijke overstromingsgebieden in de riviervalleien.

Door ruimte te gunnen aan de Schelde en haar zijrivieren wordt tegelijkertijd gewerkt aan een betere waterkwaliteit, meer biodiversiteit en dus een gezondere leefomgeving.

De volledige realisatie van het Sigmaplan, via projecten, loopt tot

2030. Die projecten hebben een grote impact op het toekomstig landschapsbeeld. In het Waasland betekent dit dat nieuwe natuur meer ruimte krijgt, zoals bv. in het Grenspark Groot Saeftinghe, met zicht op de Westerschelde en de haven.

3. Het Wase landschap en natuur

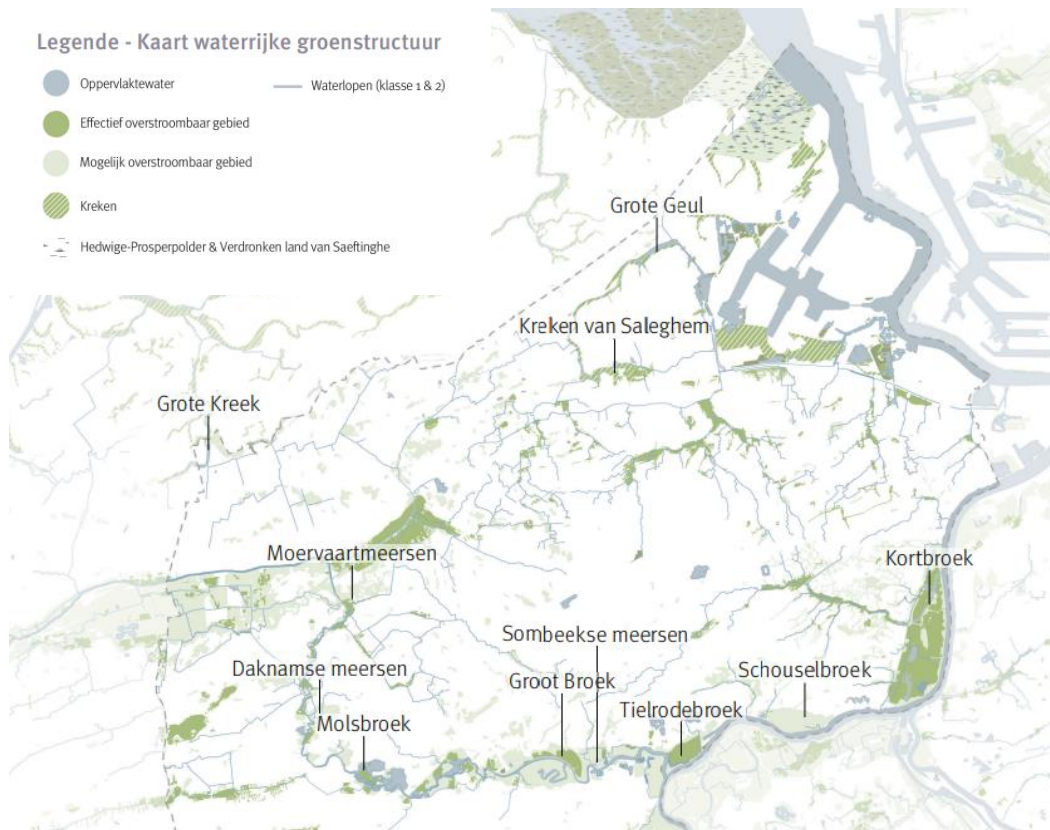
Waterrijke groenstructuur

In het Waasland zijn er tot op vandaag nog historische halfnatuurlijke landschappen aanwezig zoals krekens, broeken en meersen, elk met hun eigen uniek biotisch systeem.

Krekens zijn afkomstig van oude ingedijkte getijdengeulen, of zijn ontstaan tijdens dijkdoorbraken. Deze gronden verloren hierdoor hun betekenis voor de landbouw en bestaan vaak uit een diepe waterplas met een rietkraag. De krekens in het Waasland bevinden zich vaak in het polderlandschap aan de grens met Nederland of langs rivierdijken van de Schelde. Enkele voorbeelden van de grootste krekens: grote geul aan Kieldrecht, de krekens van Saleghem, de Grote Kreek van Moerbeke-Waas,... Momenteel spelen deze krekens een belangrijke rol in de biodiversiteit en het watersysteem van het landschap.

In de natuurlijke overstromingsgebieden van de grote rivieren (Schelde en Durme) komen een heel aantal broeken en meersen voor. Een **broek** is laagte in het landschap die vaak nat is door de kwel van grondwater of door de natuurlijke overstroming van een beek of rivier. Broeklanden waren vroeger moerasgebieden maar zijn door historische drainage vaak droog gelegd. De vegetatie van een broek bestaat uit natte graslanden of broekbossen en hebben een hoge natuurwaarde. Enkele voorbeelden: Schouselbroek in Temse, het Kortbroek in Kruibeke, Tielrodebroek in Tielrode, Molsbroek in Lokeren, Groot broek in Elversele (Temse), ...

Een **meers** is een verland moerasgebied dat af en toe onder water staat. Een historisch meersenlandschap heeft een open karakter en bestaat uit graslanden zonder opgaande begroeiing. Deze meersen waren vaak 'gemeenten' (gemeenschappelijke gronden) waar vee op kon grazen. Enkele voorbeelden: Sombeekse meersen, Daknamse meersen, Moervaartmeersen,...

Figuur 12 Kaart waterrijke groenstructuur. Bron: landschapslezing energielandschap 2050 Waasland (let wel: hier staan Wachtebeke en Lochristi minder duidelijk op, omdat de landschapslezing deze twee gemeenten niet meeneemt.)

Cultuurhistorisch groen

Het cultuurhistorisch groen wordt gezien als de verzameling landschappen die een grote hoeveelheid aan kleine landschapselementen bevatten. Tot op vandaag speelt het groene weefsel van dit cultuurhistorisch groen een belangrijke rol in het ecologisch netwerk van het Waasland. Het gaat voornamelijk om **bolle akkers** en **polders**:

Als een gevolg van de ondoordringbare kleilaag van de cuesta, probeerde men de gronden voor de landbouw te verbeteren door de aanleg van **bolle akkers**, percelen die gekenmerkt worden door een bolvormig profiel. Ze werden aangelegd vanaf de late middeleeuwen om de afwatering en de vruchtbaarheid van de grond te verbeteren. Op deze manier ontstond er een soort van kussentjeslandschap. Langs de randen werden er greppels gegraven en beplant met kleine landschapselementen zodat het water maximaal kon afwateren. De gebieden waar deze bolle akkers nog voorkomen zijn gebieden in Tielrode, Kruibeke (vallei van de Barbierbeek), Nieuwkerken-Waas en een klein relict in Sint-Gillis-Waas.

Een **polder** is een ontgonnen gebied waar de waterstand kunstmatig geregeld wordt, door de omgeving met dijken af te sluiten en de waterstand te verlagen door middel van poldermolens of spuisluizen. Een polderlandschap bestaat uit grote blokvormige landbouwpercelen zonder perceelsrandbegroeiing waardoor het een wijds en open karakter heeft. De dijken die de polders beschermen tegen het water zijn vaak beplant met uniforme bomenrijen en zijn dus vanop een grote afstand zichtbaar.

In het Waasland zijn er twee herkenbare vormen van polderlandschappen: **rivierpolders** die langs het valleigebied van de Schelde zijn ingedijkt en **oude grote zeepolders** die vooral in het noorden van het Waasland voorkomen.

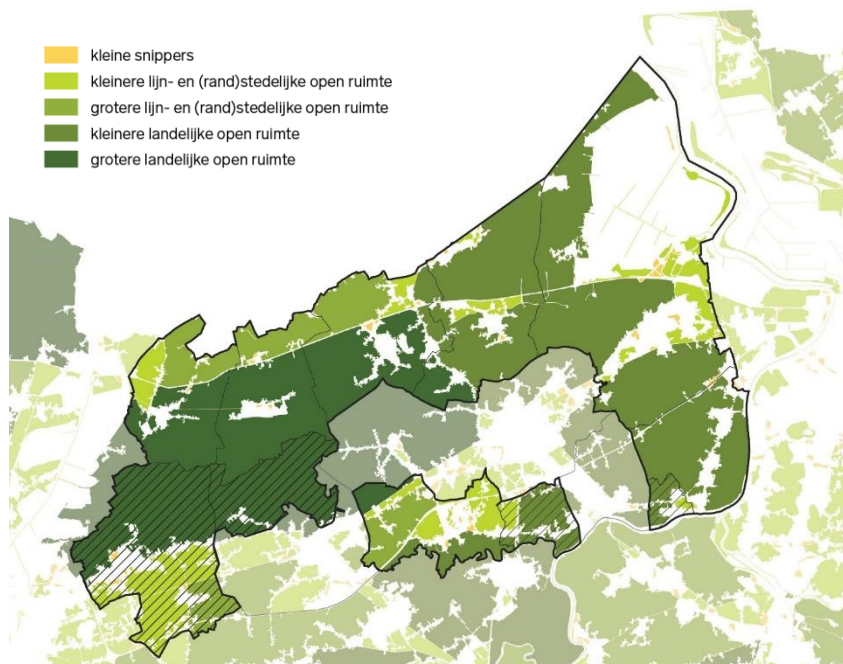
De *rivierpolders* in het Waasland hebben doorheen de jaren hun betekenis voor de landbouw verloren en worden nu vooral ingezet als overstromingsgebied voor de Schelde of zijn als natuurgebied ingericht. Enkele van deze grote rivierpolders zijn: de Kruikeke broekpolder, de Bazelse broekpolder, de Schausel broekpolder en de Akkershoofd polder.

De grotere aaneengesloten polderlandschappen bevinden zich vooral langs de grens met Nederland en aan de Schelde zoals de Potpolder van Tielrode en de polders van Kruikeke.

Open ruimte

Onderstaande kaart toont dat de grotere **aaneengesloten open ruimtegebieden** vooral aanwezig zijn langs de Moervaart, de riviervalleien en in de Polders. De meeste **versnippering van open ruimte** komt voor langs de E17 en de omliggende kernen. Dit is duidelijk te merken op de kaart tussen Sint-Niklaas, Lokeren en Lochristi. Deze versnippering is niet enkel te wijten aan de aanwezigheid van wegen en bijhorende randinfrastructuur, maar ook aan de historische lintbebouwing, die doorheen de tijd nog is toegenomen.

Zoals overall in Vlaanderen staat ook in het Waasland de open ruimte sterk onder druk: Het bijkomende ruimtebeslag was tussen 2013 en 2019 een 0,44 ha per dag.

Figuur 13 Open ruimtegebieden in het LEADER gebied (Bron: Samenhangende open ruimtegebieden VPO)

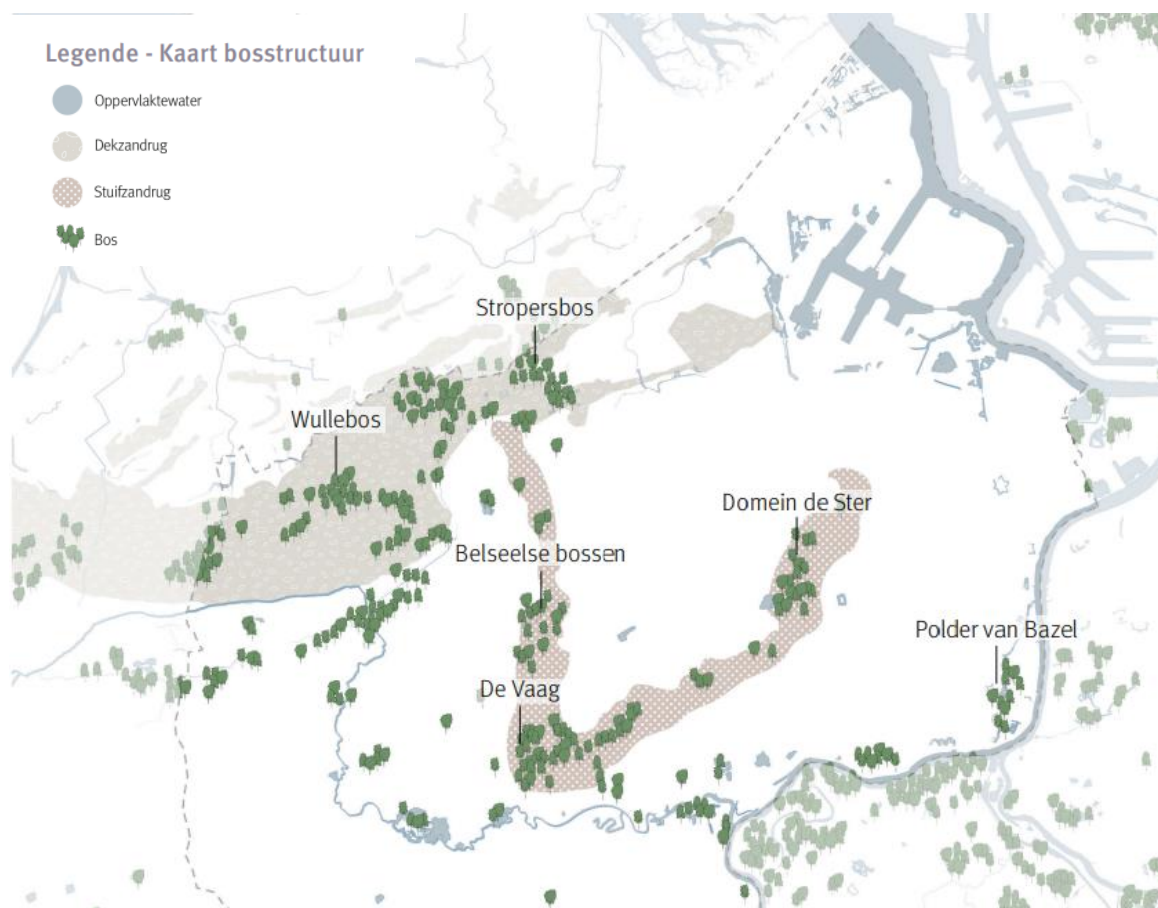
Bossen

Oost-Vlaanderen is met een bebossingsgraad van 5,5 % een bosarme regio in Vlaanderen. De regio Waasland is hier echter in beperkte mate een uitzondering op, met een bebossingsgraad van ca 6,6%.

De bestaande bosclusters van het Waasland hebben een sterke link met het bodemsysteem. Een **eerste bossengordel** is gelegen op de top van de dekzandrug Verrebroek-Gistel en bestaat uit enkele verspreide boskernen zoals het Heidebos en het Wullebos/Baggaartbos. Daarnaast komt er een groter **boscomplex in de buurt van Stekene** voor: het Stroperbos, dat samenligt met de Clingse bossen net over de Nederlandse grens. Deze bosgebieden zijn restanten van oerbossen, waarvan de belangrijkste 'het koningsforeest', die in de vroege middeleeuwen het grootste deel van het Waasland bedekten.

Een volgend bossysteem is **geënt op de stuifzanden** die als een Z-structuur rond de stad van Sint-Niklaas liggen (vb. Belseelse bossen, De Vaag (Temse)). Deze armere gronden waren minder geschikt door de landbouw, waardoor ze vaak bijna onafgebroken bos gebleven zijn.

Tenslotte zijn er ook **nieuwe bossen**: door een specifiek beheer en door een visie van het huidige beleid worden ook nieuwe bossen aangeplant in natuurgebieden, zoals in de polder van Bazel. Dit zorgt voor een evolutie van de standplaats van bossen: Historisch gezien bevonden de bossen van het Waasland zich op hogere locaties in het landschap en hadden de laag gelegen gebieden een open karakter.

Figuur 14 kaart bosstructuur. Bron: *landschapslezing energielandschap 2050 Waasland* (let wel: hier staan Wachtebeke en Lochristi minder duidelijk op, omdat de landschapslezing deze twee gemeenten niet meeneemt.)

De Wase bosbestanden staan, net zoals de bossen in Vlaanderen in het algemeen, onder druk. De meeste bossen zijn te klein of te versnipperd. Er is een blijvend probleem met een te hoge influx van verzurende en vermestende stoffen uit de omgeving, waardoor de kritische last voor stikstofdepositie in alle Vlaamse bossen wordt overschreden (zie ook verder bij landbouw). De diversiteit aan soorten wordt beperkt door de invasieve verspreiding van uitheemse soorten, zoals de

Amerikaanse vogelkers en rododendron. Bosfragmenten in het bebouwd gebied of de rand ervan staan onder druk door versnippering of inname door ontwikkeling (vb. het Stropersbos is sterk versnipperd door lintbebouwing en weekendverblijven).

Nochtans hebben dergelijke kleinere bosfragmenten inzake klimaatadaptatie een grote meerwaarde en potentie; het gaat om bereikbaar, soms erg kwalitatief groen dat verkoeling biedt aan omwonenden, en water vasthoudt en doet infiltreren in een omgeving met hoge verhardingsgraad.

Ook de klimaatopwarming bedreigt de Wase bossen, die hoofdzakelijk uit monoculturen van naaldbossen bestaan. Door droogte zijn de bomen verzwakt en vatbaar voor plagen en ziektes. Eén van de grote plagen op dit moment zijn kevers zoals de 'letterzetter' die grote aantallen bos aantasten. Vanuit de bosgroepen en eigenaars worden deze bossen langzaam omgevormd naar een gemengde opstand waardoor ze beter bestand zijn tegen een warmer klimaat. Meer informatie over de (staat van de) bossen vind je in het [Regionaal Actieplan Klimaatadaptatie Waasland](#).

Kleine landschapselementen (KLE's)

Kleine landschapselementen (KLE's) zoals dreven, bomenrijen, poelen, houtkanten en kleine bosfragmenten vormen stapstenen in het landschap voor tal van soorten. Zo zijn dreven, bomenrijen en bosranden belangrijke oriëntatiepunten en jachtgebieden voor vleermuizen. Poelen en houtkanten zijn dan weer belangrijk habitat en stapstenen voor tal van insecten en bijzondere amfibieën, zoals de Kamsalamander. Bloemrijke bermen, extensief beheerde graslanden en perceelsranden zijn dan weer erg belangrijk habitat voor tal van insecten, en zijn ook de structuren waarlangs deze zich door het ruimere landschap verplaatsen.

Hoewel deze KLE's bij wet niet zonder vergunning mogen gewijzigd of verwijderd worden, is omwille van moeilijke controle in de praktijk het aandeel van KLE's in het Waasland sterk op achteruit gegaan: Uit een steekproef van het Regionaal landschap, op basis van luchtfoto's, blijkt dat het aandeel kleine landschapselementen, gerekend als meters aan bomenrijen, is afgenomen met 30 tot 70% (afhankelijk van locatie) in vergelijking met 1990. Een achteruitgang op deze schaal kan niet zomaar worden gecompenseerd door heraanplantingen, gezien de ecologische waarde van KLE's sterk toeneemt met zijn ouderdom en gepast beheer.

Een uitgebreid en goed ontwikkeld ecologisch netwerk draagt ook bij tot klimaatadaptatie door het landschap robuuster te maken voor droogte, wateroverlast en hitte.

4. Klimaatopwarming en biodiversiteit

In het Waasland leidt de droogte als gevolg van de klimaatopwarming op vandaag reeds tot verzwakking en afsterven van het bosbestand (zie hiervoor bij 'bossen'). Maar de gevolgen van de klimaatopwarming zijn veel ruimer dan dat. In de [risicoanalyse voor het Waasland 2021](#) (Sweco), staat de volgende samenvatting:

“De belangrijkste conclusies voor de **klimaattoestand in het Waasland** zijn dat het steeds warmer wordt, dat hittegolven niet alleen steeds frequenter voorkomen, maar ook langer duren en intenser zullen zijn. Er valt meer (hevige) neerslag, vooral in natter wordende winters. Zomers worden dan weer steeds droger; de frequentie en lengte van extreme droge periodes neemt sterk toe. Verder wordt verwacht dat er 's winters steeds minder sneeuwval

is, dat de zon meer schijnt en dat het waterpeil van de zee en dus ook de Schelde toeneemt, met sterkere schommelingen in het Scheldepeil tot gevolg.

De belangrijkste **klimaat effecten voor het Waasland** zijn **hitte, droogte en wateroverlast**. Op het vlak van hitte is er een duidelijke toename in hittegolven en hittegolfdagen. Op het vlak van droogte zijn er steeds meer en langere periodes van droogte doordat er minder neerslag valt in de zomer. Deze droogte zorgt voor lagere grondwaterstanden, verzilting en een beperktere beschikbaarheid van zoet water. Op het vlak van wateroverlast neemt het overstroombaar gebied in het Waasland toe, leidend tot meer overstromingsrisico's bij springtij door de zeespiegelstijging.

De toenemende relevantie van deze klimaat effecten leidt tot **klimaat impact op het Waasland**.

Op het vlak van **gezondheid en welzijn** hebben overstromingen vooral een impact op kwetsbare instellingen zoals scholen en zorgt hittestress voor gezondheidsproblemen bij het jongste en oudste deel van de bevolking. [...] De **landbouwsector** voelt vooral de impact van overstromingen, droogte en hittestress. De dalende grondwatertafel en de verzilting in poldergebieden zorgt ervoor dat er minder water beschikbaar is en dat de opbrengst lager ligt. Op het vlak van **natuur en milieu** zorgt de toename van de getijdendynamiek ervoor dat er minder ruimte is voor oevernatuur, de temperatuurstijging zorgt voor de migratie van soorten naar het noorden en de droogte leidt tot een **daling in biodiversiteit**. Dalende (grond)waterbeschikbaarheid doet ook de vegetatierijkdom in moerasnatuur achteruitgaan.”

Droogte

In Vlaanderen en dus ook in het Waasland traden in het recenter en verder verleden reeds extreme periodes van droogte en bijhorende waterschaarste op, met name in 1976, 2011 2017 en 2018. Droogte en waterbeschikbaarheid zijn voor Vlaanderen grote uitdagingen, want ondanks zijn ligging aan de monding van verschillende riviersystemen is het één van de regio's met de laagste waterbeschikbaarheid per inwoner in heel Europa (Vlaamse Overheid, 2008).

Ook voor het Waasland schetst de beschikbare kennis rond de effecten van klimaatverandering op droogteproblematiek geen rooskleurig beeld: Het Waasland bestaat voor 50% uit bodems die kwetsbaar tot erg kwetsbaar zijn voor droogte (zie ook de kaarten onder 2.1.2. Plattelandseconomie en landbouw). Zoals te verwachten valt, zijn dit vooral de centrale zandgronden en de dekzandrug Maldegem-Stekene in het noorden. De polders van Beveren en Sint-Gillis-Waas, de Moervaartdepressie en de riviervalleien van de Schelde en Durme zijn minder gevoelig voor verdroging, alsook de zandleemgronden op de cuesta van het Waasland.

Ook is er een **daling van de gemiddelde grondwaterstand** tussen de periode voor en na 2010 in vrijwel heel de regio. Deze daling varieert van 10 cm tot meer dan 75 cm en situeert zich hoofdzakelijk langsheen de zandgronden die centraal doorheen de regio lopen, maar ook op de cuesta in het zuidoosten van het gebied (regio Temse en Beveren-Kruike) wijzen de peilgegevens op een aanzienlijke daling van de grondwaterstand. Dit grondwater is zo in mindere mate beschikbaar voor zowel landbouw als natuurlijke vegetatie.

Een bijkomend probleem in de Waaslandpolders (Sint Gillis-Waas, Beveren) is de **verzilting** in het grondwater. Tijdens extreme droogte is zoet water beperkt beschikbaar en kunnen teelten niet langer worden beregend omdat de verziltingsgraad te hoog wordt. Gezien het voorkomen van bloemeteelt die een grote watervraag heeft, is de impact tijdens extreme droogte hoog.

Biodiversiteit

De klimaatverandering zet ook de biodiversiteit in het Waasland onder druk. In de huidige situatie gaat het vooral over de **impact van droogte**: de dalende grondwaterstanden zorgen voor verzuuring en achteruitgang van de soortenrijkdom van moerasvegetaties en sneller droogvallende poelen en waterlopen bemoeilijken de voortplanting van amfibieën en insecten. Vooral op droge zandbodems zijn ook bossen in het bijzonder gevoelig voor verdroging (zie vorige).

Op lange termijn leidt klimaatverandering tot het verschuiven van klimaatzones naar het noorden. Echter, wanneer de habitat van soorten met een specifieke habitatvoorkeur sterk gefragmenteerd is en de verschillende habitatvlekken ver van elkaar verwijderd liggen, zullen ze niet in staat zijn de voortschrijdende opwarming noordwaarts te volgen, en dreigen populaties erop achteruit te gaan of te verdwijnen

5. Plannen

Er werd voor het Waasland reeds een klimaatmitigatieplan opgesteld in 2016. Ondertussen is er ook een tweede Burgemeestersconvenant met als doelstelling 40% minder CO2 uit te stoten tegen 2030 ten opzichte van 2011 en de verplichting om ook een adaptatieplan op te maken. Binnen Interwaas werd **“Waasland Klimaatland”** opgericht waarbij Interwaas samenwerkt met de tien Wase gemeenten, de gemeente Hamme en de Provincie Oost-Vlaanderen. Samen stelden ze een [Regionaal klimaatadaptatieplan Waasland op](#), met concrete acties.

Met het nieuw **ruimtelijk beleidsplan ‘Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen’** werkt ook de Provincie aan een toekomstbestendige en klimaatgezonde leefomgeving die voldoende ruimte biedt aan robuuste en veerkrachtige ecosysteemdiensten en biodiversiteit. De Provincie maakte een aantal potentiekaarten op. Dit zijn kaarten die aantonen op welke locatie de beste kansen zijn voor een bepaald onderwerp. Een aantal relevante kaarten in het kader van het landschap komen hieronder aan bod.

Robuuste gehele natuur

Het beleidsplan Ruimte spreekt van robuuste gehele natuur als het gaat om **kwalitatieve natuurgehele groter dan 10ha**. Dit zijn gebieden die een grote meerwaarde opleveren door lucht te zuiveren of koolstof op te slaan in biomassa of de bodem. Deze ecosysteemdiensten² zijn de hoofdrolspelers van deze gebieden.

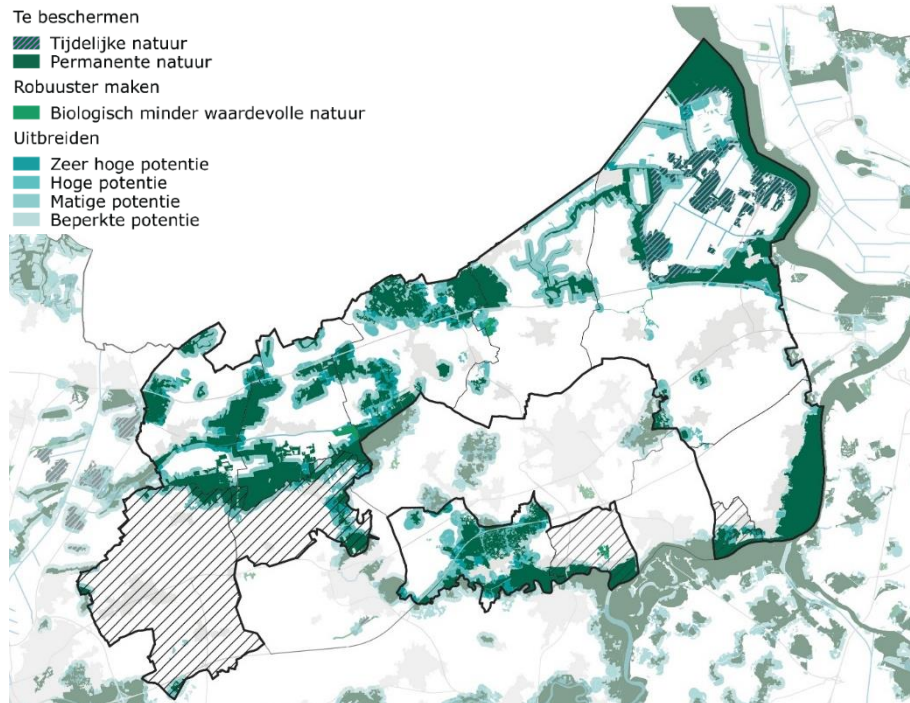
De onderstaande potentiekaart toont op welke locaties zich kansen bevinden om in te zetten op luchtzuivering en koolstofopslag in biomassa, wat de klimaatopwarming afremt. De gebieden met potentie zijn ofwel:

- Vandaag al belangrijk op vlak van luchtzuivering en koolstofopslag en zijn groter dan 10ha;
- Een verbinding tussen twee robuuste gehele natuur groter dan 10ha
- Locaties die een bestaand geheel kunnen laten groeien

² “Ecosysteemdiensten zijn processen die ons leven op aarde mogelijk maken, ons beschermen en ons helpen ons leven beter te maken.” Ecosysteemdiensten zijn bv. bron van voedsel, klimaatbeheersing, verkoeling, beperking geluidsoverlast, erosiebestrijding, natuurlijke luchtzuivering, etc...

- Verbindingen tussen kleine natuursnippers waardoor ze met elkaar verbonden worden. Samen vormen ze één robuust geheel natuur groter dan 10ha.

Voor het Waasland liggen deze gebieden vooral in de Scheldevallei, het poldergebied met de historische bossen, de Moervaartvallei en ook het Antwerpse havengebied in Beveren.

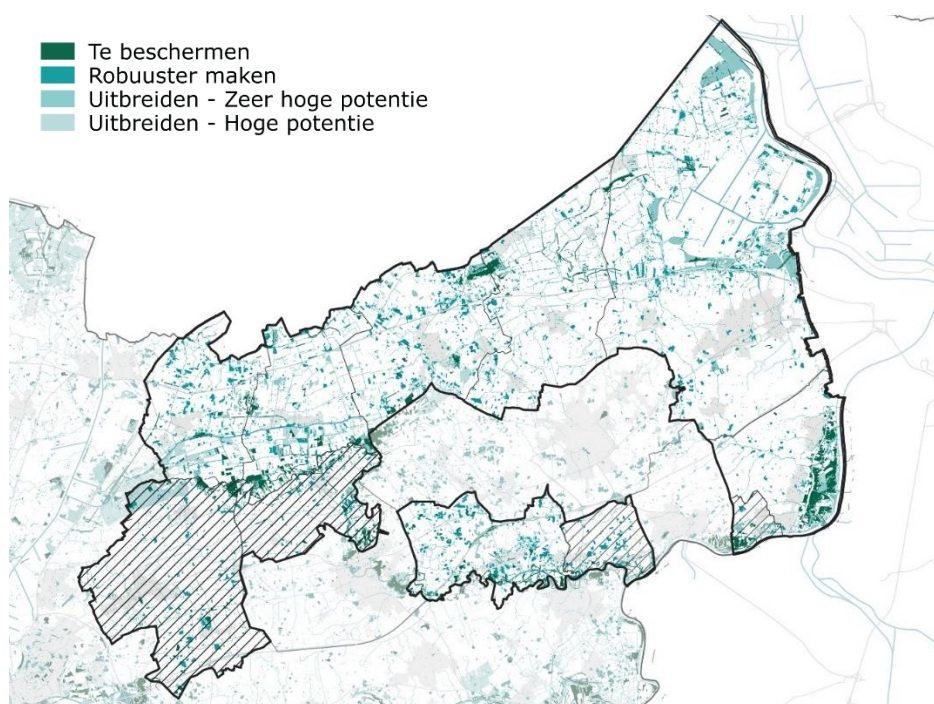

Figuur 15: Potentiële kaart natuurgehelen voor het LEADER gebied (Bron: Beleidsplan 'Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050' in opmaak)

Groenblauwe verbindingen

De Provincie wil graag een sterk netwerk van groenblauwe verbindingen uitbouwen dat leefgebieden voor fauna en flora met elkaar verbindt en tegelijk bijdraagt aan een klimaatbestendig stads- of landbouwlandschap en een gezonde en aangename leefomgeving. Dankzij deze groenblauwe verbindingen dringt de robuuste en veerkrachtige ruimte door tot diep in de bebouwingsconcentraties en ontstaat er een verweving van verschillende openruimte functies.

De onderstaande potentiële kaart toont waar de provincie deze groenblauwe verbindingen ziet voor het LEADER-gebied Waasland. Het zijn de structurerende elementen die de ruggengraat van de groenblauwe verbindingen kunnen zijn en die via maatwerk gebiedsgericht moeten gevrijwaard, versterkt en uitgebreid worden. De ligging en samenhang met andere elementen is van belang en zal telkens gebiedsgericht maatwerk zijn. Het gaat hier uiteraard om een heel verspreid netwerk waarbij vooral de Scheldevallei en de Moervaartvallei in het oog springen, samen met de typische polders.

Figuur 16: Potentiekaart groenblauw netwerk (Bron: Beleidsplan 'Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050' in opmaak)

6. Conclusie

Het Waasland wordt gedomineerd door de wisselwerking van het zachte reliëf met het watersysteem. Het reliëf is niet uitgesproken zoals in andere delen van Vlaanderen (vb. de Vlaamse Ardennen,...) maar zorgt wel voor een context waarbij de mens zich op een unieke manier heeft moeten aanpassen aan het landschap. Door de moeilijk bewerkbare en weinig vruchtbare ondergrond op de cuesta hebben de inwoners van het Waasland de omgeving gemaximaliseerd: het oerbos werd geroid, broeken langs de Schelde en overstromingsgebieden van de zee ingepolderd, dijken gebouwd om de gronden te beschermen tegen overstromingen van de Durme en de Schelde, bolle akkers werden aangelegd voor de optimalisatie van de landbouwgronden en de kleilaag van de cuesta werd ontgonnen. Enkel de gronden die nauwelijks bruikbaar waren bleven natuur, zoals de boskernen op de stuifzandruggen en de dekzandrug en de krekengebieden in het polderlandschap. Ook de dominante waterstructuren zoals de Schelde, de Durme en de Moervaart met bijhorende overstromingsgebieden zijn nog grote landschappelijke gehelen. Vandaag vormen deze versnipperde groen- en waterelementen de belangrijkste natuurlijke structuur van het Waasland.

Doorheen de tijd is deze unieke wisselwerking tussen het landschap en de ruimtelijke functies verdwenen. De uitbreiding van de haven heeft een groot deel van het polderlandschap uitgewist waardoor verschillende landschappelijke structuren verloren zijn gegaan. Door schaalvergroting van de landbouw zijn vele kleine landschapselementen verdwenen. De laatste boskernen die ooit deel uitmaakten van een groot oerbos, 'het koningsforeest', worden verder versnipperd door verkavelingen en worden bedreigd door plagen en ziektes door de klimaatopwarming.

Die klimaatopwarming met extra droogte, hittestress, extremere regenbuien met gevaar voor overstroming etc. heeft ook in het Waasland een grote impact. Zo zorgt de dalende grondwatertafel en de verzilting in poldergebieden dat er minder water beschikbaar is en dat de opbrengst voor de landbouw lager ligt. Op het vlak van natuur en milieu zorgt de toename van de getijdendynamiek

ervoor dat er minder ruimte is voor oevernatuur, de temperatuurstijging zorgt voor de migratie van soorten naar het noorden en de droogte leidt tot een daling in biodiversiteit. In het Waasland leidt de droogte op vandaag reeds tot verzwakking en afsterven van het bosbestand.

2.3.2. Analyse van de plattelandseconomie en landbouwactiviteiten

In dit deel geven we een algemeen socio-economisch beeld, een meer specifiek beeld van de verschillende landbouwactiviteiten en enkele huidige uitdagingen voor de landbouw voor het LEADER-gebied Waasland.

1. Socio-economische gegevens

Activiteits- en werkzaamheidsgraad

De arbeidsmarkt in het Waasland wordt gekenmerkt door een **hoge activiteitsgraad**³, waarbij Lokeren de laagste (73,4%) en Lochristi de hoogste (76,9%) heeft. Ook de gemiddelde **werkzaamheidsgraad**⁴ ligt **boven het gemiddelde** van Oost-Vlaanderen (76,3%), waarbij Lochristi de hoogste werkzaamheidsgraad (80,9%) heeft en Temse de laagste (74,7%).

Voor het gehele Waasland is het aandeel **werkzoekenden** zonder werk in de beroepsbevolking 3,2%. Dit is **lager dan het gemiddelde** voor Oost-Vlaanderen (4,2%). Bijhorende tabel geeft het aantal werkzoekenden per gemeente, in aantallen en percentage t.o.v. inwoners tussen de 18-64jaar.

Werkzoekende zonder werk		
	WZW (t.o.v. inwoners 18-64 jaar) [%]	werkzoekenden zonder werk [aantal]
Beveren	3,4%	1.004
Kruikeke	3,6%	361
Moerbeke	2,7%	108
Sint-Gillis-Waas	3,4%	397
Stekene	3,0%	338
Waasmunster	2,8%	188
Wachtebeke	3,2%	147
Lochristi	2,6%	360
Daknam (Lokeren)	1,9%	11
Eksaarde (Lokeren)	2,3%	81
Elversele (Temse)	2,7%	42
Tielrode (Temse)	4,1%	98
Steendorp (Temse)	3,4%	74
Oost-Vlaanderen	4,2%	38.846
LEADER Waasland	3,2%	3.209

Tabel 2 Jaargemiddelden werkzoekenden zonder werk – 2022 (Bron: VDAB – provincies.incijfers.be)

Tewerkstelling

De grote **tewerkstellingslocaties** (bedrijventerreinen) in het Waasland bevinden zich, naast het uitgebreide **havengebied** (Waaslandhaven) in het oosten, voornamelijk in Temse, Lokeren, Lochristi, Stekene langs E34 en ook langs de E17. Beveren heeft de grootste **loontrekkende** tewerkstelling in het LEADER-gebied (22.304), uiteraard gekoppeld aan de havenindustrie. Ook Lokeren heeft een hoge loontrekkende tewerkstelling (16.140).

De onderstaande tabel geeft een inzicht in de **sectorale werkgelegenheid**: dit is het aandeel van de bevolking dat werkt in de primaire, secundaire, tertiaire en quataire sector. Voor deze gebiedsanalyse is het van belang te kijken naar het aantal tewerkgestelden in de primaire sector (~

³ De activiteitsgraad wordt berekend als het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar). Voor de gehele provincie Oost-Vlaanderen is dit 75,3%.

⁴ De werkzaamheidsgraad is het aandeel van de werkende personen in de totale bevolking van een bepaalde leeftijdsgroep (hier 20-64 jaar).

landbouwactiviteiten). De secundaire sector bevat de verwerkende en ook de toeleverende industrie; bepaalde onderdelen binnen het agrobusinesscomplex (ABC) zullen hier ook thuishoren.

Voor alle volledige gemeenten binnen het LEADER-gebied Waasland werkt **2,3% in de primaire sector** en **23,3% in de secundaire sector**. Dit is telkens hoger dan het gemiddelde in Oost-Vlaanderen (resp. 1,7% en 20,3%).

	Werkenden naar hoofdsector - 2019				
	primaire sector 15-64 jaar	secundaire sector 15-64 jaar	tertiaire sector 15-64 jaar	quartaire sector 15-64 jaar	onbekende sector 15-64 jaar
	Beveren	1,6%	22,4%	48,2%	27,2%
Kruikeke	2,0%	20,4%	49,8%	27,0%	0,8%
Moerbeke	3,8%	25,4%	42,8%	27,4%	0,5%
Sint-Gillis-Waas	2,0%	21,5%	50,0%	26,1%	0,4%
Stekene	1,7%	24,4%	45,7%	27,7%	0,4%
Waasmunster	2,6%	24,2%	46,1%	26,8%	0,4%
Wachtebeke	2,6%	29,2%	39,2%	28,6%	0,4%
Lochristi	4,7%	22,1%	43,6%	29,1%	0,5%
Lokeren	1,9%	25,5%	41,6%	30,6%	0,4%
Temse	1,4%	22,4%	50,4%	25,5%	0,4%
Oost-Vlaanderen	1,7%	20,3%	45,2%	32,3%	0,5%
Waasland	2,3%	23,3%	46,4%	27,6%	0,5%

Tabel 3 Sectorale werkgelegenheid – 2019 (Bron: Vlaamse Arbeidsrekening – provincies.incijfers.be)

2. Landbouw in het Waasland

Het grootste deel van de landbouwproductie in het Waasland zet in op conventionele productie en afzet en zit ingebed in een ruimere agrovoedingsketen, van toeleveranciers, loonwerkers, verwerkende bedrijven en supermarkten, het **agrobusinesscomplex (ABC)**. Deze ABC-bedrijven hebben een invloed op de praktijken van de landbouwers en kunnen op verschillende manieren een rol spelen om de LEADER-doelstellingen mee te realiseren. Er zijn in het LEADER-gebied 4.981 loontrekkenden tewerkgesteld in het ABC in 2021; dit vertegenwoordigt 17,45% van de totale loontrekkende tewerkstelling in ABC in Oost-Vlaanderen.

Aantal landbouwbedrijven

In de volledige gemeenten van het Waasland zijn er **in totaal 1.244 bedrijven met landbouwproductie** (cijfers van 2021). Dat waren er in 2001 nog 2.088. Dit betekent voor het Waasland een **afname van het aantal landbouwbedrijven met 36,2% voor de periode 2001-2021**. Deze daling is gelijkaardig aan de daling in Oost-Vlaanderen als geheel (37,3%) en het Vlaams Gewest (36,5%). De daling in het aantal bedrijven gaat veelal gepaard met een **schaalvergroting** van de overgebleven bedrijven.

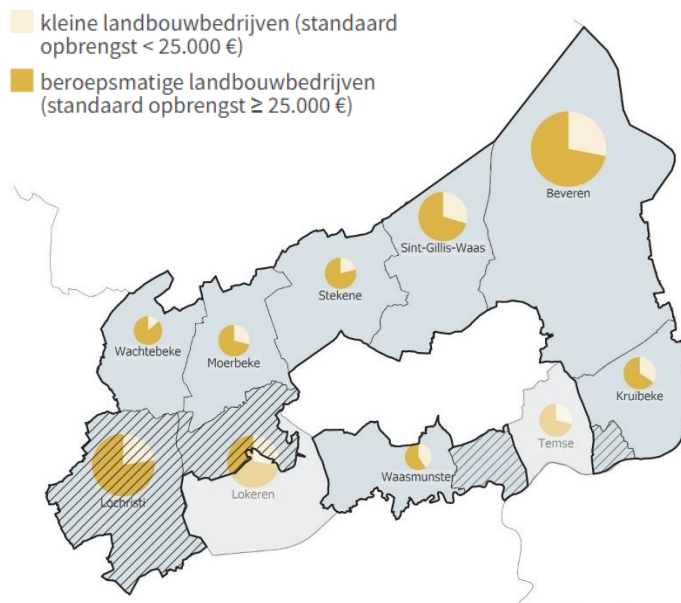
	gemeenten totaal	Oost-Vlaanderen	Vlaams Gewest
Aantal bedrijven (% t.o.v. Gewest)			
2001	2.088 (5,3%)	10.263 (26,1%)	39.276 (100%)
2011	1.408 (5,4%)	6.872 (26,4%)	25.982 (100%)
2021	1.244 (5,4%)	5.986 (25,8%)	23.218 (100%)
Evolutie doorheen de tijd (%)			
Groeipercentage 2001 - 2021	-36,2%	-37,3%	-36,5%

Tabel 4 Evolutie van land- en tuinbouwbedrijven 2001-2021 voor het Waasland, Oost-Vlaanderen en het Vlaams Gewest (Bron: Statbel – provincies.incijfers.be)

Beroepsmatige en kleine bedrijven

Beroepsmatige landbouwbedrijven zijn land- en tuinbouwbedrijven met een standaard opbrengst (SO) van minstens 25.000€. Bij een SO van minder dan 25.000€ wordt gesproken van kleine landbouwbedrijven. Onderstaande figuur geeft de verhouding voor het Waasland weer. Daaruit blijkt dat voor de meeste gemeenten meer dan ¼ van de landbouwbedrijven kleine landbouwbedrijven zijn. In Wachtebeke en Stekene zijn meer grote (beroepsmatige) bedrijven, bij Waasmunster meer kleine.

Voor de provincie Oost-Vlaanderen is de verhouding 71,5% beroepsmatige landbouwbedrijven t.o.v. 28,5% kleine bedrijven. Voor het Vlaams Gewest is dat 76%.

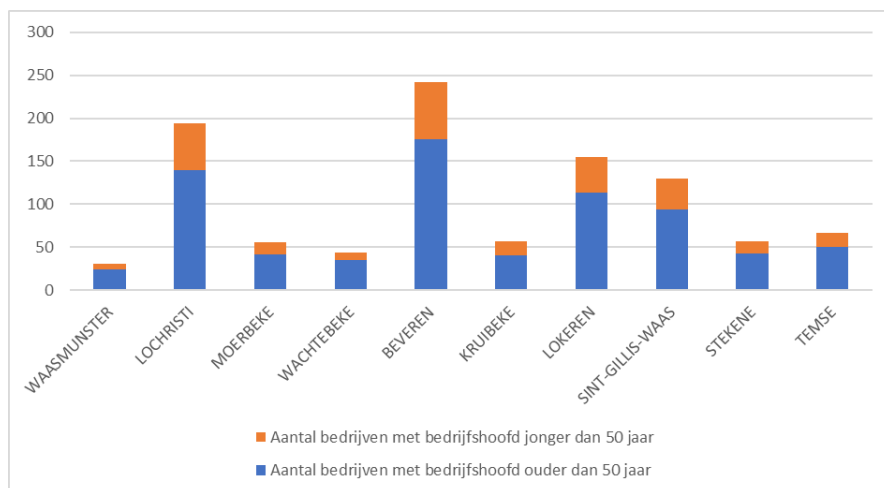
Figuur 17: Beroepsmatige en kleine landbouwbedrijven (Bron: STATBEL en Departement Landbouw en Visserij - 2021)

Bedrijfsopvolging (leeftijd bedrijfshoofd)

De gemiddelde leeftijd van bedrijfshoofden van *beroeps*landbouwbedrijven (zie boven) in het Vlaamse Gewest is de afgelopen jaren continu gestegen: van 51 jaar in 2010 tot 55 jaar in 2020.

De gemiddelde leeftijd van het bedrijfshoofd voor de landbouwbedrijven in het Waasland ligt zelfs net iets boven de 55 jaar. De gemeente Wachtebeke is een uitschieter met gemiddelde leeftijd van meer dan 58 jaar.

De vergrijzing in de landbouwsector is een gevolg van de beperkte instroom van nieuwe landbouwers en de uitstroom op hoge leeftijd (veel landbouwers doen verder na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd).

Figuur 18: Overzicht van aantal bedrijven per gemeente volgens leeftijd van het bedrijfshoofd (Bron: Statbel 2020)

In alle gemeenten van het Waasland zijn er veel meer bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar (zie figuur boven), waarbij een groot deel van deze bedrijven ook nog geen (zekerheid over de) opvolger hebben. Vooral in Beveren, Lochristi, Lokeren en Sint-Gillis-Waas zijn nog veel bedrijven zonder (duidelijkheid over) opvolging. Het Waasland is hiermee geen uitzondering: volgens het landbouwrapport van 2020 heeft in Vlaanderen gemiddeld slechts 13% van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder een opvolger.

Voor de instroom van startende landbouwers zijn de toegang tot grond, de grote investeringen, het complexe beleid en het onzekere inkomen drempels. Ook de arbeidsomstandigheden (lange werkdagen en niet evident om vrijaf te nemen) en de hoeveelheid administratie zijn redenen voor de beperkte instroom van nieuwe landbouwers. Voornamelijk bij de kleine bedrijven is er geen opvolging, waardoor deze bedrijfjes vaak ophouden te bestaan.

Vaak worden de gronden en/of gebouwen van bedrijven die stoppen, overgenomen door andere landbouwers uit de buurt, maar vooral de gebouwen en aanpalende percelen kunnen ook op de private markt terecht komen en zo het aandeel gronden binnen landbouwbestemming, maar niet in landbouwgebruik nog verhogen.

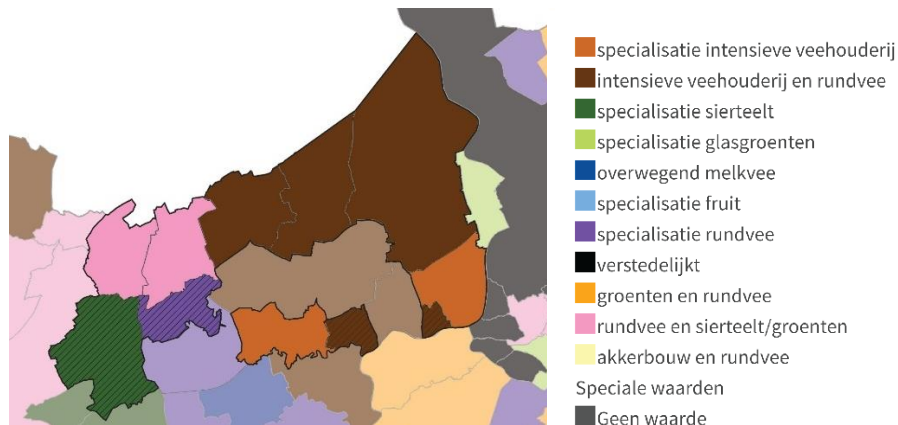
Landbouwgrond

Voor het Waasland is er in het totaal 29.349ha **bestemd voor agrarisch gebruik** (2022), dus ongeveer 59,4% van de oppervlakte van het Waasland heeft een agrarische bestemming. Vooral Sint-Gillis-Waas en Lochristi hebben een hoog percentage oppervlakte bestemd voor landbouw. Op basis van de gegevens van de landbouwgebruikspcelen beschikken de gemeenten van het Waasland over 25.680ha geregistreerd **landbouwgebruik**, of 51,8% van de volledige oppervlakte (2021). Dit is lager dan voor de gehele provincie Oost-Vlaanderen met 53,2% in landbouwgebruik (159.891ha). Gronden in landbouwgebruik maar niet binnen landbouwbestemming komen vooral voor in de Moervaartvallei, langs de Scheldevallei en in de buurt van de haven van Antwerpen te Beveren. Dit zijn gronden die uitermate sterk onderhevig zijn aan claims van andere openruimte processen, waardoor deze percelen voor landbouw kunnen worden beschouwd als niet-duurzaam.

Landbouwtypering

Onderstaande landbouwtyperingskaart geeft per gemeente aan welke de meest typerende sector is uit land- en tuinbouw, bijvoorbeeld de specialisatie intensieve veehouderij (varkens en pluimvee) of fruit. Soms is dat een combinatie van twee sectoren zoals akkerbouw en rundvee. Rundvee omvat de categorieën melkvee en vleesvee. Deze typering is gebaseerd op een clusteranalyse waarbij de teelten en dieren van de gemeente en van de omliggende gemeenten in rekening worden gebracht.

Zo zijn bv. Beveren, Stekene, Sint-Gillis-Waas en Temse voornamelijk getypeerd door intensieve veehouderij en rundvee (zie verder bij 'veeteelt'). Lochristi is gespecialiseerd in sierteelt, Wachtebeke en Moerbeke combineren rundvee met sierteelt en groenten (zie verder bij 'teelten').

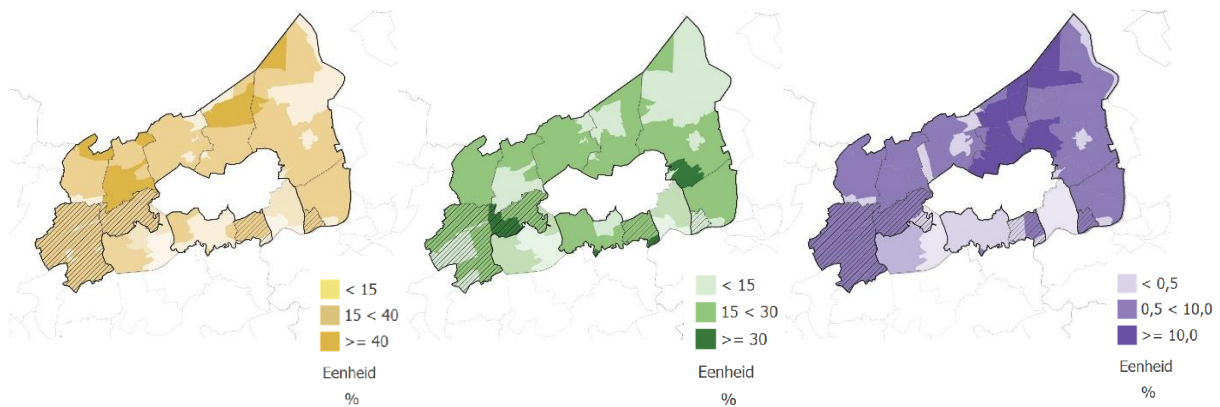

Figuur 19: Landbouwtypering gemeenten Waasland (Bron: provincies.incijfers.be, 2018 – data van 2016)

Teelten

Landschappelijk en op basis van teeltkeuzes kan het Waasland onderverdeeld worden naar drie zones:

- De zandige Vlaamse Vallei die doorloopt tot in Stekene en Waasmunster kent de gelijkaardige teeltkeuze die ook in het grootste deel van het Waasland voorkomt: akkers met aardappelen, gerst, maïs en voedergewassen, afwisselend met grasland. Groententeelt en teelt van (winter)tarwe is meer voorkomend. In Lochristi is de bloemeteelt duidelijk aanwezig, maar ook Lokeren, Wachtebeke en Moerbeke behoren tot de Oost-Vlaamse bloemenregio. Deze regio rond Gent staat vooral bekend voor de Gentse Azalea, het eerste niet-eetbare Europese streekproduct;
- Op de zandlemige cuesta in het zuidoosten van de regio (Temse, Kruikebeke en het zuiden van Beveren) is een gelijkaardige mix van teelten aanwezig;
- Op de kleiige Scheldepolders op het grondgebied Beveren en Sint-Gillis-Waas komen de teelten (winter)tarwe, ajuinen/sjalotten, suikerbieten en vlas vaker naar voor. Ook fruitteelt is hier duidelijk aanwezig, met name appels en peren. Naast de economische waarde heeft de fruitteelt ook een belangrijke landschappelijke en ecologische waarde. De boomgaarden met hun bloesems in het voorjaar zijn een prachtig gezicht en bieden bovendien voedsel en leefgebied aan diverse planten- en diersoorten.

Figuur 20: Kartografische weergave percentage akkerbouw, grasland en tuinbouw (Bron: Landbouwgebruikspcelen, Departement Landbouw en Visserij 2021)

Veeteelt⁵

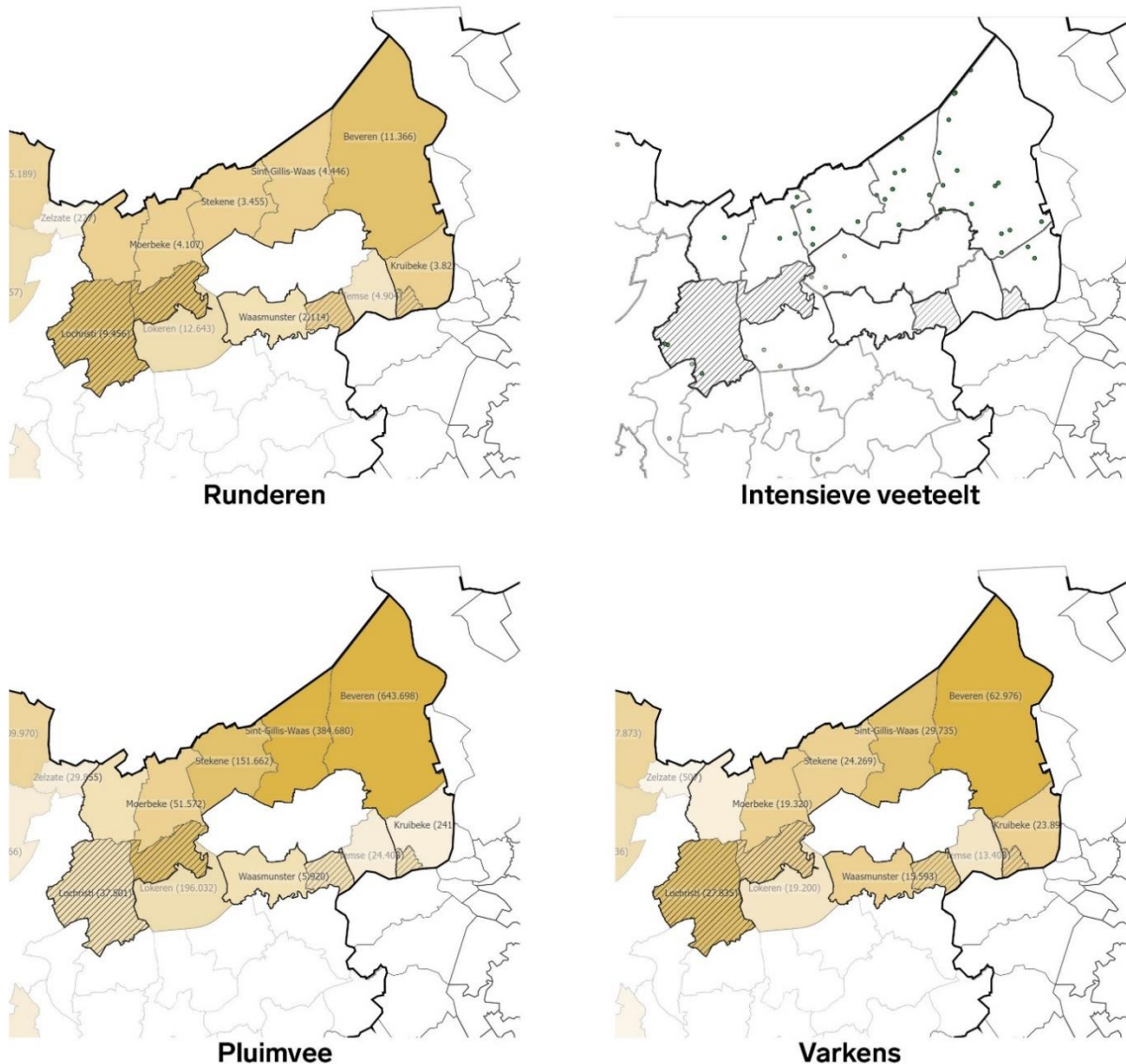
In 2021 waren er in het LEADER-gebied Waasland 59.343 runderen (=een afname met 4,8% ten opzichte van 2011), 1.539.047 kippen (= een *toename* van 25,5% ten opzichte van 2011) en 236.233 varkens (= een afname van 15% ten opzichte van 2011).

Runderen komen vooral voor in Beveren en Lokeren, kippen en varkens vooral in Beveren en Sint-Gillis-Waas.

De onderstaande set figuren toont de absolute aantallen per diersoort. De kaart rechtsboven toont de locatie van bedrijven die onderworpen zijn aan de Europese wetgeving inzake Geïntegreerde Preventie en Bestrijding van Verontreiniging (GPBV)⁶. Intensieve veehouderijen bevinden zich vooral in het noorden in de polders (Beveren, Sint-Gillis-Waas en Stekene).

⁵ Getallen zijn per gemeente, niet beschikbaar op niveau van de deelgemeenten

⁶ Vanaf een bepaald aantal dieren vallen landbouwbedrijven onder de GPBV-wetgeving en moeten ze bijkomende maatregelen nemen om de negatieve milieu-effecten van hun bedrijvigheid te temperen: pluimveebedrijven vanaf 40.000 dieren, varkensbedrijven vanaf 2.000 mestvarkens en varkensbedrijven vanaf 750 zeugen (moederdieren voor de productie van mestvarkens)

Figuur 21: Gegevens veeteelt (Bron: gemeentestatistieken VLM 2021; GPBV-installaties i.h.k.v. RIE VLM 2022)

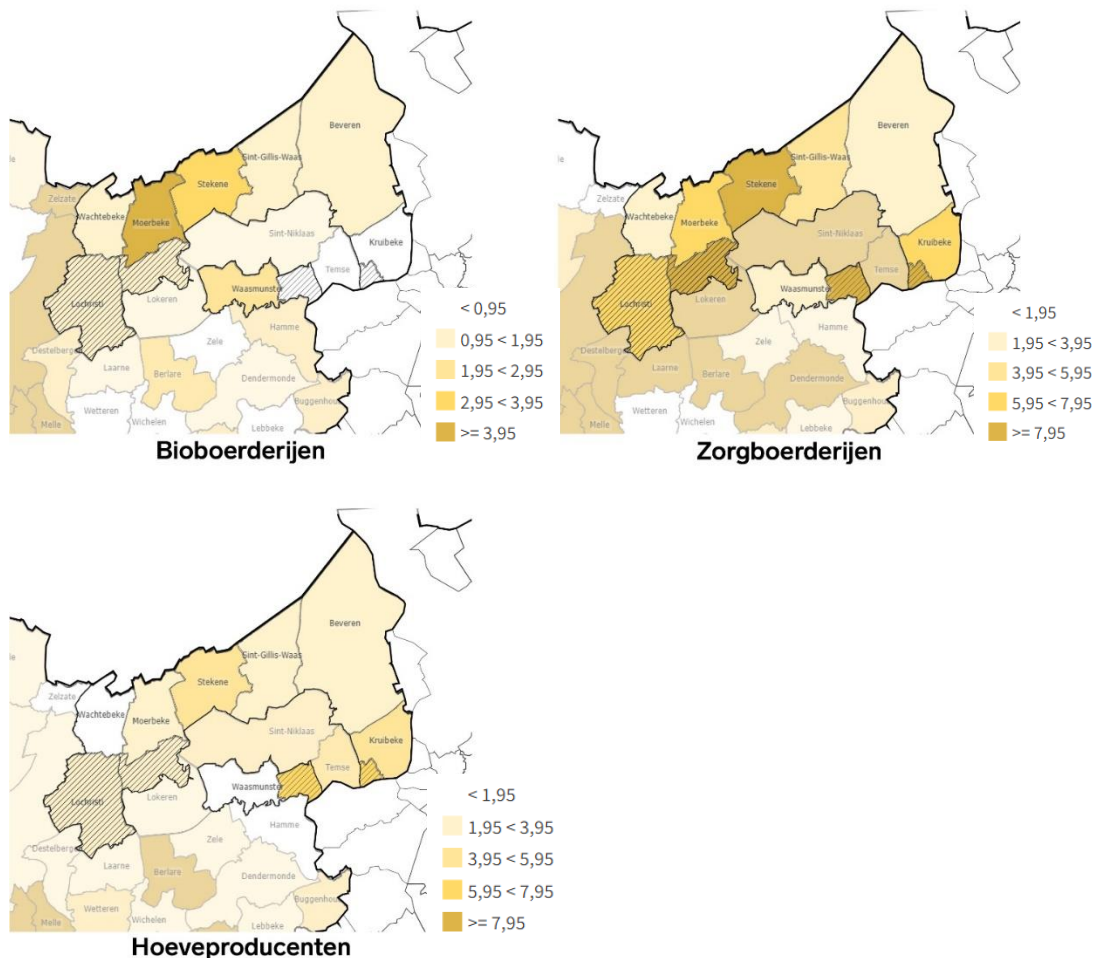
Alternatieve landbouwbedrijven

De rendabiliteit van de productiesystemen in de Vlaamse landbouw- en agrovoedingssector staat vaak onder druk. Dit heeft onder meer te maken met de afhankelijkheid van wereldmarktprijzen, ongelijke waarde-verdelingen in de keten, (investerings-)kosten die hoog kunnen oplopen en een gebrek aan mogelijkheden tot snelle aanpassingen bij onvoorziene omstandigheden, zoals bv. de coronacrisis. Daarenboven zijn ook de reductie van milieu-impact, het verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, het verlagen van de klimaatuitstoot, minder afval, het beter gebruik van afvalstromen en het verhogen van de weerbaarheid en kwaliteit van de voedselvoorziening uitdagingen waar landbouwers voor staan.

Daarom wordt er op zoek gegaan naar alternatieven. Een aantal landbouwers kiest ervoor om in te zetten op verbredingsactiviteiten, zoals zorg, toerisme, etc. Andere landbouwers gaan hun

producten vermarkten via korte keten om meer autonoom te kunnen zijn in prijszetting en afzet. Heel wat initiatieven zijn lopende maar de data zijn voorlopig beperkt beschikbaar.

Onderstaande figuren tonen alvast de verspreiding van enkele alternatieve landbouwmodellen in het Waasland. In totaal zijn er in het Waasland 43 **hoeveproducenten** (2022), 79 **zorgboerderijen** (2022) en 20 **biologische landbouwbedrijven** (gegevens 2021). Volgens het CSA-netwerk bevinden zich in het LEADER-gebied in de gemeente Lochristi twee CSA-boerderijen.

Figuur 22: Verbreiding in activiteiten en landbouwsystemen – uitgedrukt in percentage landbouwers (Bron: Bioboerderijen – Departement Landbouw en Visserij 2021, Zorgboerderijen - Steunpunt Groene Zorg 2022, Hoeveproducenten - Agentschap Veiligheid Voedselketen 2022)

3. Landbouw / landschap: uitdagingen

Momenteel staat de landbouw voor heel wat uitdagingen, die te maken hebben met de omgeving, bijvoorbeeld de planetaire grenzen en de klimaatopwarming. Hieronder lichten we een aantal aspecten toe die een impact hebben op landbouwvoering in de toekomst, namelijk droogte, hitte, stikstofgevoeligheid en mestimpact.

Droogte

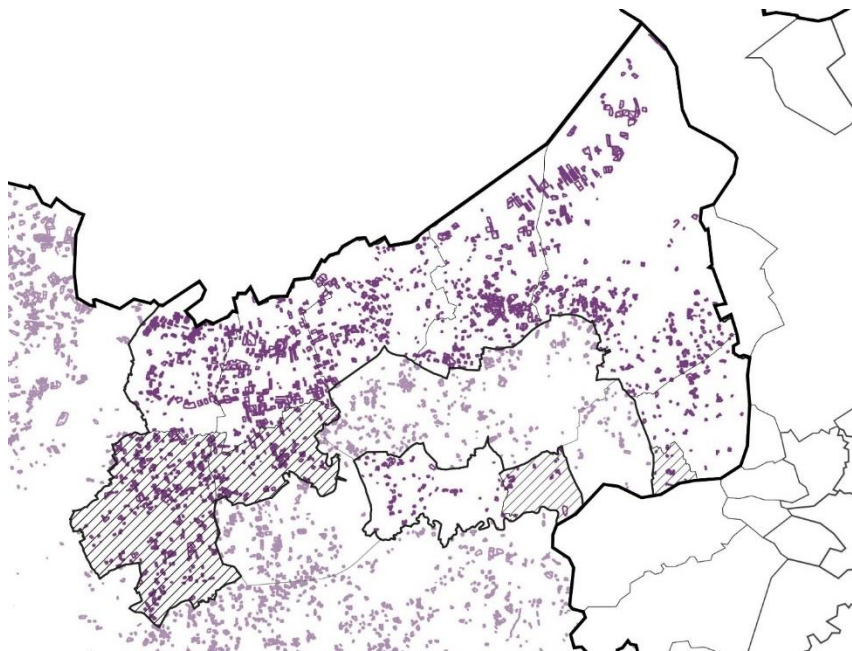
Zoals in de analyse van het landschap al opgenomen heeft Vlaanderen heeft één van de laagste waterbeschikbaarheden per inwoner. Dit komt door een combinatie van een hoge

bevolkingsdichtheid en een relatief beperkte aanwezigheid van oppervlakte- en grondwater. De klimaatverandering brengt dit nog verder uit balans.

Voor de landbouw heeft dit ernstige gevolgen: In het huidig klimaat ondervindt in Vlaanderen bijna 2% van het landbouwoppervlakte significante droogtestress in een doorsnee jaar, de verwachting is dat dit in 2050 gestegen zal zijn naar 9% (en naar 18% in 2100).

Zoals al aangegeven zijn logischerwijs vooral de zandige bodems van de dekzandrug Maldegem-Stekene en de Vlaamse vallei gevoelig tot zeer gevoelig voor droogte.

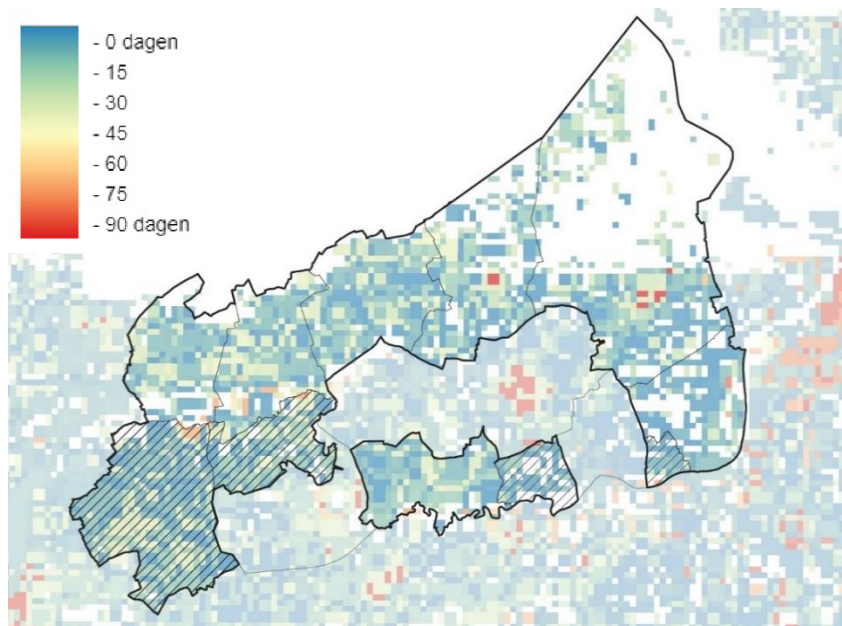
Onderstaande figuur toont voor het LEADER-gebied de **landbouwgebruikspcelen die te kampen hebben met extreme droogte**, versterkt door klimaatopwarming (hoog impactscenario 2050). Deze liggen zowat verspreid in het gebied, met een hogere concentratie in het noorden van het gebied (Wachtebeke, Moerbeke, Stekene, Sint-Gillis-Waas en Beveren).

Figuur 23: Landbouwpercelen met extreme droogte -scenario 2050 (Bron: Klimaatportaal VMM)

Agrarische droogte treedt op bij te lage bodemvochtgehalten. In het huidige klimaat daalt het bodemvochtgehalte in Vlaanderen gemiddeld maar een 6-tal dagen onder de drempel waarbij de gewassen en vegetatie beginnende droogtestress ondervinden. Dit kan leiden tot verminderde groei en een lagere gewasopbrengst. Sterk verstedelijkte zones, zandbodems en heuvelruggen hebben nu al een hoger dan gemiddeld aantal agrarische droogtedagen.

Onderstaande kaart toont dan ook dat vooral de zone van de dekzandrug, de Moervaartvallei en de Schelde- en Durme vallei gevoelig zijn voor een toenemend aantal droogtedagen. Als gevolg van de klimaatopwarming kan het aantal agrarische droogtedagen sterk oplopen tot gemiddeld 10 in 2050 en zelfs 20 in 2100.

Figuur 24: Agrarische droogte 2050 (Bron: Klimaatportaal VMM)

Hitte

Omdat er meer hittegolven zijn, hebben niet enkel mensen, maar ook dieren last van de hitte. Door overschrijdingen van de kritische gevoelstemperatuur kunnen zij hittestress ondervinden, met als gevolg een afname in de voederopname, en dus ook een vermindering van de productie. Bij zowel varkens, pluimvee als rundvee zal er bij hogere temperaturen ook een grotere behoefte zijn aan water en dus een toename van het watergebruik.

Stikstof

Een teveel aan stikstof kan leiden tot verzuring van de bodem, waardoor de bodemkwaliteit achteruit gaat en gewassen minder goed groeien. Ook kan het zorgen voor een verhoogde gevoeligheid van gewassen voor ziektes en plagen, wat de opbrengst kan verminderen. Daarnaast kan een overschot aan stikstof in de bodem leiden tot uitspoeling van nutriënten, waardoor het grond- en oppervlaktewater vervuild raakt.

Stikstofuitstoot komt in Vlaanderen voor 50% uit land- en tuinbouwactiviteiten, voor één derde uit alle vormen van transport (wegverkeer, scheepvaart, luchtvaart), en voor een kleine 20% uit andere sectoren. De uitstoot van ammoniak is hoofdzakelijk afkomstig van landbouwactiviteiten: van vertering door het vee (veeteelt) en bij het uitrijden van mest op het land (bemesting).

Met de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS - 2023) wil de Vlaamse overheid de uitstoot van stikstof tegen 2030 sterk verminderen en de natuur herstellen. Omdat de landbouwsector meer dan de helft van de schadelijke stikstof uitstoot en verantwoordelijk is voor maar liefst 78% van de binnenlandse stikstofneerslag op kwetsbare natuur, is er in dit stikstofplan meer aandacht voor de landbouw. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om verplichte sluiting van intensieve veeteeltbedrijven.

Een groot deel van het grondgebied van het Waasland is gevoelig voor deze in opmaak zijnde nieuwe **PAS**-regelgeving, zowel in het noorden in de polders, de Moervaartvallei, als in het zuiden in de Schelde-Durmevallei. Dit zijn ook de gemeenten waar al veel intensieve veeteeltbedrijven zijn en/of waar Natura 2000 gebieden/bossen aanwezig zijn. Voor meer info:

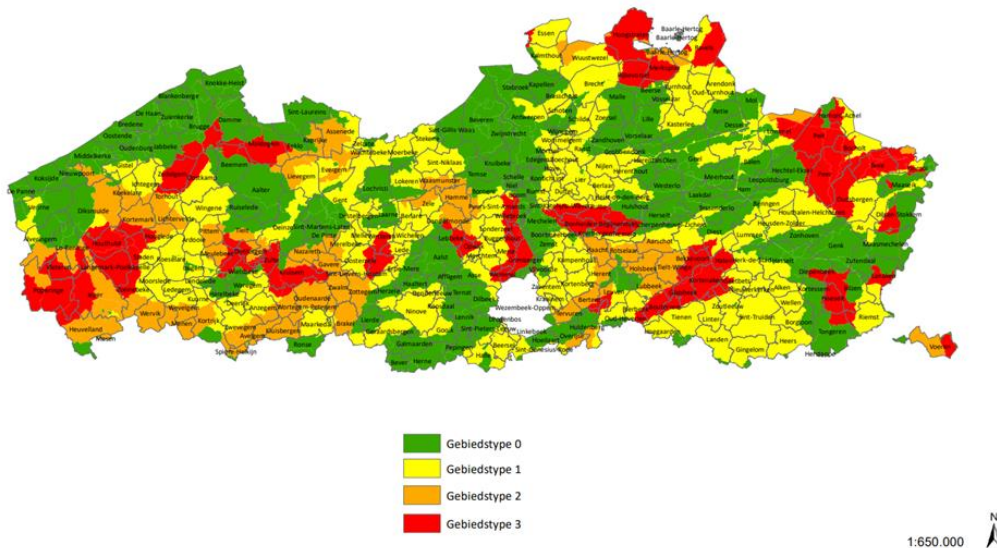
[PAS Programmadocument_fjbmw6.pdf \(vlaanderen.be\)](#).

Mestimpact

Vlaanderen werkt aan een nieuw mestactieplan ("MAP 7") met een set maatregelen die overbesteding en de vervuilende impact ervan, voornamelijk op de waterkwaliteit, moet terugdringen.

Begin maart 2023 kwamen de landbouw- en milieuorganisaties tot een akkoord. Om de juiste dosis en plaats op maat van de toestand van een gebied te kunnen uitwerken, wordt gewerkt met **gebiedstypes**, waarbij elk gebied gekoppeld is aan verschillende maatregelen, vb. **overbufferstroken**: In gebiedstype 0 en 1 worden alle bufferstroken op 3 meter vastgesteld. Dat betekent 3 meter bemestingsvrij, 3 meter pesticidevrij en 3 meter buffergewas of braak. In gebiedstype 2 en 3 is dit, afhankelijk van de teeltsoort, grootte van het perceel of ligging langs waterlopen in natuurgebied 5 meter of 3 meter.

Voor het Waasland zijn delen van de gemeenten Waasmunster en Temse ingedeeld in gebiedstype 2 waar strengere maatregelen gelden rond areaal van gewassen, bemestingsnormen, bufferstroken en transportregeling voor het vervoer van mest (zie kaart onder).

Figuur 25: Gebiedstypes in het kader van MAP 7 – 2023 (Bron: VLM)

4. Conclusie

De plattelandseconomie van het Waasland volgt over het algemeen de Oost-Vlaamse en bij uitbreiding Vlaamse trends. Er is een iets hogere werkzaamheidsgraad dan het gemiddelde in Vlaanderen, en logischerwijs voor een plattelandsgedebied een iets hogere tewerkstelling in de primaire sector.

Het aantal land- en tuinbouwbedrijven daalt, zoals overal in Vlaanderen, ook in het Waasland in redelijk snel tempo. Meestal brengt dit schaalvergroting met zich mee. Ook is de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden in het Waasland hoog, met weinig vooruitzicht op opvolgers.

De gemeenten in het noorden zijn vooral getypeerd door veehouderij, terwijl de gemeenten dichter bij Gent meer inzetten op sierteelt en groenten. Beveren en Sint-Gillis-Waas zijn naast veeteelt ook

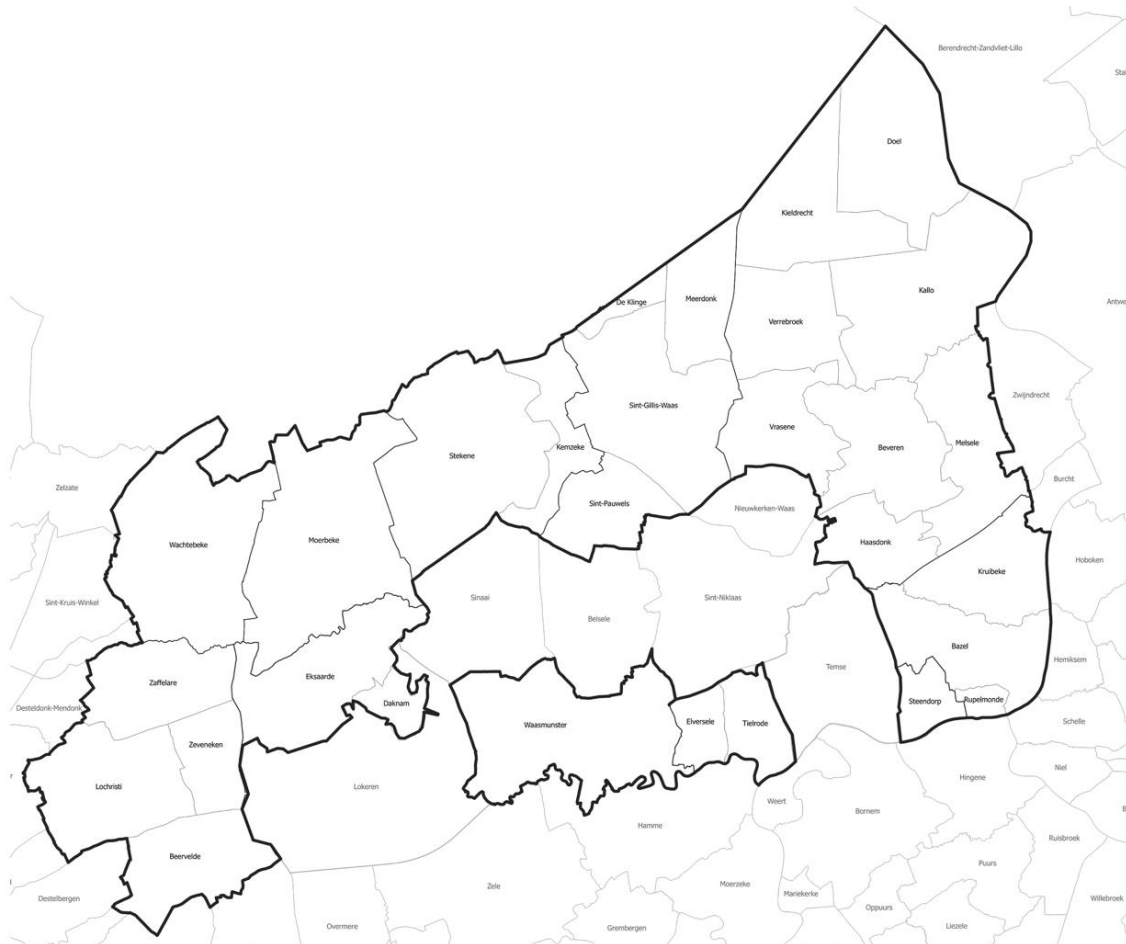
gekend voor hun fruitteelt. Ook in het Waasland zoeken landbouwers naar alternatieve vormen van inkomen, om tegenwicht te bieden aan de volatiliteit van de afzetmarkt en om mee in de transitie naar duurzame landbouw te stappen. Er zijn al een aantal bioboerderijen, zorgboerderijen en hoeveproducenten.

Tot slot vormen de toenemende droogte, hitte en degradatie van de bodem- en waterkwaliteit ook een bedreiging voor de toekomstige landbouw in het Waasland. De plannen van de Vlaamse regering (vb. MAP en PAS) die hieraan het hoofd willen bieden, zorgen voor extra regelgeving en grote veranderingen voor de Wase landbouwbedrijven.

2.3.3. Leefbare en levendige dorpen

In wat volgt geven we meer informatie over de dorpen in het Waasland en haar inwoners: het demografisch profiel van de bevolking, de voorzieningen, mobiliteit en erfgoed en toerisme komen hierbij aan bod.

Onderstaande kaart geeft een overzicht van alle deelgemeenten (29) in het LEADER-gebied.

Figuur 26 Overzicht van de deelgemeenten in het LEADER-gebied

De oudste woonkernen bevinden zich op de (hoger gelegen) cuesta van het Waasland en de zandleemgronden in het zuiden aan de Schelde. Waasmunster is de oudste parochie van het Waasland en het Land van Beveren met bijhorende kastelen was lang het voornaamste politieke centrum.

Het grootste deel van de woonkernen van het Waasland is gelegen op het hoger gelegen plateaugebied (cuesta). Een aantal andere dorpen en kernen van het Waasland, zoals Terwest, Moerbeke, Klein-Sinaai en Stekene, zijn gelegen op de rand van de dekzandrug, net buiten de Moervaartvallei. In het noorden vormt de E34 een duidelijke barrière voor de meest noordelijk gelegen dorpen en kernen. De ingesloten polderdorpen zoals bv. Verrebroek, Meerdonk, Kieldrecht en De Klinge maken deel uit van de oude polderstructuur ten westen van de Waaslandhaven.

1. Demografisch profiel

Leeftijd

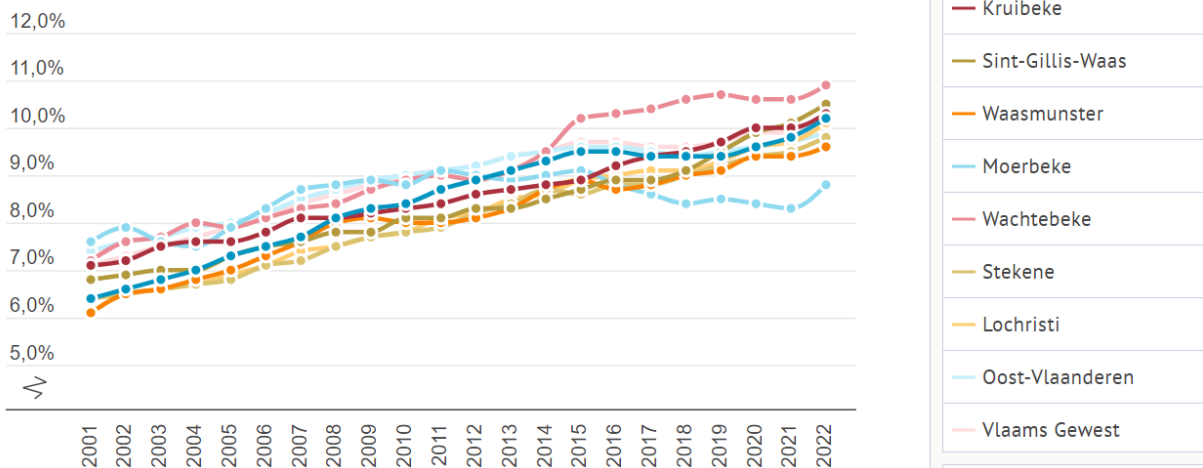
Onderstaande tabel en bijhorende kaarten geven de leeftijdsverdeling weer van de bevolking in drie categorieën: 0-17jaar, 18-64jaar en 65-plus en de evolutie gedurende de laatste 10 jaar.

BEVOLKING								
	0-17 jaar (t.o.v. inwoners) [%]		18-64 jaar (t.o.v. inwoners) [%]		65+ jaar (t.o.v. inwoners) [%]		totaal aantal inwoners volgens Rijksregi- ster	
	2012	2022	2012	2022	2012	2022	2012	2022
Wachtebeke	20,1%	19,6%	59,9%	58,1%	20,0%	22,3%	7.301	7.852
Moerbeke	20,4%	20,4%	62,1%	59,3%	17,5%	20,3%	6.162	6.684
Stekene	19,8%	19,0%	62,3%	59,5%	17,8%	21,5%	17.503	19.046
Waasmunster	19,3%	19,3%	62,6%	59,8%	18,1%	20,9%	10.589	11.031
Sint-Gillis-Waas	21,5%	19,3%	60,8%	60,1%	17,8%	20,6%	18.908	19.717
Beveren	19,5%	19,1%	62,2%	58,8%	18,3%	22,0%	46.809	49.695
Kruibeke	21,0%	20,6%	60,5%	58,8%	18,5%	20,6%	16.074	17.011
Lochristi	21,0%	18,8%	62,2%	60,0%	16,7%	21,2%	21.788	22.897
Daknam (Lokeren)	20,4%	18,9%	65,2%	63,4%	14,4%	17,8%	843	907
Eksaarde (Lokeren)	19,7%	19,8%	63,4%	59,0%	17,0%	21,2%	5.804	6.034
Elversele (Temse)	20,6%	17,7%	64,4%	61,7%	15,0%	20,6%	2.362	2.501
Tielrode (Temse)	20,1%	18,3%	64,3%	60,5%	15,6%	21,1%	3.756	3.920
Steendorp (Temse)	19,0%	19,4%	64,0%	60,4%	17,1%	20,3%	3.482	3.644
LEADER Waasland	20,2%	19,3%	62,0%	59,4%	17,8%	21,3%	161.209	170.926
Oost-Vlaanderen	19,6%	19,4%	62,1%	60,3%	18,3%	20,2%	1.457.757	1.546.141

Tabel 5 Evolutie leeftijdsverdeling – 2012-2022 (Bron: Rijksregister – provincies.incijfers.be)

Uit de tabel vallen een aantal zaken af te leiden. Vooreerst neemt, in vergelijking met 10 jaar geleden) **het aandeel van de 65-plussers gestaag toe** (van 17,8% in 2012 naar 21,3% voor het gehele Waasland). Dit is een hoger aandeel dan gemiddeld voor Oost-Vlaanderen (20,2%). Daarnaast hebben Moerbeke en Kruibeke, relatief gezien, het grootste aandeel jongere bevolking (resp. 20,4% en 20,6% in 2022).

We gingen ook de evolutie na van de **oudste groep inwoners (75+)** van het Waasland, vergeleken met het Oost-Vlaams en Vlaams gemiddelde. In 2021 was 8,9% van de bevolking (15.220 in absolute cijfers) in het LEADER-gebied ouder dan 75. De figuur hieronder toont dat deze groep de voorbije jaren alleen maar is toegenomen, net zoals overal in Oost-Vlaanderen en Vlaanderen. Prognoses voor de toekomst geven een verdere stijging aan.

Figuur 27 Evolutie aandeel inwoners van 75 jaar en ouder in de gemeenten van het Waasland (2001-2022). De deelgemeenten van Lokeren en Temse zijn hier niet opgenomen maar volgen een gelijkaardige trend. Bron: Rijksregister - Provincies in cijfers.

Eenzaamheid

Vaak zijn isolement en eenzaamheid een belangrijke uitdaging in de verschillende woonkernen, vooral bij ouderen en zeker op het platteland. Gezien bij een stijgende leeftijd normaal ook de zorgvraag stijgt, zijn alleenwonende ouderen een kwetsbare doelgroep.

Voor het LEADER-gebied is 31,3% van de 75-plussers alleenwonend, dat is iets lager dan in Oost-Vlaanderen (34,8%). Binnen het gebied heeft Moerbeke het grootste aantal alleenwonende 75-plussers (37,9%) en het laagste aantal bevindt zich in Sint-Gillis-Waas (27,0%).

Inkomensniveau

Bijgevoegde tabel geeft het netto belastbaar inkomen per inwoner voor 2020 (aanslagjaar 2021). Daaruit blijkt dat voornamelijk Waasmunster, de deelgemeente Daknam van Lokeren en de deelgemeente Elversele van Temse een hogere gemiddeld belastbaar inkomen per inwoner hebben dan gemiddeld voor de provincie Oost-Vlaanderen. De deelgemeente Steendorp in Temse scoort het laagst binnen het gebied (€ 20.775). Ondanks het feit dat deze gegevens niet op deelgemeente niveau bestaan, komen we op gemeente niveau (+ Lokeren en Temse centrum) uit op een **gemiddelde van € 22.530**. We kunnen hieruit besluiten dat **het inkomensniveau in het Waasland hoger is dan het Oost-Vlaams gemiddelde** (€ 21.339).

Toch is ook **armoede** een uitdaging in het Waasland. De gemeenten Lokeren, Temse en Waasmunster bijvoorbeeld hebben een grotere verzameling van buurten waar volgens een recente studie in opdracht van Steunpunt Wonen een concentratie van kwetsbare huishoudens wordt vermoed. In

gemiddeld netto belastbaar inkomen per inwoner - 2020	
	gemiddeld netto belastbaar inkomen per inwoner
Beveren	€ 22.370
Kruikebeke	€ 21.901
Moerbeke	€ 21.760
Sint-Gillis-Waas	€ 21.886
Stekene	€ 21.557
Waasmunster	€ 24.615
Wachtebeke	€ 21.406
Lochristi	€ 23.611
Daknam (Lokeren)	€ 25.128
Eksaarde (Lokeren)	€ 21.511
Elversele (Temse)	€ 24.139
Tielrode (Temse)	€ 22.236
Steendorp (Temse)	€ 20.775
Oost-Vlaanderen	€ 21.339
LEADER Vlaamse Ardennen	€ 21.756
LEADER Meetjesland-Leievalllei	€ 22.099
LEADER Grensregio Waasland	-

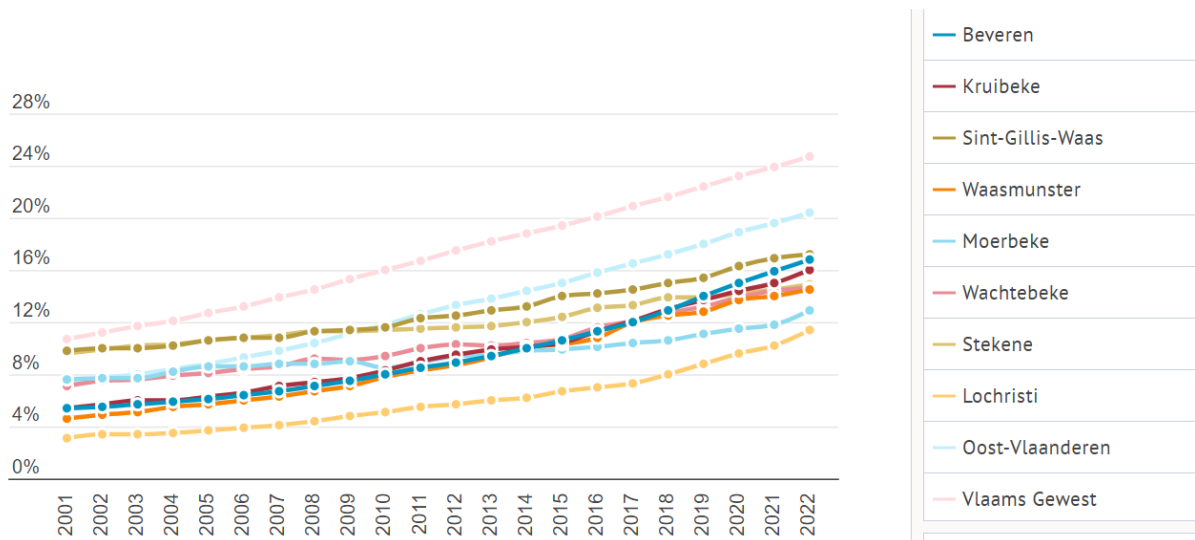
Tabel 6 Gemiddeld netto belastbaar inkomen per inwoner- 2020 (Bron: Statbel – provincies.incijfers.be)

Tielrode bv. is er ook een relatief groot aandeel van minderjarigen dat in een gezin woont met minstens één werkloze ouder (9% t.o.v. 6,1% voor het gehele gebied).

Culturele diversiteit

In 2021 hebben gemiddeld 15,5% van de inwoners in het Waasland een niet-Belgische herkomst. Ongeveer de helft hiervan is afkomstig uit andere EU-landen, de andere helft heeft een niet-Europese herkomst.

De figuur hieronder toont dat dit aandeel een grote stijging is ten opzichte van 2001. Deze toenemende culturele diversiteit is een trend die we in heel Vlaanderen zien, al is het aandeel niet-Belgen in het Waasland gemiddeld een pak lager dan het Oost-Vlaams en het Vlaams gemiddelde.

Figuur 28 Evolutie aandeel inwoners met een niet-Belgische herkomst in gemeenten van het Waasland t.o.v. totale bevolking (% , 2001-2022). De deelgemeenten van Lokeren en Daknam zijn hier niet opgenomen, maar volgen over het algemeen de stijgende trend. Bron: Rijksregister - provincies in cijfers.

2. Voorzieningen

De aanwezigheid van dienstverlening en voorzieningen is een belangrijke factor voor de leefbaarheid van een dorp. Hieronder bespreken we de voornaamste voorzieningen voor het LEADER-gebied Waasland.

Basisvoorzieningen (en activiteiten)

Onder basisvoorzieningen verstaan we:

- zorg en welzijn: apotheek, dokter, tandarts, oogzorg, kinderopvang, OCMW, ziekenfonds, lokale dienstencentra
- onderwijs: kleuterschool, lagere school

- detailhandel en woonondersteunende voorzieningen: bakkers, slagers, kleine voedingswinkels, eet- en drinkgelegenheden, post, bank en verzekering
- sport, cultuur en ontspanning: bibliotheek, sportaccommodaties

In elke gemeente van het Waasland is er minstens een kern waarbij de **basisvoorzieningen van hoog niveau** zijn (zie kaart).

Voor de kernen van Beveren, Kruikeke en Waasmunster en het hoofd-kernen-lint van Wachtebeke tot Sint-Gillis-Waas hebben een zeer goed niveau basisvoorzieningen. In de kernen en dorpen ten noorden van de E34 is het basisvoorzieningenniveau beperkter.

Met betrekking tot het verenigingsleven, het aanbod aan activiteiten en sociale cohesie moet er bijzondere aandacht gaan naar de kwetsbare groepen (ouderen, kinderen, ...) en de groter wordende diversiteit binnen de bevolking. In dit kader is het belangrijk voldoende ontmoetingsplekken én ontmoetingsmomenten te voorzien.

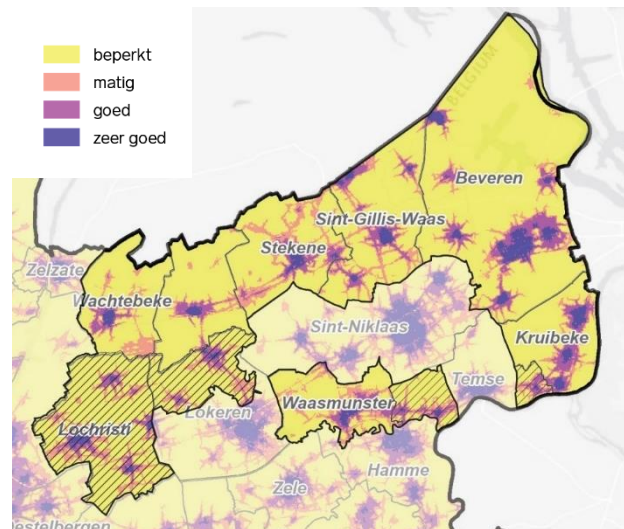
Uit de resultaten van de **Buurtenmonitor** kan afgeleid worden in welke mate de bevrageden in het gebied tevreden of ontevreden zijn met de aanwezige voorzieningen en mogelijkheden voor bepaalde activiteiten:

- de meeste bevrageden zijn matig tevreden over de voorzieningen voor dagelijkse boodschappen
- de bevrageden zijn over het algemeen tevreden over de gezondheidsvoorzieningen (huisarts, tandarts,...)
- de aanwezigheid van **voldoende (spel)voorzieningen voor kinderen en ontmoetingsplekken voor opgroeiende jongeren scoren lager** op de tevredenheidsscore
- met betrekking tot sociale cohesie er is ook **lagere tevredenheid inzake voldoende activiteiten voor volwassenen en voor ouderen**, ook het **samenhorigheidsgevoel** in de buurt scoort lager op de schaal
- er is over het algemeen slechts een beperkte tevredenheid over de aanwezigheid van een actief verenigingsleven in de buurt.

Regionale voorzieningen (en activiteiten)

Onder regionale voorzieningen verstaan we:

- zorg en welzijn: ziekenhuis, geestelijke gezondheidsinstelling, ouderenvoorziening
- onderwijs: secundaire school, hogeschool, universiteit, deeltijds kunstonderwijs, volwassenenonderwijs

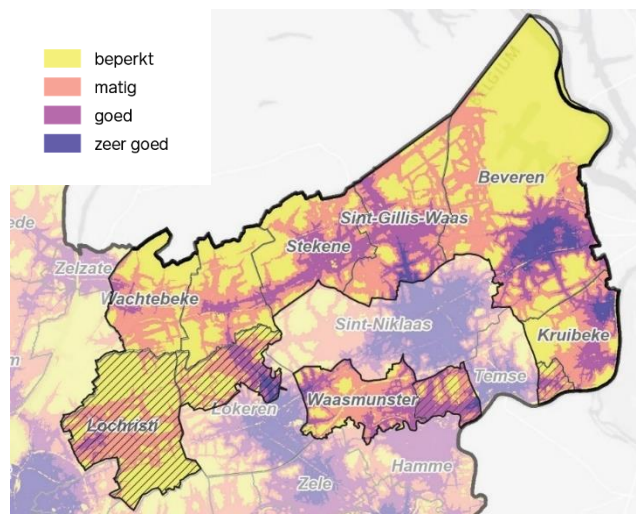
Figuur 29 Voorzieningenwaarde – basisvoorzieningen
(Bron: Voorstudie dd. 2021 i.f.v. het Beleidsplan 'Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050' in opmaak – status: ontwerp – VITO)

- detailhandel en woonondersteunende voorzieningen: grote en gespecialiseerde voedingswinkels, overheidsfuncties, detailhandel, kernwinkelgebieden, shoppingcentra
- sport, cultuur en ontspanning: cultuurcentrum, schouwburg, concertgebouw, cinema, museum, monument, zwembad, voetbalstadion, provinciaal domein

Zeer goede regionale voorzieningen bevinden zich in het Waasland vooral in de dorpen en kernen van Beveren en Kruikebe (uitlopers van Antwerpen) en Sint-Gillis-Waas als uitloper van Sint-Niklaas en in Daknam (Lokeren).

Uit de resultaten van de Buurtenmonitor kan afgeleid worden dat:

- de bevroagden slechts matig tevreden zijn met de aanwezige culturele voorzieningen en aanwezige uitgaansgelegenheden
- er een eerder matige tevredenheid is over de ouderenvoorzieningen
- er een lagere tevredenheid is over de aanwezigheid van bepaalde winkels of shoppingcentra.

Figuur 30 Voorzieningswaarde – regionale voorzieningen (Bron: Voorstudie dd. 2021 i.f.v. het Beleidsplan ‘Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050’ in opmaak – status: ontwerp – VITO)

3. Mobiliteit

Het LEADER-gebied wordt goed ontsloten door grote autowegen, maar er is te weinig openbaar vervoer, zeker in de noordelijke gemeenten. Ook qua fietsinfrastructuur zijn nog heel wat missies links (zie verder). Dit heeft zijn invloed op het functioneren van de inwoners en houdt voor een deel van de bevolking een beperking in om volwaardig te kunnen deelnemen aan het openbaar leven. De Buurtenmonitor geeft aan dat voor Oost-Vlaanderen 1 op 4 inwoners van het platteland onvoldoende in staat is om zich ver te verplaatsen.

Voornamelijk in de noordelijk gelegen gemeenten van het Waasland (Wachtebeke, Stekene,..) bestaat er een zekere vervoersarmoede: er is een beperkte knopwaarde voor openbaar vervoer en gebrek aan uitgebouwde deelsystemen voor mobiliteit. Gezien de grote mazen in het fietswegennetwerk is de fiets geen voldoende alternatief. De *walkability* in de kleinere kernen, in combinatie met vaak beperktere aanwezigheid van voorzieningen, is ook eerder laag en kan een uitdaging vormen voor de meer kwetsbare doelgroepen.

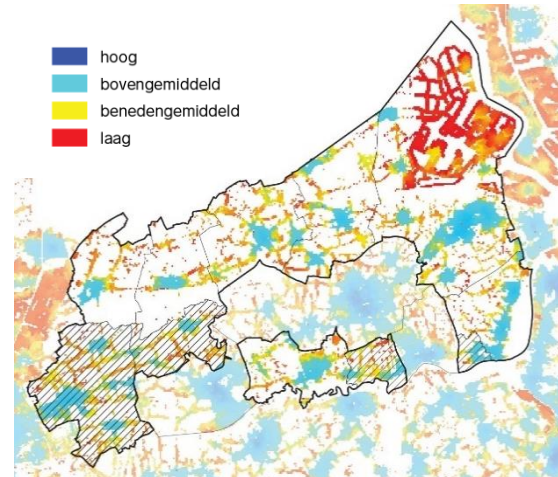
Walkability score

Walkability is de (internationaal wetenschappelijke) voorspeller van beweging, een kompas in de groei naar gezonde publieke ruimte en een duurzaam ruimtelijk beleid op mensenmaat.

De walkability score bundelt 3 aspecten: de functiemix, de woondichtheid en de stratenconnectiviteit. Dit geeft het potentieel voor actieve verplaatsing en actieve recreatie bij voetgangers. Inwoners van buurten met een hoge walkability bewegen meer en zo daalt ook het autogebruik. Volwassenen in deze buurten zijn doorgaans gezonder (betere bloeddrukwaarden). Er is ook een sterkere lokale economie mogelijk en er zijn minder kosten voor openbaar vervoer.

De kaart toont dat binnen de regio de grotere kernen zoals bv. Beveren-centrum en Waasmunster een grotere walkability hebben dan de kleinere kernen en de gehuchten. Dit wordt wellicht voornamelijk veroorzaakt omwille van de lagere functiemix en de lagere woondichtheid.

In combinatie met de groenbeleving vanop de weg is de walkability-score belangrijk om te bepalen **welke buurten het meest interessant zijn om op in te zetten en zich het best lenen voor nieuwe projecten inzake de opwaardering van de publieke ruimte**. De kaart geeft ook ineens het wandelbereik voor kwetsbare doelgroepen zoals kinderen, jongeren, mobiele en minder mobiele ouderen.

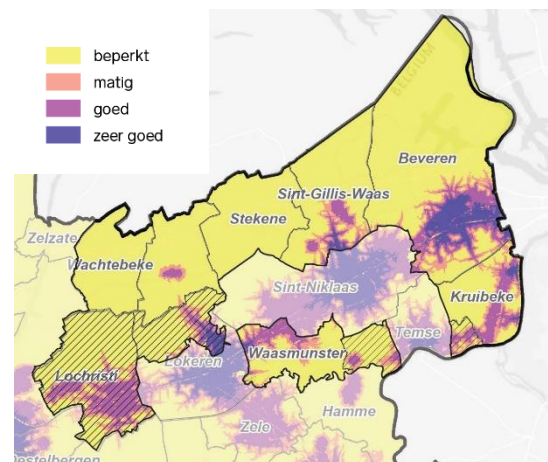

Figuur 31 Walkability score (Bron: Vlaams Instituut Gezond Leven)

Openbaar vervoer

De bijhorende kaart geeft de bereikbaarheid weer met het openbaar vervoer (bus, trein, tram). De score wordt lager met een stijgende afstand of reistijd vanaf de OV-knooppunten.

Uit de kaart blijkt dat de stedelijke en bovenlokale kernen van Beveren, Lokeren en Lochristi veel beter ontsloten zijn met het openbaar vervoer (ze liggen op de spoorlijn-as) dan de kleinere kernen en de gehuchten. Het noorden van het Waasland kent een zeer beperkte bereikbaarheid met het openbaar vervoer.

Figuur 32 Knoopwaarde voor openbaar vervoer (Bron: Voorstudie dd. 2021 i.f.v. het Beleidsplan 'Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050' – VITO)

Uit de resultaten van de Buurtenmonitor blijkt ook dat:

- de bevroagden slechts heel matig tevreden zijn met de aanwezigheid van voldoende openbaar vervoer in de buurt.
- in het kader van het voor- en natransport de bevroagden slechts beperkt tevreden zijn over de staat van de voetpaden en fietspaden in de buurt.

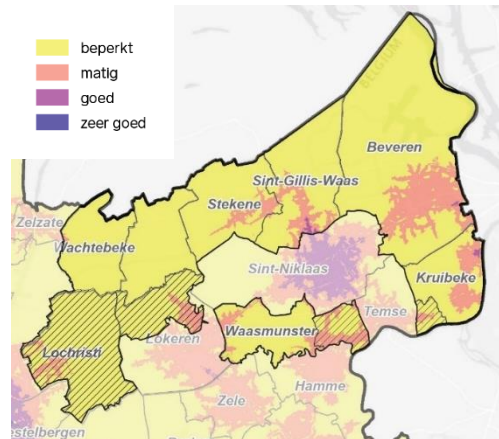
Fietsbereikbaarheid

De kaart geeft de fietsbereikbaarheid weer voor de kernen en tewerkstellingsplaatsen. De berekening gaat uit van een 15 minuten reistijd volgens een bepaald afstandsverval en over een selectie van befietsbare wegen.

Het Waasland toont volgens de kaart slechts een beperkte tot matige fietsbereikbaarheid. Vooral een aantal dorpen en kernen in de gemeenten Beveren, Temse, Waasmunster en Lochristi zijn onvoldoende aangesloten op het fietssnelwegennet.

Uit de resultaten van de Buurtenmonitor blijkt dat:

- het volgens de bevroagden wel aangenaam fietsen is in de buurt.
- de tevredenheidsscore voor **fietsveiligheid** gemiddeld **lager** op de schaal ligt.
- er slechts een **matige tevredenheid** is over de **staat van de fietspaden** in de buurt.

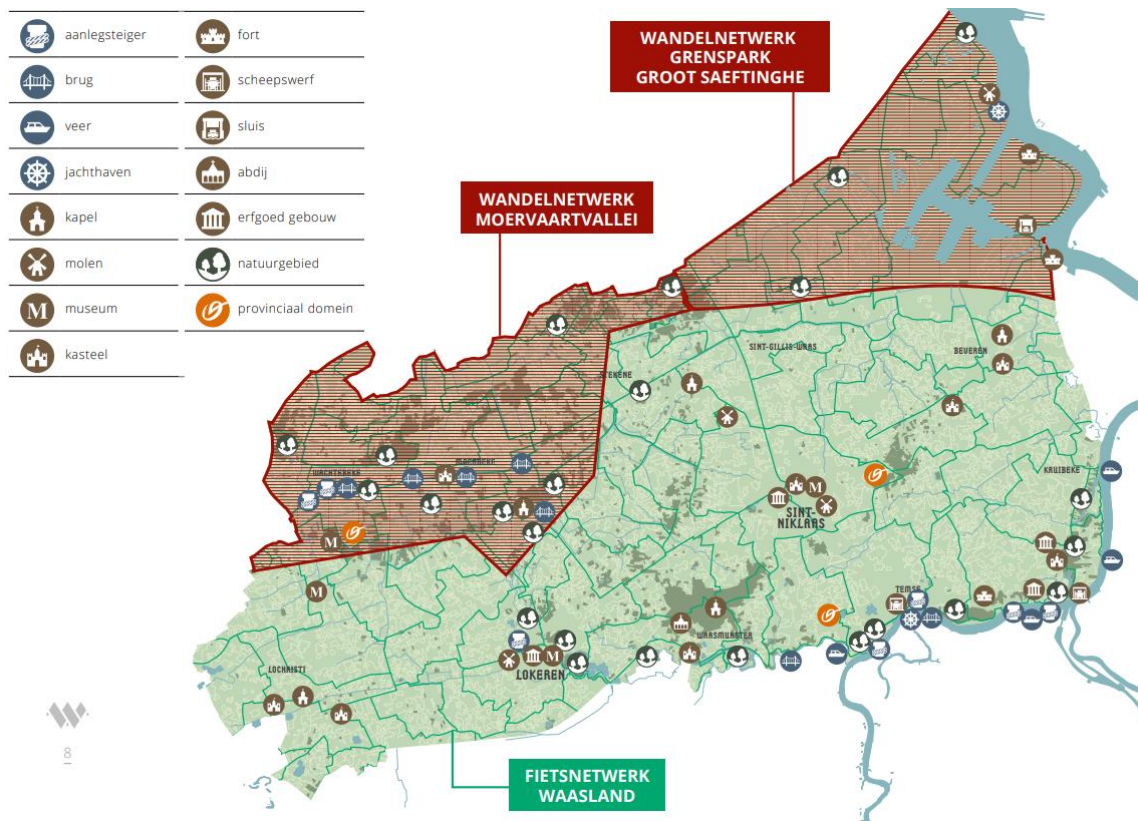
Figuur 33 Knoopwaarde fietsbereikbaarheid (Bron: Voorstudie dd. 2021 i.f.v. het Beleidsplan 'Maak Ruimte voor Oost-Vlaanderen 2050' - VITO)

4. Toerisme en erfgoed

Toerisme

Toerisme Waasland heeft in nauwe synergie met Toerisme Oost-Vlaanderen de afgelopen jaren fors geïnvesteerd in de toeristische positionering van Waasland, met succes. In het strategisch beleidsplan voor toerisme 2015-2020 werd bestemming Waasland omschreven als een huis met vier kamers: Schelde-Durme-Moervaart complex, de Wase steden as, de Noordelijke Bossengordel en de Bloemenstreek. Voor de huidige periode lanceerden ze het "[toekomstplan toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026](#)". In deze toekomststrategie fungeert de **identiteit van het Waasland** als **hefboom voor toerisme**.

In het plan vind je in aanloop naar het strategisch plan heel wat cijfers over het toerisme, alsook handige kaarten. Onderstaande kaart bijvoorbeeld brengt de grootste toeristische troeven in kaart. Deze tonen de veelzijdigheid van het Waasland als toeristische regio, met zowel wandel- en fietsroutes langs de typerende rivieren en polders, als erfgoedrelicten (zie ook verder).

Figuur 34 Kaart van toeristische troeven van het Waasland. Bron: [Toekomstplan toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026](#).

De Scheldevallei is momenteel (mei 2023) ook [Kandidaat Nationaal Park Scheldevallei](#). Ook is de Vlaams-Nederlandse Schelde Delta [kandidaat Global Geopark](#) (UNESCO-erkenning). Met natuurinnovaties in het **Grenspark Groot Saeftinghe**, langs de Scheldevallei en in de Durmevallei wordt de aantrekkelijkheid van het Waasland (en Scheldeland) enorm versterkt. Dit biedt grote **kansen voor de verdere toeristische ontwikkeling** in de hele regio.

Enkele uitdagingen voor bestemming Waasland uit het [Toekomstplan toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026](#) zijn:

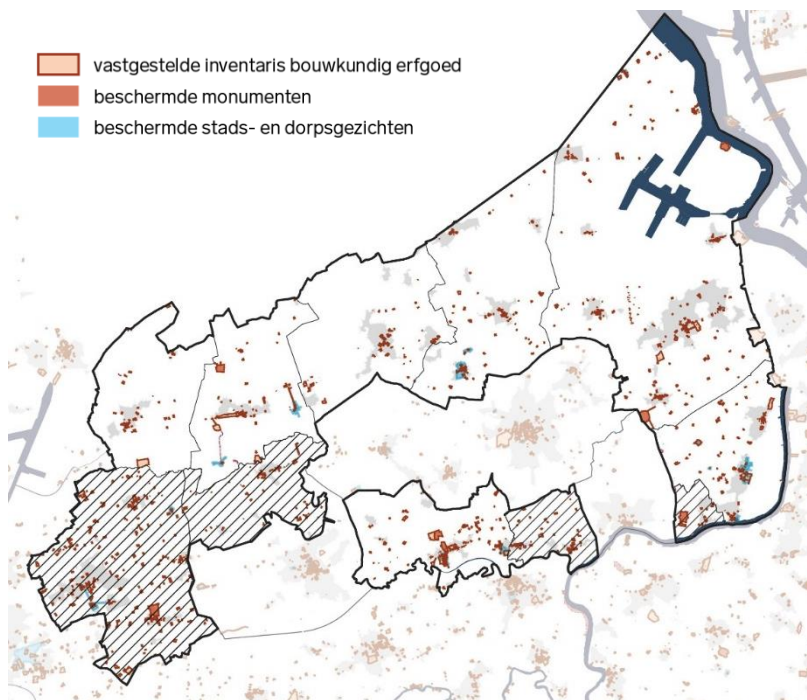
- Het verder ontwikkelen van een duurzaam aanbod voor recreanten en toeristen, dat ook de **draagkracht van een Wase plek respecteert**.
- De **ontsluiting van het Wase erfgoed is nog grotendeels een 'to do'**.
- Gezinnen met kinderen worden gepercipieerd als de belangrijkste doelgroep voor Waasland. Het **aanbod voor jongeren en gezinnen met kinderen is relatief beperkt** en mag verder aangroeien, vb. met een programma op maat in musea, recreatiedomeinen en in logies. Dit is ook voor lokale kinderen en jongeren een win.
- Het opsporen van boeiende kruisbestuivingen tussen kunsten, cultuur en landschap kan de toon zetten voor een **aantrekkelijk evenementenaanbod**. Deze hoeven zeker niet grootschalig te zijn en mogen best een nichepubliek aanspreken. Ze moeten passen bij het Wase karakter en deze extra in de verf zetten. Samenwerkingen zullen de creativiteit tot wasdom laten komen. De voorkeur ligt bij evenementen met uitstraling, die voor meer dynamiek en beleving zorgen.

Erfgoed

Het Waasland of het '**land van Reynaert**' kent een **rijke geschiedenis**. Dit is te merken aan het aantal beschermde monumenten en geïnventariseerd erfgoed in de kernen en de overblijvende forten in een gordel op historische verdedigingslinies. Het toekomstplan toerisme en recreatie spreekt over erfgoed als hefboom én geeft aan dat er nog kansen liggen in het beter ontsluiten ervan in het Waasland.

Cultureel erfgoed is niet enkel voor toerisme een troef, het bepaalt ook mee het karakter van een dorp en de aantrekkelijkheid van de woon- en leefomgeving. De onderstaande kaart geeft een overzicht van:

- beschermde monumenten
- beschermde stads- en dorpsgezichten
- vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed

Figuur 35: Kaart met beschermd erfgoed (Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed AOE)

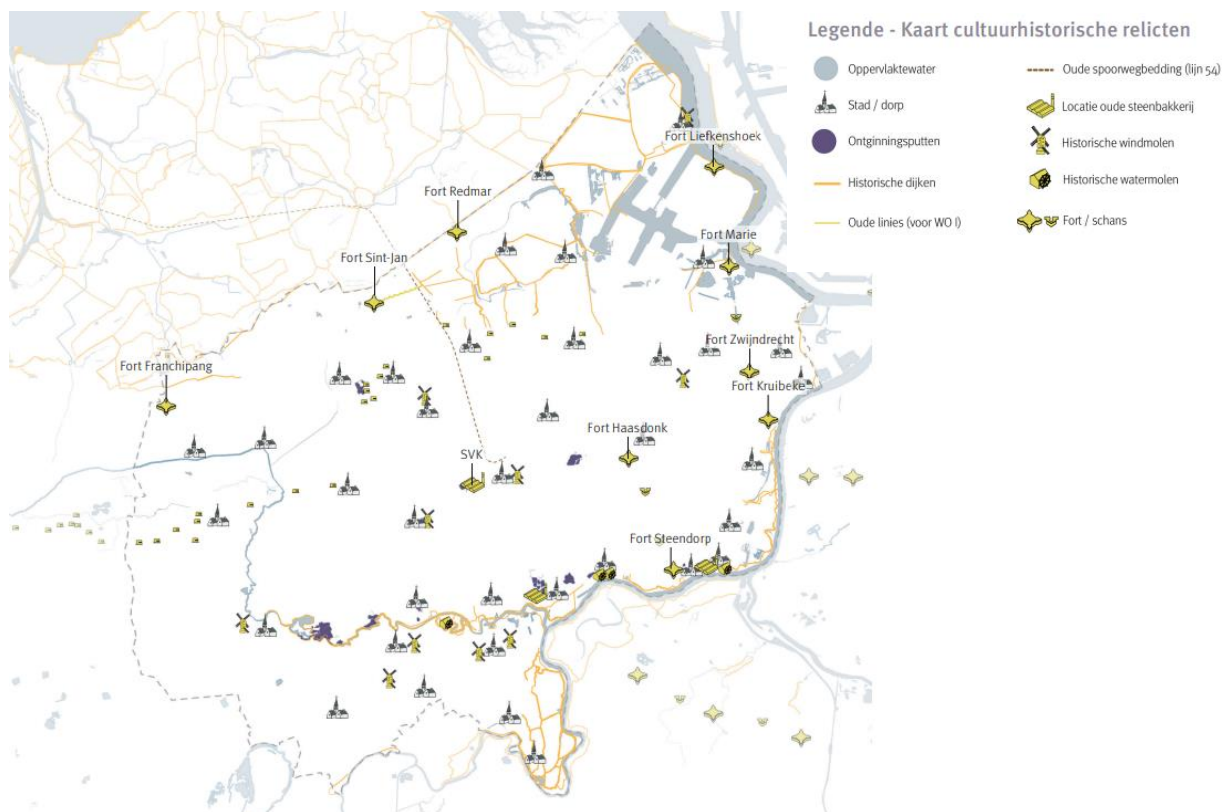
Bovenstaande kaart toont dat in de noordelijke gemeenten het erfgoed vaak vooral in de kernen zelf is gesitueerd. In de zuidelijke gemeenten van het gebied lijkt er eerder een grotere spreiding over het gehele grondgebied. Als voorbeeld kunnen het hof van Coudenborn en omgeving in Moerbeke aangehaald worden als beschermd stads- en dorpsgezicht, en het kasteeldomein van Beervelde te Lochristi als beschermd monument.

Het Waasland kent bovendien een lange geschiedenis als grensgebied: het lag op een militair strategisch punt tussen België en Nederland. Hierdoor zijn er **diverse historische linies met forten**. Een eerste en oudste **fortengordel**, op de oude grens tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, is grotendeels verdwenen en opgegaan in het landschap. Enkel de forten Bedmar, Sint-Jan en Francipani zijn nog in het landschap te herkennen. Een **tweede linie** is de **dubbele fortengordel rond Antwerpen**, met o.a. het fort Kruibeke, het fort Zwijndrecht, het fort Sint-Marie en het fort Liefkenshoek en enkele schansen (=een onbemand kleiner fort) als binnenste gordel. De **buitenste gordel** bestaat aan de Wase kant uit het fort Steendorp, het fort van Haasdonk en ook

enkele schansen. Een derde en meer recentere linie is de **Hollandlinie of de Hollandstelling**. Deze werd tijdens de Eerste Wereldoorlog door Duitsland gebouwd om het bezette België te beschermen.

Daarnaast speelt de kleilaag van de cuesta een grote rol in de locatie van **verschillende ontginningsputten** en bijhorende **relicten**:

- In het Waasland was er een actieve **vlasnijverheid** waardoor er verschillende **vlasrootputten** werden aangelegd. Roten is het proces waarbij vlas ondergedompeld wordt in water zodat de vezels vrijkomen en deze vervolgens door de textielindustrie gebruikt kunnen worden. Het roten van vlas werd niet alleen in rootputten gedaan maar gebeurde vermoedelijk voornamelijk in de beken van het Waasland. Een groot deel van deze rootputten zijn doorheen de tijd verdwenen.
- Door de aanwezige klei in de cuesta ontstonden er verschillende **klei-ontginningsputten en steenfabrieken**. Deze situeren zich vooral langs het cuestafront aan de Schelde waar de kleilaag tot aan de oppervlakte komt. Ook op de top van de cuesta in de buurt van Sint-Niklaas zijn er klei- en zandontginningen.
- Aan de vallei van de Schelde bevinden zich enkele **historische watermolens** die op getijdenenergie werkten. Enkele voorbeelden zijn de **watermolens van Temse en Rupelmonde**. Daarnaast zijn er ook enkele **historische windmolens** in het landschap aanwezig.

Figuur 36 Kaart cultuurhistorische relicten. Bron: landschapslezing Waasland. Wachtebeke en Lochristi zijn hier minder duidelijk omdat deze niet zijn opgenomen in de lezing. Ook is het Fort Bedmar (niet Redmar) en Fort Francipani (niet Franchipang).

Een specifieke uitdaging, voor het Waasland, maar ook voor Oost-Vlaanderen als geheel, zit hem tot slot in de leegstand en verkrotting van vaak **historische hoeses**, als gevolg van de grote daling van het aantal landbouwbedrijven, waardoor een aantal van die hoeses vrijkomen en een niet-agrarisch gebruik krijgen.

5. Conclusie

Het Waasland bestaat uit een gestaag ouder wordende bevolking, met iets meer 65-plussers dan gemiddeld in Oost-Vlaanderen. Een groot aandeel (31,3%) van de 75-plussers woont bovendien alleen. Omdat bij een stijgende leeftijd een stijgende zorgvraag hoort, vormen zij een kwetsbare doelgroep.

Een inwoner in het Waasland heeft een **iets hoger inkomen** dan een gemiddelde Oost-Vlaming. Toch is ook armoede een uitdaging in het Waasland, bijvoorbeeld in de gemeenten Lokeren, Temse en Waasmunster die een grotere verzameling hebben van buurten, waar volgens een recente studie in opdracht van Steunpunt Wonen, een concentratie van kwetsbare huishoudens wordt vermoed.

Hoewel in de kernen de basisvoorzieningen hoog zijn, vormen verminderde en/of beperkte (**lokale**) **voorzieningen** een uitdaging voor het platteland, en dit voornamelijk in de kleinere kernen en gehuchten. Uit een bevragingsonderzoek (Buurtenmonitor) blijkt verder dat voorzieningen voor kinderen en jongeren (speelruimte, ontmoetingsplekken, ...) eerder beperkt aanwezig zijn. Ook zouden er meer activiteiten voor volwassenen en ouderen mogen komen volgens buurtbewoners.

Het LEADER-gebied wordt goed ontsloten door grote autowegen, maar er is te weinig openbaar vervoer, zeker in de noordelijke gemeenten. Ook qua fietsinfrastructuur zijn nog heel wat missing links. Dit heeft zijn invloed op het functioneren van de inwoners en houdt voor een deel van de bevolking een beperking in om volwaardig te kunnen deelnemen aan het openbaar leven.

Wat betreft toerisme, ging het Waasland de voorbije jaren een positieve evolutie door. In de strategie voor de periode 2021-2026 staan de troeven van het Waasland als toeristische locatie, maar ook enkele uitdagingen. Zo komt ook hier het eerder beperkte aanbod voor jongeren en (gezinnen met) kinderen terug. Ook wordt de nood aan een aantrekkelijk evenementenaanbod aangestipt. Ook wat betreft de ontsluiting van het rijke Wase cultuurhistorisch erfgoed is er nog veel potentieel. De mogelijke erkenning van het park Scheldevallei als Nationaal Park en de Schelde Delta als UNESCO Global Geopark bieden tot slot kansen voor de verdere (toeristische en andere) ontwikkeling in de regio.

2.4. Uitdagingen en kansen voor het Waasland

Hieronder krijg je een overzicht met kansen en uitdagingen voor de drie thema's voor het Waasland. Deze komen uit de gebiedsanalyse, de input van de stakeholdersbevragingen en de LEADER-dag.

We deelden deze telkens in volgens macro – meso – micro niveau. Hierbij staat macro voor een grote maatschappelijke uitdaging op EU of wereldschaal, meso staat voor Belgisch/Vlaams niveau en micro staat voor specifieke uitdagingen en kansen (vaak binnen de macro en meso uitdagingen en kansen) voor het Waasland.

2.4.1. Landbouw en circulaire plattelandseconomie

Uitdagingen

Macro
<ul style="list-style-type: none">De huidige voedsel- (en andere landbouw-) productie botst op zowel de planetaire grenzen als op de rendabiliteit van landbouwbedrijven.
Meso

- In het huidige klimaat ondervindt in Vlaanderen bijna 2% van het landbouwooppervlakte significante droogtestress in een doorsnee jaar, in de verwachting is dat dit in 2050 gestegen zal zijn naar 9% (en naar 18% in 2100).
- burgers zijn zich vaak niet bewust van de druk van ons voedselsysteem op natuur en klimaat
- burgers zijn zich vaak niet bewust van de moeilijke situatie waarin landbouwers zich bevinden, zijn de band met de landbouwsector verloren.
- De rendabiliteit van de productiesystemen in de Vlaamse landbouw- en agrovoedingssector staan vaak onder druk (afhankelijkheid van wereldmarktprijzen, ongelijke waarde-verdelingen in de keten, (investerings-)kosten die hoog kunnen oplopen en een gebrek aan mogelijkheden tot snelle aanpassingen bij onvoorziene omstandigheden, zoals bv. de coronacrisis)
- uitdaging = verdienmodellen robuuster en veerkrachtiger maken: het zorgen voor een volwaardig inkomen voor de landbouw en andere schakels in de keten, de reductie van milieu-impact, het verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, het verlagen van de klimaatuitstoot, minder afval, het beter gebruik van afvalstromen (zie ook verder) en het verhogen van de weerbaarheid en kwaliteit van de voedselvoorziening.
- gebrek aan opvolgers in de landbouw
- landbouwers zijn vaak niet opgeleid voor verbreding: er is een kennisgap;
- landbouwers zijn niet altijd even sterk overtuigd van een andere/aangepaste manier van werken
- niet alle landbouwmodellen lenen zich tot verbreding/korte keten
- polarisatie natuur – landbouw.

Micro

- regionale korte keten initiatieven zijn niet evident: rendabiliteit, enthousiasme deint uit na een periode, na stoppen van subsidies (beperkt budget bij grootkeukens van scholen, ziekenhuizen, WZC's,...)
- vrijgekomen hoeves als uitvalsbasis voor verpaarding
- versnippering van landbouwgrond zorgt voor verminderde productiviteit
- Leader gebied zit ingeklemd tussen twee belangrijke en grote havens. Dit laat zich voelen in termen van extra grondendruk op landbouwareaal.
- conflict tussen economische voordelen van grotere percelen en doordacht waterbeleid (vb wegnemen van grachten)
- Delen van de gemeenten Waasmunster en Temse ingedeeld in gebiedstype 2 (waterkwaliteit – 2 en 3 zijn de slechtste) waar strengere maatregelen gelden rond areaal van gewassen, bemestingsnormen, bufferstroken en transportregeling voor het vervoer van mest.
- De gemiddelde leeftijd van het bedrijfshoofd voor de landbouwbedrijven in het Waasland ligt boven de 55 jaar, waarbij een groot deel van deze bedrijven ook nog geen (zekerheid over de) opvolger hebben. Vooral in Beveren en Lochristi zijn er veel bedrijven zonder (zekerheid over) opvolging.
- Streekidentiteit: de unieke landbouwgebieden zoals de polders en de bolle akkers, verdwijnen op de achtergrond
- Valorisatie biomassa-resten:
 - Onvoldoende kwaliteit van het materiaal (onzuiverheden)
 - Biomassa uit landschapsbeheer is seizoenaal of periodiek beschikbaar <> continue stroom nodig vanuit verwerking biomassa
 - Structureel landschapsbeheer ontbreekt
 - Financieel economische haalbaarheid, ontbreken van structurele en financiële ondersteuning (nood aan wettelijk kader?) – vereiste van 15% eigen middelen (LOB) is een obstakel
 - Moeilijk op te schalen
 - KLE's op verschillende locaties, vaak moeilijker bereikbaar
 - Afstemmen vraag en aanbod
 - Huidige OVAM regelgeving wordt als problematisch ervaren voor valorisatie van biomassa-resten

Kansen

Meso
<ul style="list-style-type: none">• Het strategisch voedselplan Oogst-Vlaanderen• De Vlaamse voedselstrategie, met bijhorende deals• Lokale voedselstrategie vanuit Antwerpen biedt kansen voor landbouwers in het Waasland• Opportuniteiten binnen het LIF (landbouw innovatie fonds) van de Port of Antwerp• kader voor zonevreemde functies en hergebruik hoeves (= beleid op hoger niveau)• biomassa(rest)stromen kunnen beschouwd worden als een nieuwe grondstof: In functie van circulariteit zijn biomassa(rest)stromen uit landschapsbeheer zeer interessant omdat ze periodiek of ieder seizoen ter beschikking komen door uitvoering van beheerwerken. Hoewel het volume en de kwaliteit van de stromen variëren, zijn ze veelzijdig inzetbaar, hernieuwbaar en biologisch afbreekbaar.• In Vlaamse akker- en weilandbodems kan respectievelijk 5 én 2 mio ton organische koolstof additioneel worden opgeslagen.• De ecosysteemdiensten van een gezonde bodem hangen vaak samen met het organische koolstofgehalte. Landbouwers kunnen hieraan bijdragen door “carbon farming”.• De opkomst van nieuwe vormen van landbouwbedrijfsvoering waarbij milieubewust en duurzaam omgegaan wordt met natuurlijke hulpbronnen en omgevingsfactoren (bodem, water, landschap, enz.) zoals biologische landbouw, agro-ecologische landbouw, agroforestry,• Het ontstaan van energieverdienmodellen: boeren verenigen en verkopen energie; zonneboeren (korteketenbedrijven) enz.
Micro
<ul style="list-style-type: none">• project RLSD rond biodivers maken van paardenweiden• ruimte voor experiment met aangepaste teelten in de polders (cf Zeeland en Groningen)• Circulariteit: restwarmte afkomstig van de haven van Antwerpen inzetten voor landbouwpraktijken• De gemeenten Lochristi en Temse zijn een voedselstrategie aan het opzetten of hebben al een voedselstrategie lopen.• Ongeveer 59,4% van de oppervlakte van het Waasland heeft een agrarische bestemming.• In het Waasland zijn voornamelijk beheerovereenkomsten afgesloten in het kader van soortenbeheer (Beveren, Sint-Gillis-Waas en Waasmunster aan de Schelde) en perceelsrandenbeheer (zoals bv. in Beveren, Sint-Gillis-Waas, Wachtebeke en Moerbeke). Het gebied tussen Sint-Niklaas en Sint-Gillis-Waas is een hedendaags landbouwlandschap van laagstammige fruitteelt, het op één na grootste fruitgebied van Vlaanderen.• De groeiende aandacht en noodzaak voor een circulaire economie en de vervanging van niet-hernieuwbare grondstoffen door hernieuwbare alternatieven biedt naast een stimulans voor het beheer ook kansen voor nieuwe economische activiteiten.

2.4.2. Biodiversiteit en landschapskwaliteit

Uitdagingen

Macro
<ul style="list-style-type: none">• Langere en ergere droogtes (klimaatopwarming)• Hevigere regenval; grotere stormen – groter risico op (ergere) overstromingen (klimaatopwarming)• Achteruitgang van biodiversiteit en ecosysteemdiensten• Milieuvervuiling (afval, gifstoffen, ... in lucht, bodem, water)
Meso
<ul style="list-style-type: none">• Vlaanderen heeft één van de laagste waterbeschikbaarheden per inwoner. Dit komt door een combinatie van een hoge bevolkingsdichtheid (met bijhorend ruimtebeslag en dus verhardingsgraad) en een relatief beperkte aanwezigheid van oppervlakte- en grondwater. De klimaatverandering brengt het bestaande fragiele evenwicht uit balans.

- Zowel ecosystemen, landbouwteelten als waterlopen kunnen heel wat impact ondervinden van droogte. Dit kan gaan van groeivertraging of dalende gewasopbrengst tot zelfs een vroegtijdig afsterven van planten en droogvallen van waterlopen.
- Er komen steeds meer en langere periodes van droogte doordat er minder neerslag valt in de zomer. Deze droogte zorgt voor lagere grondwaterstanden, verzilting en een beperktere beschikbaarheid van zoet water.
- Op het vlak van wateroverlast neemt het overstroombaar gebied in het Waasland toe, leidend tot meer overstromingsrisico's bij springtij door de zeespiegelstijging.
- Druk op open ruimte (blijvende toename van het ruimtebeslag: 0,44 ha/dag tussen 2013 en 2019)
- tendensen in de open ruimte zoals lintbebouwing, toenemende verharding, inname open ruimte, vertuining, verpaarding, enz.
- Ruimteverspilling bij lege perceelgronden in het haventerrein, verder privatiseren (vb. afgesloten bedrijventerreinen, verkavelingen met grote private tuinen in oude bosclusters, ...) op die manier verliest het landschap zijn betekenis en kwaliteit.
- Waterkwaliteit onder druk
- Verminderde kwaliteit en kwantiteit van houtkanten
- Houtkanten: De kosten voor onderhoud van KLE's zijn een drempel om reguliere beheerwerken uit te voeren. De tijdsinvestering en bijgevolg beheerkosten voor het onderhoud van houtkanten vormen de belangrijkste reden voor hun algemene achteruitgang. Ze zijn direct gelinkt aan hun functieverlies binnen de landbouwvoering en de economische waarde als bron voor hout als grondstof. Andere factoren versterken deze negatieve tendens: gebrek aan kennis rond kwalitatief onderhoud, moeilijke exploitatie (door bodem, bereikbaarheid met machinerie, rigide wetgeving, enz.), de sterk verspreide ligging van KLE's en de versnipperde eigendomssituatie.
- Lokale besturen in plattelandsgebieden, maar ook daarbuiten, hebben vaak onvoldoende capaciteit om het beheer van landschapselementen planmatig en systematisch uit te voeren en te financieren.
- De valorisatie van hout afkomstig van beheerwerken is moeilijk door beperkte afzetmogelijkheden, een mismatch tussen vraag en aanbod, drempels ingevolge wetgeving en concurrentie met goedkopere niet-hernieuwbare grondstoffen.
- Een gebiedsdekkend overzicht en de systematische opvolging van het netwerk van houtkanten in Vlaanderen ontbreekt. Inventarisatie en monitoring ervan gebeurt gefragmenteerd bij verschillende overheidsdiensten en terreinorganisaties. Dit belemmert een goede globale analyse en bemoeilijkt tevens vergunnings- en handhavingstaken, opstart van valorisatie van houtige biomassa bij gebrek aan onvoldoende data, enz.

Micro

- agrarische en hydrologische droogteduur, voornamelijk in Wachtebeke, Moerbeke, Stekene en SGW
- De zandige bodems van de dekzandrug Maldegem-Stekene en de Vlaamse vallei zijn gevoelig tot zeer gevoelig voor droogte.
- overstromingen vanuit de waterlopen (vnl Schelde) of door hevige regenval
- Voor het Waasland komt de verhardingsgraad uit op 15,3% van de totale oppervlakte. In het LEADER-gebied is de gemeente Beveren het meest verhard (23,9%) en ook Lochristi (16,5%), evenals de deelgemeente Elversele van Temse (16,3%). Deze zijn allemaal hoger dan het Vlaamse gemiddelde van 15%. T.o.v. het ruimtebeslag is 49,5% van het gehele gebied verhard.
- De bossen van het Waasland bestaan hoofdzakelijk uit naaldbossen. Door droogte zijn de bomen verzwakt en vatbaar voor plagen en ziektes (vb. de letterzetterkever). Zonder een klimaatbestendige boomvisie dreigt het Waasland op korte termijn verschillende bossen en hun bijhorende waarde te verliezen
- openruimte gebied staat in het Waasland sterk onder druk en is versnipperd: De meeste versnippering van open ruimte komt voor langs de E17 en de omliggende kernen. Deze versnippering is niet enkel te wijten aan de aanwezigheid van wegen en bijhorende randinfrastructuur, maar ook door de historische lintbebouwing. Deze lintbebouwing is doorheen de tijd nog toegenomen.
- versnippering natuurgebieden en bossen, o.a. door verkavelingen
- verlies van landschapskenmerken, kreken en dijkenlandschap komen minder tot hun recht

<ul style="list-style-type: none"> • lokale draagkracht staat onder druk (vraag naar recreatie is groot, maar niet alles moet beleefbaar zijn, soms natuur ook laten zoals ze is) • tegenstand in woonwijken voor vergroeningsinitiatieven (“niet voor mijn huis”) • de groenblauwe dooradering in de woonkernen is vaak eerder beperkt, met een slechtere groenbeleving binnen de grotere kernen. • 86% van de totale randverharding in het Waasland, namelijk 3214 ha, bevindt zich op het privaat domein. • Kleine waterzuiveringsstations lozen hun afvalwater in de beken/rivieren • eutrofiëring • PAS: intensieve veehouderij in buurt van Natura 2000 clusters (Moervaart, veldbossen) • PFOS vervuiling • een aantal gemeenten van het Waasland kampen met een te hoge nitraatconcentratie in het oppervlaktewater. • invasieve soorten, zoals de muntjak, grijze eekhoorn, Aziatische hoornaar, Japanse duizendknoop... • Toename van het reeën- en hertenbestand zorgt voor meer opgegeten jong groen; is een bedreiging voor de aanplant van jonge bomen, gewassen... • verzilting van de polders

Kansen

Macro
<ul style="list-style-type: none"> • De klimaatverandering en de achteruitgang van biodiversiteit zorgen voor hernieuwde aandacht voor deze thema’s en de urgentie om dit tegen te gaan. • In diverse internationale afspraken, beleidsvoornemens en plannen is er aandacht voor o.a. de werking, onderlinge relaties en functies van bomen en struiken in het landschap voor ons ecosysteem. Ook wordt er gepleit en gestreefd om de natuurlijke elementen in onze leefomgeving te versterken en tegelijkertijd te benutten als duurzame en hernieuwbare grondstof zonder afbreuk te doen aan het natuurlijke karakter.
Meso
<ul style="list-style-type: none"> • Mogelijk nationaal park Scheldevallei: https://www.rlsd.be/projecten/rivierpark-scheldevallei • Het regionaal klimaatadaptatieplan Waasland, met acties en indicatoren. • Green Deal bedrijven en biodiversiteit van de Vlaamse overheid – ondertekend door oa MLSO (maatschappij linkerscheldeoever) : https://mlso.be/nl/projecten/green-deal-meer-innovatieve-toekomstgerichte-bedrijfsites-met-oog-voor-een-natuurlijke-inrichting • Energielandschap Waasland: https://oost-vlaanderen.be/wonen-en-leven/ruimtelijke-planning/projecten/energielandschap-waasland.html?utm_source=flexmail&utm_medium=email&utm_campaign=uitnswaaslandworkshop30032023&utm_content=gtgt+lees+alle+info • Bossen als ecosysteem leggen koolstof vast, zowel boven als onder de grond en zo het broeikasgas CO2 in de atmosfeer verminderen. Type landgebruik: onder (blijvend) grasland kan meer koolstof worden opgeslagen dan onder akkerland. Verschillende Franse en Belgische studies hebben aangetoond dat in de bodem evenveel koolstof kan worden opgeslagen onder grasland als onder bos. • “In onze dicht bevolkte regio waarin open ruimte sterk onder druk staat, kan een houtkantennetwerk een stevige ruggengraat vormen voor een multifunctioneel landschap waarin verschillende uitdagingen geïntegreerd worden aangepakt en natuur, landbouw en de Vlaming kan genieten van de verschillende ecosystemendiensten.”[...] De versterking van het netwerk van houtige kleine landschapselementen is daarenboven complementair met andere maatschappelijke verwachtingen en trends zoals landschapsschoon, de erfgoedwaarde van onze traditionele landschappen en het belang van nabijgelegen toegankelijke open en groene ruimtes.” (Houtkantenplan Vlaanderen, oktober 2022)
Micro
<ul style="list-style-type: none"> • Overall zijn er wel mogelijkheden om grote of kleine oppervlakten weer meer waterdoorlaatbaar te maken. Lokale overheden doen meer inspanningen om de publieke ruimte te vergroenen maar ook particulieren kunnen zeker hun steentje bijdragen.

- Het Waasland beschikt over 68,5% open ruimte, vooral bestaande uit bos, akker en grasland.
- De grotere aaneengesloten openruimtegebieden zijn vooral aanwezig langs de Moervaart, de riviervalleien en in de Polders.
- Het watersysteem in de Moervaartdepressie botst tegen de dekzandrug van Verrebroek-Gistel waardoor een groter aaneengesloten overstromingsgevoelig gebied ontstaat; met het oog op de klimaatverandering en het vasthouden van water kan dit een interessant gebied zijn.
- overstromingsgebieden ingericht volgens het Sigma-plan (zie landschapslezing): alle grote rivierpolders en broekgebieden van de Schelde en grote delen van de Durme vallen binnen het Sigmaplan
- mogelijkheden voor herwaarderen grachtenstelsels
- samenwerking met polderbesturen
- toeristisch potentieel (beleving van natuur): grotere waardering van natuur (ecosysteemdienst)
- De gebieden binnen en rond de haven staan bekend voor een uitgebreid soortenbeschermingsprogramma. Door de aanwezigheid van de Schelde, oude krekengebieden, slikken en schorregebieden,... vormt dit een uitstekend gebied voor diverse vogelsoorten maar ook bv. de kleine modderkruiper. Door de combinatie met industrie worden er maatregelen getroffen om natuur en bedrijvigheid te combineren. Een zone die momenteel nog onderzocht wordt is de rand van de Waaslandhaven die als zoekzone fungeert voor de bruine kiekendief. Deze wordt nog door Agentschap Natuur en Bos vastgelegd. Andere belangrijke zones zijn de meersengebieden langs de Schelde en de Durme.
- de poldergebieden langs de Schelde en de polders van Moerbeke-Overslag vormen beiden een geheel met de Nederlandse Zeeuwse poldergebieden: kansen tot samenwerking
- Zowel de polders en de krekengebieden als de meersen langs de Schelde en Durme zijn biologisch (zeer) waardevol door de unieke samenstelling van rietvelden of ruigten in combinatie met open water en zijn ook opgenomen binnen Natura 2000.

2.4.3. Leefbare en levendige dorpen

Uitdagingen

Meso
<ul style="list-style-type: none"> • Vergrijzing • Verminderde voorzieningen en sociale cohesie • Minder goede mobiliteit • Toegenomen diversiteit van de bewoners • In België heeft 39% van de bevolking beperkte digitale vaardigheden • Toename van 'ongezonde voedselomgevingen' in Vlaanderen, vb. rond scholen, stations, .. : Een kwart van de Vlamingen woont in een buurt met enkel ongezonde restaurants en winkels.
Micro
<ul style="list-style-type: none"> • Streekidentiteit gaat verloren • Erfgoed onderbenut, ook veel leegstaande religieuze gebouwen • Instandhouding erfgoed vraagt zware investeringen • Gebrek aan identiteit • Beperkte activiteiten en voorzieningen voor kinderen en jongeren • Zorgvraag die toeneemt met de leeftijd: in het Waasland wonen 31,3 % van de 75-plussers alleen. • Matig aanbod aan voorzieningen in de kleinere kernen binnen de regio • Beperkter verenigingsleven • Zekere vervoersarmoede in het noordelijk deel van de regio; met beperkt OV-aanbod (voornamelijk de polderdorpen Moerbeke, Wachtebeke, Stekene, Sint-Gillis-Waas en noorden van Beveren), onvoldoende mogelijkheden tot autodelen, slechte/onveilige fietsbereikbaarheid • Verkeershinder: relatief veel doorgaand verkeer/verkeersdrukke, verkeersoverlast in woonweefsel • Gebrek aan uitgebouwde deelsystemen voor mobiliteit • Gebrek aan duurzame alternatieven voor vervoer dorpen

- Lage walkability score buiten de kernen
- nieuwkomers: nieuwe inwoners en verhoogde culturele diversiteit: nood aan sociale cohesie tussen verschillende culturen en leeftijdsgroepen

Kansen

Meso
<ul style="list-style-type: none"> • Gemeenten zijn al bezig met lokale voedselstrategieën (vb. in het Waasland hebben Temse en Lochristi dit) • Het strategisch voedselplan Oogst-Vlaanderen • De Vlaamse voedselstrategie, met bijhorende deals • Toekomstplan toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026
Micro
<ul style="list-style-type: none"> • Erfgoed betrekken in wandellussen of fietstochten, vb. ook verhalen capteren van 80- en 90-jarigen (oorlogen, smokkelroutes) en hiermee laagdrempelige infrastructuur ontwikkelen (storytelling langs trage wegen, wandel en fiets-infrastructuur) • Historische hoeves als dorpsboerderij (in nabijheid van kernen) • Ideeën halen van over de grens: grensidentiteit, grenspark Saeftinghe (samenwerking tussen grensdorpen) • Toenemende culturele diversiteit kan ook kansen bieden • Herwaarderen trage wegen • Kansen om het groenblauw netwerk, vanuit het omringende landschap, én in combinatie met lokale onthardingsinitiatieven, ook in de kernen binnen te brengen. • Herwaarderen onderbenut groen in de bebouwde ruimte • Eetbaar groen als verbindende component in dorpskernen • Vergroenen via “streetcanyons” • Inrichten van (rest)zones voor speelnatuur, kleine wildernissen, ruige groene plekken aan de rand van de kernen • Het vergroenen van de publieke ruimte in de kernen, of het realiseren van groene verbindingen of een groenblauwe dooradering via een doortrekking van het omliggende landschap in de kern, kan de kwaliteit van de publieke ruimte sterk verhogen. • hergebruik van verlaten (winkel-)panden, (her-)gebruik van bestaande gebouwen, vb. scholen • functionele missing links aanpakken • fietsverbindingen als verbindingen tussen groene ruimtes en kernen • opstart dorpsraden op het platteland • buurtpunten, ook vb. netwerkgerichte benadering van Schelddorpen vb lint van dorpen en voorzieningen ipv alle voorzieningen in een dorp • Het Waasland kent een rijke geschiedenis; dit is ook te merken aan het aantal beschermde monumenten en geïnventariseerd erfgoed in de kernen en de overblijvende forten in een gordel op historische verdedigingslinies. • Een toenemende digitalisering en e-shopping

2.4.4. Overkoepelend

Overkoepelend geeft de ligging van het Waasland, tegen de grens met Nederland, als belangrijke kans een mogelijke **samenwerking met Zeeland**. De **beleidsmatige verschillen in aanpak tussen Nederland en België** werden als zowel een kans als een uitdaging gezien door de stakeholders.

Wanneer we deze kansen en uitdagingen vergelijken met EU rapporten over het platteland, dan stellen we daarnaast vast dat een aantal uitdagingen die gelden in andere plattelandsgebieden in Europa, zoals verhoogde werkloosheid en armoede op het platteland, afgelegenheid, gebrek aan digitale infrastructuur – bijna niet gelden voor het Waasland. Het gebied ligt – net zoals de andere

plattelandsgebieden in Vlaanderen – dicht tegen steden waardoor de uitdagingen in het Waasland op dat vlak gelijkaardig zijn als in de steden.

2.5. Noden van het Waasland

Uit de gebiedsanalyse, het participatief proces, de kansen en uitdagingen en een blik op de voorbije initiatieven voor plattelandsontwikkeling, komen we tot enkele belangrijke noden voor het Waasland.

1. Een eerste belangrijke nood is investeren in **klimaatadaptatie en mitigatie**. Zoals overal, ondervindt ook het Waasland nu al de gevolgen van de klimaatopwarming. Daarom moet het Waasland zich klaarmaken om deze gevolgen zo goed mogelijk het hoofd te bieden (=adaptatie) en tegelijk inzetten op reductie van (uitstoot van) broeikasgassen om verdere opwarming te stoppen (= klimaatmitigatie). Hierbij is het van belang om de **open ruimte te beschermen en versterken**, met respect voor historische landschappen. Naast beschermen van biodiversiteit en klimaatmitigatie en -adaptatie, kan een kwalitatieve open ruimte ook nieuwe kansen creëren voor andere ruimtelijke functies zoals natuur, landbouw, toerisme,...

Kennisopbouw, kennisdeling, uitwisseling van ervaringen en het opzetten en bekend maken van inspirerende pilootprojecten is van essentieel belang om alle stakeholders te overtuigen van de noodzaak en het nut van adaptatie- en mitigatieprojecten en acties.

2. Een tweede belangrijke nood voor het Waasland is **de landbouwsector helpen in de transitie naar een duurzame landbouw**. Er is nood aan een nieuw toekomstperspectief voor de landbouwbedrijven en landbouwers, waarbij ze rechtszekerheid hebben, een eerlijk en zeker inkomen, en waarbij ze trots zijn op hun vitale rol in de samenleving. Dit gaat bijvoorbeeld over het veerkrachtig maken van verdienmodellen, waarbij landbouwers en andere schakels in de keten een volwaardig inkomen krijgen. Ook gaat dit over nieuwe modellen van landbouwvoering binnen de grenzen van onze planeet: de reductie van milieu-impact, het verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, het verlagen van de klimaatuitstoot, minder afval, het beter gebruik van afvalstromen, etc.

Ook voor deze transitie is er **nood aan voldoende kennis en expertise** op vlak van duurzame landbouw. Boeren moeten de nodige ondersteuning krijgen om deze transitie te kunnen maken. Ten tweede moet er geïnvesteerd worden in **innovatieve technologieën en methodes** die duurzame landbouw mogelijk maken. Dit kan bijvoorbeeld gaan over precisielandbouw of agro-ecologie. Tot slot is er nood aan **experimenteeruimte** om tot deze transitie te komen.

3. Een derde nood voor het Waasland gaat ten slotte over **meer kwalitatieve publieke ruimte in de kernen en het versterken van het lokale weefsel**. Dit is best gebaseerd op een participatief uitgewerkte toekomstgerichte **visie**, met oog voor de kwetsbare groepen in het Waasland. Dit kan gaan over het verder wegwerken van 'missing links' voor duurzame mobiliteit, over circulair renoveren en herbestemmen van bestaande historische gebouwen, of over het opzetten van specifieke evenementen. Het is hierbij telkens erg belangrijk dat iedereen - nieuwkomers, ouderen, kinderen en jongeren - zich thuis voelt in het Waasland en er een aanbod vindt op maat. Daarom is het van belang om de bewoners zoveel mogelijk te betrekken via participatieve processen en eigenaarschap te geven, zodat initiatieven lokaal gedragen zijn.

3. HET ACTIEPLAN

Interventiologica

De bijgevoegde figuur toont de interventiologica die aan de basis ligt van deze LOS. Het begint met het **Europees kader van het GLB** dat drie algemene doelstellingen naar voor schuift, namelijk:

- *fostering a smart, competitive, resilient, and diversified agricultural sector ensuring long-term food security;*
- *as well as supporting and strengthening environmental protection, including biodiversity and climate action;*
- *while strengthening the socio-economic fabric of rural areas.*

Deze doelstellingen zijn door **Vlaanderen** verder uitgewerkt in drie prioritaire beleidsthema's:

- Landbouw en circulaire plattelandseconomie
- Leefbare en levendige dorpen
- Biodiversiteit en landschapskwaliteit

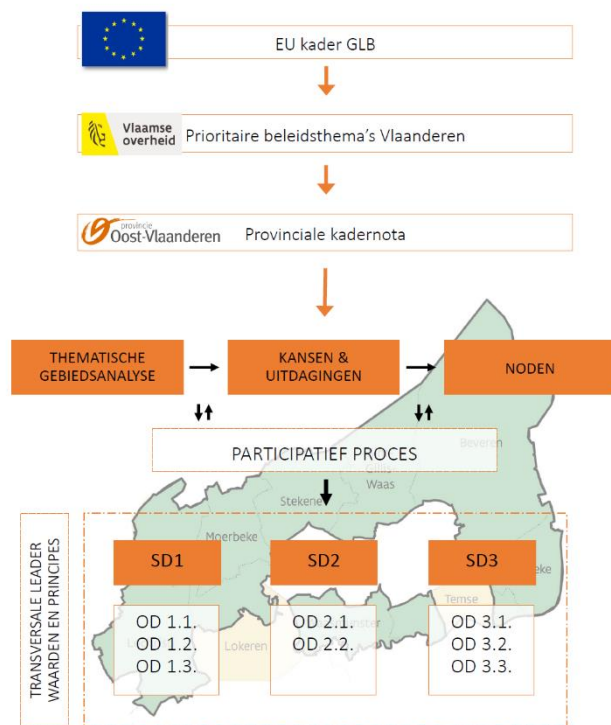
De Provincie Oost-Vlaanderen ging hiermee verder aan de slag en legde eigen accenten in de **Provinciale kadernota**.

Op basis van deze doelstellingen, thema's en accenten stelden we een **grondige thematische gebiedsanalyse op van het LEADER-gebied Waasland**. We legden dit voor aan stakeholders uit het Waasland in een **uitgebreid participatief proces** en kwamen zo **tot kansen en uitdagingen** voor het Waasland. Deze leidden verder tot 3 **belangrijke noden** (zie hoofdstuk 2. Opmaak LOS).

Een groep stakeholders ging hiermee verder aan de slag en biedt een antwoord op de 3 overkoepelende noden van het Waasland met volgende **3 Strategische Doelstellingen**:

1. De land- en tuinbouw in het Waasland is economisch rendabel en ecologisch duurzaam. *(tweede nood)*
2. Het Wase landschap is klimaatgezond en versterkt de biodiversiteit en bijhorende ecosystemen. *(eerste nood)*
3. De dorpen in het Waasland bieden hoge kwaliteit van leven en richten zich op de toekomst, met oog voor het eigen Wase karakter. *(derde nood)*

Hieronder beschrijven we per strategische doelstelling (SD) de concrete maatregelen (Operationele Doelstellingen of OD's) en acties waarmee we de strategische doelstellingen willen behalen. Het is op basis van dit **actieplan** dat de oproepen gelanceerd worden.

Figuur 37 Schema van de interventiologica

Transversale LEADER-waarden en principes

Ten eerste lopen de **LEADER-waarden** als een rode draad doorheen doelstellingen en acties:

Deze waarden zijn door het Europese netwerk voor plattelandontwikkeling naar voor geschoven (zie afbeelding). Omdat de stakeholders in de LEADER-gebieden de beste deskundigen zijn om de ontwikkeling van hun gebied aan te sturen, staat een *bottom-up aanpak* centraal voor alle projecten. De LAG is gevormd uit zowel *publieke als private* actoren. *Samenwerking, netwerking en innovatie* moeten verweven zijn in alle projecten. Ook een *geïntegreerde en multi-sectorale aanpak* is van belang, zodat doelstellingen acties een toegevoegde waarde betekenen voor *het eigen gebied*.

Daarnaast gelden volgende principes voor alle projecten:

- Toets aan **planetaire grenzen**: Bij zowel infrastructuur- als dienstverleningsprojecten wordt verwacht dat de promotor altijd de ecologisch beste keuze neemt. Hierbij vormen o.a. het beleidsplan ruimte van Oost-Vlaanderen en het Wase regionale klimaatplan 2030 van Waasland Klimaatland een belangrijke leidraad.
- **Sociale inclusie** toets: De promotor dient bij elke verandering rekening te houden met mogelijke drempels die mensen in een kwetsbare situatie (financieel, kennis en vaardigheden, leeftijd...) ervaren. Afstemming met lokale experts hierover is daarbij van belang.

Algemene aandachtspunten

- De promotor verkent (indien mogelijk) andere subsidiemogelijkheden en vermeldt waarom het project bij LEADER wordt ingediend. Zo bestaan er een heel aantal subsidies binnen het GLB, niet-productieve investeringssteun via VLIF, ... (zie ook hoofdstuk 7.6. LEADER en andere subsidies). LEADER-projecten werken zoveel mogelijk **aanvullend**. Het is belangrijk dat promotoren de meest doelgerichte subsidie vinden voor hun project. Ook de gebiedscoördinator van LEADER Waasland neemt hierbij als projectmakelaar een rol op.
- Het toegekend steunpercentage is voor alle doelstellingen gelijk, namelijk het maximum **co-financieringspercentage van 65%**. Projectpromotoren kunnen echter zelf wel een lager cofinancieringspercentage aanvragen.
- Alle **begunstigden** die vermeld staan in het oproepreglement LEADER kunnen projecten indienen.
- Infrastructuurprojecten met een grote impact op de ruimtelijke kwaliteit, worden voorgelegd aan de **Provinciale Kwaliteitskamer**.

SD 1. De land- en tuinbouw in het Waasland is economisch rendabel en ecologisch duurzaam

Vanuit de nodenanalyse kwam naar voor dat de landbouwsector in het Waasland voor de uitdaging staat om de transitie te maken naar een **duurzame landbouw**. Deze duurzame land- en tuinbouw is gericht op het verminderen van de impact van de landbouwsector op het milieu, en terzelfdertijd het versterken van de economische positie en het welbevinden van de boeren in de regio.

Duurzame landbouw betekent dus ten eerste dat landbouwbedrijven **economisch rendabel** zijn: hun verdienmodel is veerkrachtig en landbouwers en andere schakels in de keten hebben een volwaardig inkomen. Ten tweede betekent duurzame landbouw **ook landbouwbedrijfsvoering binnen de grenzen van onze planeet**: de reductie van milieu-impact op lucht, water en bodem, het verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, het verlagen van de uitstoot, minder afval, het beter gebruik van afvalstromen, etc.

Het streven naar die transitie vereist een integrale aanpak waarbij rekening wordt gehouden met ecologische, economische en sociale aspecten van land- en tuinbouw. In dit streven spelen innovatieve technieken en samenwerking tussen boeren en andere stakeholders een belangrijke rol.

We streven deze strategische doelstelling na via 3 maatregelen of operationele doelstellingen:

OD 1.1. Stimuleren van duurzame landbouwverbreding

OD 1.2. Stimuleren van rendabele valorisatie en verwerking van biomassa-resten

OD 1.3. Experimenteren met innovatieve, duurzame (circulaire) productie- en verwerkingstechnieken en/of verdienmodellen

OD 1.1. Stimuleren van duurzame landbouwverbreding

Korte omschrijving

Duurzame landbouwverbreding (ook wel “diversificatie” of “multifunctionele landbouw” genoemd) is een ruim begrip en omvat alle duurzame (zowel ecologisch als economisch rendabele) extra activiteiten of diensten naast de klassieke primaire productie van planten en dieren. Voorbeelden van landbouwverbreding zijn hoevertoerisme, dagrecreatie, de rechtstreekse verkoop van onbewerkte of bewerkte/verwerkte producten via korte keten, de productie van hernieuwbare energie, landschapsbeheer, zorgboerderij,

Duurzame landbouwverbreding gaat over het vergroten van de inkomsten van boeren en het creëren van nieuwe economische kansen door het diversifiëren van landbouwactiviteiten en het toevoegen van waarde aan landbouwproducten. Zo kunnen boeren hun inkomstenstroom stabiliseren en een betere prijs krijgen voor hun producten. Bovendien kan duurzame landbouwverbreding bijdragen aan de bescherming van het milieu en de biodiversiteit, omdat het kan helpen bij het verminderen van de druk op land, water en natuurlijke hulpbronnen.

In het kader van de VLIF-regeling worden bepaalde investeringen betoelaagd die gericht zijn op de landbouwverbredingsactiviteiten. Deze vallen niet onder de scope van deze doelstelling. **Acties die inzetten op begeleiden en ontzorgen van landbouwers die de stap naar landbouwverbreding willen zetten**, wel. Uit analyses blijkt immers dat landbouwers en andere actoren de stap naar verandering

en verbreding vaak niet zetten omdat er veel obstakels zijn, vb. onduidelijke regelgeving, zaken waar ze op botsen eens ze al bezig zijn en te weinig tijd en kennis om hier planmatig en rendabel op in te zetten.

Met deze maatregel en acties willen we landbouwers stimuleren om in te zetten op duurzame landbouwverbreding en op die manier hun **inkomen te diversifiëren en minder kwetsbaar** te maken. Tegelijk werken we met deze maatregel aan een **beter imago** van de land- en tuinbouw door het contact tussen boer en burger te versterken en de **duurzame impact** van de landbouw in de verf te zetten.

Hieruit volgt dat het beroep van landbouwer opnieuw aantrekkelijk wordt, zodat er meer (jonge) mensen bereid zijn landbouwbedrijven over te nemen / in te stappen. Dit komt tegemoet aan het verouderen van de landbouwers in het Waasland, en het feit dat er weinig overnemers zijn. Bovendien staat de focus op het duurzame ook voor het mee bereiken van de doelstellingen rond biodiversiteit en tegengaan van klimaatopwarming.

Mogelijke acties

- Acties die inzetten op informeren, begeleiden en ontzorgen van landbouwers die de stap naar landbouwverbreding willen zetten.
- Acties die de maatschappelijke rol en duurzame initiatieven van de landbouw belichten en bijdragen tot een beter imago.
- Acties die aanzetten tot samenwerking tussen verschillende actoren in het kader van landbouwverbreding, waardoor alle actoren versterkt zijn.
- Energiedelen: opzetten van energiecoöperaties waarbij actoren in de agro-economie hun groene energie delen/vermarkten. Hier kan vb. gekeken worden om een vervolg uit te werken op het Wase "[boer en energie](#)".
- Strategische knooppunten voor logistieke voedselhubs: ondersteuning van de opschaling van de korte keten
- Acties rond korte keten: zie ook OD 3.2. waar ook voedselstrategieën aan bod komen.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 124 uniek betrokken landbouwbedrijven in totaal, binnen deze doelstelling. Dit is 10% van alle landbouwbedrijven in het LEADER-gebied (1244 in 2021).
- 10 bereikte landbouwbedrijven die deelnemen aan producentengroeperingen, -organisaties, lokale markten, korte toeleveringsketens en kwaliteitsregelingen die worden ondersteund door het GLB (= R.10⁷ Betere organisatie van de voorzieningsketen)

Bijkomende info of voorwaarden

De brochure "van alle markten thuis" van de provincie Oost-Vlaanderen bundelt alle info voor Oost-Vlaamse land- en tuinbouwers, met infofiches over de wet- en regelgeving, communicatie, promotiekanalen en subsidies, alsook een overzicht van ondersteunende (Oost-Vlaamse)

⁷ Indicatoren aangeduid met een "R", komen van de EU; indicatoren aangeduid met een "V" komen van Vlaanderen. In het hoofdstuk monitoring en evaluatie vind je een overzicht van deze indicatoren.

organisaties. <https://oost-vlaanderen.be/werken-en-ondernemen/landbouw/landbouwverbreding.html>. We vragen project promotoren om na te gaan of er hier subsidies te vinden zijn, vooraleer binnen LEADER in te dienen.

OD 1.2. Stimuleren van rendabele valorisatie en verwerking van biomassa-resten

Korte omschrijving

Biomassa-resten zijn organisch materiaal dat overblijft na landbouw-, bosbouw- en voedselverwerkingsactiviteiten, vb. houtige en grasachtige biomassa. Er zijn heel wat mogelijkheden om deze biomassa-resten lokaal te verwerken en in te zetten, vb. voor energie/warmte, compost, bodemverbeteraar of biomaterialen.

Door deze reststromen te valoriseren, kunnen we de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen verminderen en tegelijkertijd de uitstoot van broeikasgassen en andere schadelijke stoffen verminderen. Het valoriseren en verwerken van biomassa-resten kan ook bijdragen aan de vermindering van afval en het creëren van nieuwe economische kansen voor landbouwers en andere belanghebbenden. Het vereist echter een geïntegreerde aanpak waarbij samenwerking tussen verschillende sectoren en innovatieve technologieën een belangrijke rol spelen.

Met deze doelstelling 1.2. willen we focussen op lokale toepassingsmogelijkheden en actief inzetten op de huidige knelpunten in elke schakel van de keten. Ook projecten die kijken naar mogelijke verdienmodellen komen in aanmerking. Het opzetten van pilootprojecten kan helpen om verdienmodellen en financiële incentives te onderzoeken en testen. In het Waasland kunnen hiervoor ook bepaalde vormen van een grensoverschrijdende samenwerking worden opgezet zoals bv. met Nederland en het Grenspark Groot-Saeftinghe, in combinatie met overleg met de Polderbesturen.

Met deze doelstelling werken we mee aan de transitie naar een circulaire economie, waarbij we zoeken hoe er meerwaarde gecreëerd kan worden van een bestaande, niet-eindige grondstof. De bedoeling is om het verwerken en valoriseren van biomassa rendabel te maken, zodat het blijvend zal gebeuren.

Mogelijke acties

- Projecten die inzetten op kennisuitwisseling en -verspreiding rond de valorisatie en verwerking van biomassa-resten.
- Directe koppeling tussen beheerplanning en valorisatie.
- Projecten (investeringen, dienstverlening) die inzetten op logistiek en opslag: de uitdaging is dat volumes aan biomassa verspreid aanwezig zijn in het landschap. Inzetten op vervoer en opslag is dus cruciaal. Biomassahubs kunnen bijdragen aan de organisatie en verdere opschaling.
- Lokale en regionale afzetmogelijkheden onderzoeken: de eerder hoge verwerkingskosten staan niet in verhouding tot de beperkte afzetmogelijkheden. We zoeken naar projecten die alle schakels in de keten optimaliseren en een goede samenwerking en partnerschap tussen beheerders, gemeenten, landbouwers, ... opzetten.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 2 ondersteunde (samenwerkings)projecten ifv de ketenontwikkeling van biomassavalorisatie en (circulaire) bio-economie (= V1⁸)
- 0,5 FTE nieuwe in GLB-projecten ondersteunde jobs (= R.37⁹ Groei en jobs in plattelandsgebieden)

OD 1.3. Experimenteren met innovatieve, duurzame (circulaire) productie- en verwerkingstechnieken en/of verdienmodellen

Korte omschrijving

In het Waasland willen we land- en tuinbouwers, loonwerkers en verwerkende bedrijven ondersteunen en aanmoedigen om in te zetten op innovatieve en duurzame productie- en verwerkingstechnieken. Daarom creëren we met deze maatregel ruimte voor experiment.

Het experimenteren met innovatieve, duurzame (circulaire) productie- en verwerkingstechnieken en/of verdienmodellen vereist een open houding en **samenwerking tussen verschillende belanghebbenden**, zoals landbouwers, onderzoekers, bedrijven en overheden. Daarnaast moeten ook de potentiële sociale, economische en ecologische gevolgen van deze nieuwe technieken en modellen worden geëvalueerd om ervoor te zorgen dat de transitie naar een duurzame landbouw op een verantwoorde en effectieve manier plaatsvindt.

Een mogelijkheid is om ketens op te zetten voor nieuwe teelten zoals kikkererwten, quinoa, bataat en andere gewassen die geschikt zijn voor de regio (bv. zilte teelten in de polders cf. Zeeland en Groningen). Bovendien zijn **technologische innovatie** zoals precisielandbouw, digitalisering, drones, 5G etc. belangrijk om de landbouw verder te ontwikkelen en te verduurzamen. Het **delen van infrastructuur** kan hierbij ook een belangrijke rol spelen. Ook **partnerschappen en kennisdeling** rond bio-landbouw, CSA-landbouw, agroforestry of boslandbouw en agro-ecologie bieden mogelijkheden.

Binnen deze doelstelling 1.3. zoeken we projecten die de nadruk leggen op samenwerking, kennisdeling en experiment.

Met deze doelstelling willen we ruimte creëren voor experiment om de transitie naar een duurzaam productie- en verwerkingssysteem van het agrobusiness complex te faciliteren.

Mogelijke acties

- Acties die zorgen voor kennisdeling en – verspreiding en netwerkvorming rond deze doelstelling. Samenwerkingsprojecten met andere LEADER-gebieden binnen en buiten Vlaanderen (vb. Zeeland) worden aangemoedigd.
- Projecten die relevante actoren samenbrengen rond mogelijke innovatieve oplossingen voor de transformatie naar een duurzaam voedselsysteem
- Proefprojecten die nieuwe duurzame verdienmodellen verkennen
- Proefprojecten rond nieuwe teelten (vb. ifv klimaatadaptatie en mitigatie of eiwitshift)

⁸ Indicatoren aangeduid met een “R”, komen van de EU; indicatoren aangeduid met een “V” komen van Vlaanderen. In het hoofdstuk monitoring en evaluatie vind je een overzicht van deze indicatoren.

⁹ Zelfde als voetnoot 8

- Projecten die het potentieel van koolstoflandbouw en boslandbouwsystemen verkennen
- Projecten die samenwerking stimuleren rond valoriseren van ecosysteemdiensten door landbouwers en op zoek gaan naar duurzame verdienmodellen hiervoor.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- Ten minste 3 projecten binnen deze doelstelling
- 1 FTE nieuwe in GLB-projecten ondersteunde jobs (= R.37 Groei en jobs in plattelandsgebieden)

Bijkomende info of voorwaarden

Er bestaan [subsidiemogelijkheden rond aanleg en onderhoud van boslandbouwsystemen, koolstoflandbouw en andere maatregelen](#), dus deze worden niet gefinancierd binnen LEADER. Wanneer het gaat over de verwerking en valorisatie van biomassa-resten, valt dit onder OD 1.2..

SD 2. Het Wase landschap is klimaatgezond en versterkt de biodiversiteit en bijhorende ecosystemen

Klimaatadaptatie en -mitigatie en het versterken van biodiversiteit zijn belangrijke doelstellingen wereldwijd, en dus ook voor het Waasland. Want zoals overal, ondervindt ook het Waasland nu al de gevolgen van de klimaatopwarming. Deze strategische doelstelling komt daarom tegemoet aan de nood van het Waasland om zich klaar te maken om deze en verdere gevolgen zo goed mogelijk het hoofd te bieden (=adaptatie) en tegelijk in te zetten op reductie van (uitstoot van) broeikasgassen om verdere opwarming te stoppen (= klimaatmitigatie). Daarnaast is ook de kwaliteit van de lucht, het water en de bodem van het allergrootste belang om de biodiversiteit en bijhorende ecosystemen gezond te houden en zo mogelijk te versterken.

We streven deze strategische doelstelling na via 2 maatregelen of operationele doelstellingen:

OD 2.1. Investeren in de **ontwikkeling van open ruimte** ifv klimaatadaptatie en -mitigatie en beschermen van biodiversiteit.

OD 2.2. Investeren in de **kwaliteit van het integraal bodem- en watersysteem** in het Waasland

OD 2.1. Investeren in de ontwikkeling van open ruimte ifv klimaatadaptatie en -mitigatie en beschermen van biodiversiteit

Omschrijving

Het landschap op het platteland is multifunctioneel – het produceert onder meer voedsel en hout, vangt water op, zorgt voor bestuiving van planten, biodiversiteit, groene buitenruimte om te ontspannen, Een kwalitatief landschap behouden of creëren is een gemeenschappelijke taak en vraagt bewustzijn en samenwerking van alle actoren in het landschap: landbouwer, tuinbouwer, bewoner, bedrijfsleider, recreant, natuur, bos- en landschapsbeheerder.

Thema's onder deze doelstelling zijn ten eerste het **aanpassen van onze open ruimte en natuur aan de klimaatopwarming** (door vb. de door droogte verzwakte naaldbossen stelselmatig te vervangen door klimaatbestendige soorten). Een tweede thema zijn **groenblauwe netwerken**, in functie van zowel biodiversiteit als klimaatgezondheid. Dit betekent het realiseren van natuurverbinding en landschapontwikkeling door een fijnmazig netwerk van groene, agrarische en blauwe elementen, in de vorm van parken, laanbomen, waterlopen, knotbomenrijen, hagen, bosjes, enzovoort. Daarnaast is het belangrijk om groenblauwe elementen binnen te brengen in de kernen en ook daar het bestaande potentieel voor groen optimaal te benutten. Ten derde gaat het over het **vrijwaren en duurzaam ontwikkelen van de open ruimte**, waarbij de verschillende functies (natuur, landbouw, energie, erfgoed, recreatie) in dialoog met elkaar geïntegreerd worden. Opdat maatregelen hierover gedragen zouden zijn door alle stakeholders, willen we niet alleen de open ruimte duurzaam ontwikkelen, maar ook **de mentaliteit rond het gebruik van de schaarse ruimte ombuigen**.

We zoeken hier voornamelijk initiatieven die een positieve samenwerking tussen de sectoren rond dit thema tot stand brengen en die actoren met elkaar verbinden. Door samenwerking en partnerschappen over de sectoren heen, kunnen natuur en landbouw meer verweven worden, met wederzijds begrip voor elkaar en hun werking.

Met deze doelstelling komen we tegemoet aan het feit dat de open ruimte in het Waasland onder druk staat en de natuur veelal versnipperd is – zoals in heel de provincie Oost-Vlaanderen en bij uitbreiding Vlaanderen. Uit de gebiedsanalyse en kansen en bedreigen komt ook naar voor dat in het Waasland de droogte, als gevolg van de klimaatopwarming, op vandaag reeds tot verzwakking en afsterven van het bosbestand leidt. Dalende (grond)waterbeschikbaarheid doet ook de vegetatierijkdom in moerasnatuur achteruitgaan. Op het vlak van natuur en milieu zorgt bijvoorbeeld de toename van de getijdendynamiek ervoor dat er minder ruimte is voor oevernatuur, de temperatuurstijging zorgt voor de migratie van soorten naar het noorden en de droogte leidt tot een daling in biodiversiteit. Met deze operationele doelstelling hopen we mee een antwoord te bieden op deze uitdagingen.

Mogelijke acties

- Initiatieven en partnerschappen die groenblauwe netwerken versterken en verder uitbouwen via verbindende landschapselementen, zoals poelen en grachten, bomenrijen, bos, dreven en houtkanten, vb. aanplanten en kwalitatief beheren van landschapselementen langs fietspaden en aanplant stimuleren langs trage wegen.
- Initiatieven en partnerschappen met innovatieve (proef-)projecten om de bossen in het Waasland te beschermen en aan te passen, vb. klimaatrobuust omvormen van bestaande, door droogte aangetaste bospercelen.
- Innovatieve initiatieven en (proef-)projecten ter bestrijding van schadelijke, invasieve exoten, zowel fauna als flora, vb. de muntjak, grijze eekhoorn, Aziatische hoornaar, Japanse duizendknoop... .
- Innovatieve initiatieven en partnerschappen ter bevordering van fauna als flora die de biodiversiteit en ecosystemen versterken, vb. versterken van bijenpopulaties.
- Initiatieven en partnerschappen die werken aan ontharden / vergroenen / tegengaan van versnippering van ruimte, en dit zowel in de dorpen, op bedrijventerreinen (regionaal; de Waaslandhaven; ...) als op landbouwgronden en -exploitaties.
- Initiatieven en partnerschappen die sensibiliseren / aanzetten tot duurzame houding wat betreft biodiversiteit en klimaat (vb. campagnes), bij burgers en alle andere relevante actoren.

- Vormingen en/of lespakketten voor alle relevante doelgroepen, vb. landbouwers, tuinaannemers (zowel in hun opleiding als tijdens de praktijk), gemeente- en provincie-medewerkers (groendiensten), sociale economie-medewerkers, land- en tuinbouwscholen.
- Pilotprojecten rond innovatieve aanpak van het herstellen, beschermen en beheren van bestaande landschapselementen (krekengebied, wilgenrijen, dreven, boscomplexen...) met aandacht voor fauna. Deze projecten kunnen passen binnen de uitvoering van het [Vlaams houtkantenplan](#) (2022).
- Initiatieven die experimenteren met “rewilding”.
- Initiatieven die koppelkansen zoeken met zachte recreatie voor een positieve beleving en waardering van het landschap / de kwalitatieve open ruimte. Deze passen binnen het [toekomstplan voor toerisme en recreatie in het Waasland](#) 2021-2026.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 35 verrichtingen die bijdragen aan doelstellingen inzake milieuduurzaamheid, matiging van en aanpassing aan klimaatverandering in plattelandsgebieden (= R.27 Milieu- en klimaatgerelateerde prestaties door investeringen in plattelandsgebieden)
- 1 FTE nieuwe in GLB-projecten ondersteunde jobs (= R.37 Groei en jobs in plattelandsgebieden)
- 4 projecten voor samenwerking rond ontwikkeling open ruimte, met betrokkenheid natuur- en landbouwactoren (ifv klimaatadaptatie - water-bodem beheer, CO2-captatie, biodiversiteit,...) (= V5)
- 12 ha landschappelijke aanpassingen/ingrepen met het oog op klimaatadaptatie (= V6)

Bijkomende info of voorwaarden

- Voor koepel-, reguliere en eventuele samenwerkingsprojecten vragen we om zowel natuur- als landbouwactoren te betrekken. We stellen daar deze voorwaarde niet voor microprojecten.
- Ga na of je project eventueel past binnen de [oproep houtkanten van de VLM](#).

OD 2.2. Investeren in de kwaliteit van het integraal bodem- en watersysteem in het Waasland

Omschrijving

Een gezonde bodem en een evenwichtig watersysteem zijn van cruciaal belang voor de leefbaarheid van het Waasland. De bodem is niet alleen de basis voor onze voedselproductie, maar speelt ook een belangrijke rol in de opslag van koolstof en het filteren en opnemen van water (sponsfunctie). Het watersysteem zorgt voor een goede waterkwaliteit, waterberging en een gezond ecosysteem. Echter, door o.a. intensieve landbouw, industrie, verstedelijking en klimaatverandering staan het bodem- en watersysteem onder druk.

We zoeken projecten die de urgentie hiervan duidelijk maken en die samen met alle relevante actoren innovatieve projecten opzetten rond een duurzaam en toekomstgericht bodem- en waterbeheer.

Deze maatregel komt tegemoet aan het feit dat bijvoorbeeld door de dalende grondwatertafel en de verzilting in poldergebieden minder zoetwater beschikbaar is. Dit is een bedreiging voor zowel landschap als landbouw. Projecten onder deze maatregel dragen bovendien ook bij aan klimaatmitigatie en -adaptatie.

Mogelijke acties

- Innovatieve projecten rond zoetwaterbeschikbaarheid, koolstofopslag in de bodem, ...
- Initiatieven die inzetten op een verbeterde sponsfunctie van de bodem
- Initiatieven die verschillende partners samenbrengen om de kwaliteit van het water (in beken, ...) te monitoren en te verbeteren (o.a. minder nitraten)
- Projecten die inzetten op educatie en begeleiding rond gezond water- en bodembeheer voor relevante doelgroepen, vb. landbouwers, tuinaannemers (zowel in hun opleiding als tijdens de praktijk), gemeente- en provincied medewerkers (groendiensten), sociale economie-medewerkers, land- en tuinbouwscholen.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 5 verrichtingen die bijdragen aan doelstellingen inzake milieuduurzaamheid, matiging van en aanpassing aan klimaatverandering in plattelandsgebieden (= R.27 Milieu- en klimaatgerelateerde prestaties door investeringen in plattelandsgebieden)
- 0,5 FTE nieuwe in GLB-projecten ondersteunde jobs (= R.37 Groei en jobs in plattelandsgebieden)
- 2 projecten voor samenwerking rond ontwikkeling open ruimte, met betrokkenheid natuur- en landbouwactoren (= V5)
- 2 ha landschappelijke aanpassingen/ingrepen met het oog op klimaatadaptatie (= V6)

Bijkomende info of voorwaarden

- Bekijk zeker ook de plannen binnen Waasland klimaatland: <https://interwaas.be/over-waasland-klimaatland>
- Projecten rond water zijn aanvullend aan het [Vlaamse Sigmoplan](#).

SD 3. De dorpen in het Waasland bieden hoge kwaliteit van leven en richten zich op de toekomst, met oog voor het eigen Wase karakter

Deze strategische doelstelling komt tegemoet aan de nood aan **meer kwalitatieve publieke ruimte in de kernen** en **het versterken van het lokale weefsel**. Het is van belang dat de dorpen in het Waasland zich blijven ontwikkelen en zich richten op de toekomst, met tegelijk oog voor het eigen [Wase karakter](#). Ook moet er rekening worden gehouden met de veranderende behoeften en verwachtingen van *alle* inwoners, zodat iedereen - nieuwkomers, ouderen, kinderen en jongeren - zich thuis voelt in het Waasland en er een hoge levenskwaliteit ondervindt.

Initiatieven dienen bovenal lokaal gedragen te worden. Daarom is het van belang om het eigenaarschap van alle bewoners te stimuleren en te ondersteunen door in te zetten op **participatie**.

We streven deze strategische doelstelling na via 3 maatregelen of operationele doelstellingen:

OD 3.1. Realiseren van toekomstbestendige en kwalitatieve ontmoetingsplaatsen, met oog voor een kwalitatieve aansluiting met het omliggende landschap.

OD 3.2. Realiseren van activiteiten, evenementen en projecten die de lokale gemeenschap versterken.

OD 3.3. Stimuleren van een slimme transitie van gemeenten via het opstellen en/of uitvoeren van een strategie.

OD 3.1. Realiseren van toekomstbestendige en kwalitatieve ontmoetingsplaatsen, met oog voor een kwalitatieve aansluiting met het omliggende landschap

Omschrijving

Voldoende **ontmoetingsplaatsen, zowel binnen als buiten** versterken het sociale weefsel en de sociale cohesie in de woonomgeving. We zoeken daarom projecten die inzetten op de **effectieve uitvoering en inrichting van kwalitatieve publieke ruimte en plekken** waarbij ontmoeting centraal staan. Bij buitenplekken wordt ook gestreefd naar kwaliteitsvolle natuur. Voor binnenruimtes kan historisch (leegstaand) erfgoed opnieuw gevaloriseerd worden.

Het is belangrijk om in te zetten op een **participatief proces** waarbij gestreefd wordt naar een gedeeld eigenaarschap van de publieke ruimte. Ook is het belangrijk dat projecten rekening houden met de **identiteit van het Waasland** en mogelijke erfgoedwaarde van de publieke ruimte zelf. Projecten hebben ook aandacht voor alle aspecten van ruimtelijke kwaliteit, waaronder de beeldkwaliteit van een bepaalde site, het versterken van ecosysteemdiensten en de koppeling met het omliggende landschap. Dit kan gecombineerd worden met landschap- en natuureducatie om het bewustzijn over het belang van het landschap en de voeling met de natuur te vergroten. Bij infrastructuurwerken houden projecten rekening met de principes van circulair bouwen.

Omdat **sociale inclusie** een van de twee overkoepelende principes is in het actieplan, streven we er tot slot naar om bij de gecreëerde ontmoetingsplaatsen kwetsbare groepen ofwel als doelgroep te nemen, of er sowieso voor te zorgen dat deze plaatsen en ruimtes aangepast zijn aan kwetsbare doelgroepen. Onder kwetsbare doelgroepen verstaan we, naast mensen in kansarmoede en personen met een beperking, ook kinderen en jongeren, 75-plussers en nieuwkomers in de regio (zie gebiedsanalyse, kansen en uitdagingen en noden).

Deze maatregel komt tegemoet aan de nood naar meer kwalitatieve ontmoetingsplaatsen in het Waasland, waarbij zeker ook kinderen en jongeren, 75-plussers en nieuwkomers in het Waasland een belangrijke doelgroep zijn. Uit de nodenanalyse komt immers naar voor dat er nood is aan meer sociale cohesie. Ook biedt deze maatregel een antwoord op de uitdaging om het Wase karakter meer in de verf te zetten, zoals het Wase erfgoed meer te benutten, alsook leegstaande religieuze gebouwen of hoeses. Tot slot wil de mogelijke actie rond eetbare buurten een antwoord bieden op de toename aan 'ongezonde voedselomgevingen' in Vlaanderen.

Mogelijke acties

- Inrichten of verfraaien van multifunctionele ontmoetingsplaatsen op buurtniveau, vb. het creatief (her-)inrichten van buitenruimtes met aandacht voor recreatie, natuur, speelruimte, sport en langzaam verkeer. Dit kan vb. ook gaan over overdekte buitenruimte om ontmoetingen mogelijk te maken bij slecht weer.
- Het inrichten van ontmoetingsplaatsen die in functie staan van een **eetbare buurt**: vb. een buurtboomgaard, kruidenbakken in de kernen, een voedselbos bij een dagcentrum voor mensen met een beperking, ...
- Aanleg van groene verbindingen tussen aanwezige groenstructuren, die een aaneenschakeling of weefsel creëren van natuur en groene speel- en ontmoetingsplaatsen. Kansen aangrijpen voor veilige en aangename verbindingen voor voetgangers en fietsers, die tegelijk ook belangrijke corridors zijn voor planten en dieren.
- Investerings in luwte-oases
- Renovatie, her- of nevenbestemming of activatie van erfgoedobjecten en -monumenten, zoals vb. historische hoeves of forten; erfgoed als hefboom voor andere initiatieven.
- Duurzaam en multifunctioneel (her-)gebruik van bestaande gebouwen: ontmoetingsgerichte ingrepen in en rond multifunctionele gebouwen op buurtniveau. Vaak zijn een aantal ingrepen nodig om bestaande ruimtes geschikt te maken als ontmoetings- en activiteitenplaats. Vb. beperkte fysieke ingrepen bij herbestemming van kerkgebouwen.
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 1 ondersteund initiatief rond gezonde lokale voeding (korte keten, voedselverspilling, ruimte voor voedsel, voedsel voor kwetsbare mensen,...) (= V2)
- 13 gerealiseerde nieuwe (of gerenoveerde) socio-culturele voorzieningen & dienstverlening en ontmoetingsplekken (incl 'luwte-oases') (= V3)
- 8 ontwikkelde/gerealiseerde nieuwe voorzieningen & diensten voor kwetsbare groepen (voor het Waasland gaat dit over 75-plussers, nieuwkomers in het Waasland (zowel van Vlaamse als andere origine), kinderen en jongeren, personen met een verhoogd risico op armoede en personen met een handicap) (= V4)
- 95.000 inwoners van het gebied LEADER Waasland genieten betere toegang tot diensten en infrastructuur door GLB-steun. Dit is 2,4% van de plattelandsbevolking in Vlaanderen (= R.41 Aansluiting van het platteland van Europa. Zie hoofdstuk indicatoren voor de berekening.)
- 50 personen vallen onder ondersteunde projecten voor sociale inclusie (= R.42 Bevordering van de sociale inclusie)

Bijkomende info of voorwaarden

- Bij infrastructuurprojecten: geen nieuw ruimtebeslag.
- Alle projecten moeten rekening houden met kwetsbare doelgroepen.
- Met [‘trek het landschap je dorp in’](#) ondersteunt de Provincie lokale besturen om in een participatief traject en samen met buurtbewoners een **plan** te maken voor een ontmoetingsplek. De *effectieve uitvoering* van die plek kan dan via deze maatregel.
- Zie ook [de info en studie over dorpshuizen op het Vlaamse platteland](#).

OD 3.2. Realiseren van activiteiten, evenementen en projecten die de lokale gemeenschap versterken

Omschrijving

Naast ontmoetingsplekken zijn het **organiseren van activiteiten, evenementen en projecten** een ideale manier om de lokale gemeenschap te versterken.

Deze activiteiten **zetten in op verbinding en interactie**, met als ultieme doel een betere levenskwaliteit voor de bewoners. Ze integreren waar mogelijk volgende thema's: Ten eerste kunnen activiteiten het **Wase karakter** in de verf zetten, zowel qua landschap, erfgoed en cultuur en voedsel. Activiteiten rond **lokaal voedsel** kunnen bovendien bijdragen aan de **uitvoering van een lokale voedselstrategie**. Want voedsel werkt niet alleen verbindend, lokaal voedsel versterkt ook de lokale economie en streekidentiteit en draagt deze verder uit (zie bijvoorbeeld [Smaak van Waas](#) en [Lekker Oost-Vlaams](#) voor lokale producten). We verwelkomen ook projecten die werken rond verbeterde **mobiliteit** voor kwetsbare doelgroepen en die het **toeristisch potentieel** van het Waasland verhogen.

Omdat **sociale inclusie** een van de twee overkoepelende principes is in het actieplan, streven we er naar om ook voor activiteiten, evenementen en projecten **kwetsbare groepen** zoveel mogelijk actief te laten participeren, ofwel inzetten op maximale deelname als (een van de) doelgroep(en). Onder kwetsbare doelgroepen verstaan we, naast mensen in kansarmoede en personen met een beperking, ook kinderen en jongeren, 75-plussers en nieuwkomers in de regio.

We zoeken naar activiteiten die inzetten op verbinding en participatie en die bijvoorbeeld aangevraagd worden door (een groep van) lokale bewoners. Ook activiteiten die zorgen voor een verbeterde dienstverlening zijn mogelijk. Projectpromotoren zetten ook wanneer relevant een **participatief proces** op, zodat de activiteit zoveel mogelijk lokaal gedragen is.

Met deze doelstelling willen we zorgen voor levendige dorpen met diensten op maat, met specifieke aandacht voor de noden van kinderen en jongeren, ouderen alsook nieuwelingen in de regio. We komen hiermee tegemoet aan de nood naar een beter activiteitenaanbod voor de jongsten en de oudsten in het Waasland, het feit dat er een beperkter verenigingsleven is, het gebrek aan duurzame alternatieven voor vervoer in bepaalde dorpen, en het feit dat er nood is aan sociale cohesie in het algemeen en specifiek tussen verschillende culturen en leeftijdsgroepen. Tot slot zet ook deze maatregel aan tot versterken van het Wase karakter en tot de promotie van lokale, gezonde voeding.

Mogelijke acties

- Activiteiten en initiatieven die meerdere doelgroepen met elkaar in interactie laten gaan: nieuwe bewoners en oorspronkelijke bewoners, kinderen/jongeren en ouderen, ... en die zo het gemeenschapsgevoel en de sociale samenhang versterken.
- Activiteiten die specifiek gericht zijn op kinderen en jongeren
- Activiteiten die streekidentiteit benadrukken, vb. "[Erfgoedspokkel](#)": wandeling door het dorp met verhalen van vroeger en weetjes over erfgoed.
- Projecten die vervoersarmoede aanpakken en acties die kwetsbare doelgroepen mobieler maken voor woon-werk verkeer en recreatief verkeer, rekening houdend met duurzaamheid.
- Het opsporen van boeiende kruisbestuivingen tussen kunsten, cultuur, erfgoed en landschap voor een aantrekkelijk evenementen aanbod. De voorkeur ligt bij evenementen met

uitstraling, die passen bij het Wase karakter en deze extra in de verf zetten en die voor meer dynamiek en beleving zorgen

- Uitvoeren van concrete acties uit een lokale/regionale voedselstrategie, vb. een boerenmarkt opzetten, kennis rond lokale voeding bij sociale kansengroepen vergroten, toeleveren aan de lokale afzetmarkt (vb. woon-/zorginstellingen, scholen/plaatselijke horeca...), uitvoeren van concrete acties uit een strategie tegen voedselverlies, vb. inzetten op beperken en verwerken van bestaande voedseloverschotten.
- Activiteiten rond een eetbare buurt: vb. een plukroute doorheen de gemeente waar verloren plekjes een lekkere invulling krijgen, een pluktuin waar bezoekers en boer samenwerken,
- Gemeenschapsvormende activiteiten die kennis verspreiden over pluktuinen, CSA-landbouw of voedselbossen, dorps- of stadslandbouw, eetbare groene plekjes in de kern,
- **Andere: we moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.**

Indicatoren

- 5 ondersteunde initiatieven rond gezonde lokale voeding (korte keten, voedselverspilling, ruimte voor voedsel, voedsel voor kwetsbare mensen,...) (= V2)
- 1 x ontwikkelde/gerealiseerde nieuwe voorzieningen & diensten voor kwetsbare groepen (voor het Waasland gaat dit over 75-plussers, nieuwkomers in het Waasland (zowel van Vlaamse als andere origine), kinderen en jongeren, personen met een verhoogd risico op armoede en personen met een handicap) (= V4)
- 250 personen vallen onder ondersteunde projecten voor sociale inclusie (= R.42 Bevordering van de sociale inclusie)

Bijkomende info of voorwaarden

- We vragen toekomstige promotoren om binnen deze doelstelling/maatregel ook te kijken naar de [mogelijkheden van het Streekfonds](#), vooraleer binnen LEADER een project in te dienen (vb. zeker microprojecten kunnen hier overlappen):
- We vragen toekomstige promotoren om, als het gaat over toerisme en recreatie, de activiteiten af te stemmen met het [toekomstplan voor toerisme en recreatie in het Waasland 2021-2026](#).
- Gezien de Provincie de opmaak van een lokale voedselstrategie aanbiedt via het omgevingscontract, willen we hier vooral acties zien die inzetten op de **uitvoering** van een lokale voedselstrategie. Voor meer info, zie het [Oost-Vlaams voedselplan 'Oogst-Vlaanderen'](#).
- Ter info: Ook Vlaanderen werkte een voedselstrategie uit, met te bereiken doelstellingen, waarbinnen kansen liggen voor de lokale uitvoering: "[Go4food – een Vlaamse voedselstrategie voor morgen](#)".

OD 3.3. Stimuleren van een slimme transitie van gemeenten via het opstellen en/of uitvoeren van een strategie

Omschrijving

De aanwezigheid van dienstverlening en voorzieningen is een belangrijke factor in de leefbaarheid van een dorp. De vorm waarop bepaalde types voorzieningen worden aangeboden is de afgelopen

jaren sterk gewijzigd. Zo zorgde de coronacrisis voor een versnelde digitalisering, vb. online een afspraak maken in het gemeentehuis of een online burgerloket. Dit biedt heel wat kansen, maar we mogen hierbij de doelgroepen die minder mee kunnen met dit digitale niet uit het oog verliezen. Ook de groene transitie van de plattelandseconomie is iets waarbij de dorpen in het Waasland niet kunnen achterblijven.

Belangrijk hierbij is het Europese *smart villages* beleid dat “traditionele en nieuwe netwerken en diensten versterkt door middel van digitale technologieën, innovaties en het beter benutten van kennis ten behoeve van inwoners en bedrijven.” Deze biedt kansen voor het opstellen van een visie op de toekomst van de gemeente, een zogezegde *smart village* strategie.

Projecten onder deze doelstelling richten zich op het voorbereiden van zowel de gemeente (door het ontwikkelen van een visie en een plan) als haar inwoners (door middel van vormingsprojecten) op de groene en digitale toekomst van het platteland.

Ook bestaande strategieën kunnen in aanmerking komen als *smart village* strategie, indien ze voldoen aan deze voorwaarden: via een participatief proces tot stand gekomen; innovatief; op dorp-/gemeenteniveau (“rurale gemeenschap”); inspelen op een nood. “Slimme projecten” die binnen een bestaande strategie worden opgezet, kunnen financiering krijgen binnen deze doelstelling.

Deze maatregel beoogt verhoogde digitale vaardigheden en toegang tot digitale toepassingen voor de meest kwetsbare doelgroep, zodat iedereen kan genieten van de voordelen van digitalisering. Zo kan worden ingezet op een verbeterde dienstverlening en duurzame, kwaliteitsvolle manier van leven voor iedereen op het platteland.

Mogelijke acties

- Promoten van lokale hernieuwbare energieproductie in de dorpen
- Vormende activiteiten die de individuen versterken (met oog voor kwetsbare doelgroepen) Vb. cursus smartphone-gebruik; apps; ... voor online dienstverleningstools; werking digipunten in de gemeente versterken, ...
- Initiatieven die dorpen helpen bij het opstellen van hun *smart village* strategie: visie op de toekomst van het dorp/de gemeente + plan van aanpak.
- Uitvoeren van acties/projecten binnen een bestaande *smart village* strategie

Indicatoren

- 3 ondersteunde "slimme dorpen" -strategieën/projecten: (= R.40 Slimme transitie plattelandseconomie)

Bijkomende info of voorwaarden

Samenwerking tussen verschillende dorpen/gemeenten en samenwerking met ook andere LEADER regio's binnen en buiten Vlaanderen wordt hierbij aangemoedigd. (zie [voorbeeld in Estland](#))

4. DE LOKALE ACTIEGROEP (LAG)

4.1. Samenstelling

Inleiding

Voor de LEADER-periode 2023 – 2027 wordt een nieuwe Lokale Actiegroep (LAG) opgericht. Deze bestaat uit een **brede gebiedscoalitie** met daarin vertegenwoordigers van de lokale besturen, het Provinciebestuur, het middenveld en regionale organisaties.

De LAG is complementair en evenwichtig in diverse opzichten:

- **Sectoren/beleidsdomeinen:** alle relevante sectoren en beleidsdomeinen zijn direct of indirect vertegenwoordigd rekening houdend met de thema's (landbouw, landschap, dorpen)
- **Bestuursniveaus:** de provincie en de lokale besturen zijn vertegenwoordigd (gemeenten zijn vertegenwoordigd via Interwaas als relevant bestuursniveau in streekontwikkeling)
- **Competenties:** de competenties van de LAG-leden dekken maximaal de beleidsdomeinen en thema's van een integrale plattelandsontwikkeling, en hiermee vanzelfsprekend de gekozen thema's.
- **Geografische spreiding:** leden vanuit alle delen van het gebied, met aandacht voor de nieuwe gemeenten.
- **Diversiteit:** Er is een goede balans qua gender en leeftijd.

Deze bundeling van krachten moet aanleiding geven tot nieuwe dynamiek en vernieuwende samenwerkingsvormen. Onafgezien van hun uiteenlopende achtergrond, denken alle LAG-leden voor het geheel en niet vanuit hun eigen achterban.

Figuur 38 Groepsfoto van de laatste bijeenkomst voor de opmaak van deze LOS op 23 mei 2023 in Stekene. Veel van de deelnemers aan dit proces stelden zich kandidaat voor de LAG.

Rollen en verantwoordelijkheden

Alle leden van de LAG zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van de Ontwikkelingsstrategie Waasland. De specifieke rol en verantwoordelijkheid van eenieder in de groep werd vastgelegd (zie tabel).

Binnen de LAG zijn er 22 stemgerechtigde en 5 adviserende (zonder stemrecht) leden. Indien nodig kan de LAG externe deskundigen (zonder stemrecht) uitnodigen op de bijeenkomsten.

We onderscheiden volgende groepen van verantwoordelijkheden en expertise:

- De **provincie** brengt expertise in m.b.t. plattelandsontwikkeling en ze ondersteunt waardevolle experimenten die overdraagbaar zijn naar andere regio's.
- **Gemeentebesturen** brengen via Interwaas en EGTS ideeën en terreinkennis aan. Ze helpen in de communicatie en in het creëren van betrokkenheid bij de bevolking.
- De **regionale organisaties, sociaal-culturele partners en beroepsorganisaties** zorgen voor deskundigheid op hun terrein (land- en tuinbouw, economie, toerisme, welzijn, wonen, ...) en betrokkenheid bij hun achterban door bekendmaking van en communicatie over LEADER.

Er wordt gestreefd naar maximale cohesie en eensgezindheid in de groep en naar het opbouwen van een goed vertrouwen. De LAG-leden zullen gedurende de programmaperiode een gezamenlijk leertraject afleggen m.b.t. vernieuwende plattelandsontwikkeling (zie ook onder hoofdstuk over kennisuitwisseling).

Bij de bezetting zoals voorgesteld in de tabel, begrijpt elk lid dat van hem een maximaal engagement wordt verwacht (zie ook taken LAG). Vanuit die bekommernis wordt niet met plaatsvervangers gewerkt. Zo wordt ook vermeden dat informatie telkens moet herhaald worden. Op die manier is de kans kleiner op miscommunicatie, foutieve informatie en onvolledige voorkennis bij de beoordeling van projecten (zie verder bij deontologie).

Wie niet aanwezig is, kan een volmacht geven aan een ander LAG-lid (zie ook bij organisatie).

Samenstelling LAG Waasland:

Stemgerechtigd		
Sector/Bestuur	vertegenwoordiger	Rol/verantwoordelijkheid
Publiek (8)		
Lokale besturen	Gemeente van het LEADER-gebied - Afvaardiging via Interwaas	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking Procesbegeleiding naar promotoren
Lokale besturen	Gemeente van het LEADER-gebied - Afvaardiging via Interwaas	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking Procesbegeleiding naar promotoren
Lokale besturen	Gemeente van het LEADER-gebied - voor Wachtebeke/Lochristi	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking Procesbegeleiding naar promotoren
Polders en Wateringen	Polder Moerbeke en Sinaai-Daknam	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. water, natuur en landbouw
Provinciebestuur	Provincieraadslid - afvaardiging via Provincieraad	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking
Provinciebestuur	Provincieraadslid - afvaardiging via Provincieraad	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking
Streekontwikkeling	Interwaas	Ideeën en terreinkennis, communicatie naar bevolking, brugfiguur naar de raad van bestuur van Interwaas
Streekontwikkeling	EGTS Linieland	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. grensoverschrijdende samenwerking, intergemeentelijke samenwerking en geïntegreerde gebiedsontwikkeling
Sector	vertegenwoordiger	Rol/verantwoordelijkheid
Privaat (14)		
Middenveld		
Landbouw	Boerenbond vzw	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. land- en tuinbouw, ruimtelijke ordening
Landbouw	ABS	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. land- en tuinbouw, als partner in de open ruimte
Landbouw, landschap & natuur	Boeren natuur Vlaanderen/Agrobeheergroep KBR	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. land- en tuinbouw, landschap en natuur
Landbouw	Ferm vzw	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. plattelandleven, land- en tuinbouw
Landbouw & natuur	Solidagro en Pomona vzw	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. landbouw en meerbepaald herstellende/agro-ecologische voedselsystemen
Landschap, natuur & erfgoed	Regionaal Landschap Schelde – Durme vzw (RLSD)	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. landschap, natuur en erfgoed
Landschap & natuur	Bosgroep Oost-Vlaanderen Noord	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. landschap en natuur
Platteland/Dorpen	Landelijke Gilden vzw	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. platteland, cultuur, het verenigingsleven, dorpen en erfgoed.
Toerisme & Recreatie	Toerisme Oost-Vlaanderen, regio Waasland	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. plattelandstoerisme en recreatie
Vorming/Kennisinstelling	Avansa Waas en Dender	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. vorming, burgerparticipatie, projectmanagement, duurzaamheid, sociaal cultureel werk
Samenleving/welzijn & wonen	Cultuurvuur vzw via de seniorenwerking Wachtebeke	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. samenleving
Dorpen	Vlaamse Vereniging Dorpsbelangen vzw	Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. versterken gemeenschappen, sociale samenhang, kleinschalige ingrepen in dorpen
Niet-middenveldorganisatie		
Feitelijke vereniging/Burger	FV Verkeersveilig Vrasene/Burger	Vertegenwoordiger van lokale bevolking; in staat om lokale uitdagingen en behoeften te begrijpen
Expert	Onafhankelijk expert	Ruime gebiedskennis Procesbegeleiding naar promotoren Inbreng van expertise en vernieuwende inzichten m.b.t. Haven en economie; Mobiliteit; Natuur-, recreatie en cultuurhistorie; Wonen en leefbaarheid

Adviserend lid (4)	
Sector/Bestuur	Rol/verantwoordelijkheid
Secretariaat en algemene coördinatie	
LEADER-coördinator /Coördinator Gebiedsgerichte werking platteland	Coördineren van de uitvoering van de LOS, een multi-sectorale en geïntegreerde aanpak; ook optimaal invullen van projectmakelaarschap
Deskundige Gebiedsgerichte werking platteland	
Provincie Oost-Vlaanderen, dienst Landbouw & platteland	Kennis inbrengen m.b.t. landbouw en platteland. Afstemming met provinciaal plattelandsbeleid. Inbreng van expertise m.b.t. plattelandsprojecten. Bewaken van een kwalitatieve uitvoering van het programma en de lokale ontwikkelingsstrategie.
Gedeputeerde Plattelandsbeleid	Voorzitter Belangrijke rol bij het overlegproces en besluitvorming; neutrale functie Toezicht, kwaliteitswaarborg en garantie op open/goed debat.
Waarnemend lid (1)	
Sector/Bestuur	Rol/verantwoordelijkheid
VLM, beheersdienst	

4.2. Juridische structuur

Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, dienst Landbouw en Platteland fungeert als de juridische structuur. Het provinciebestuur Oost-Vlaanderen treedt zo op als administratieve en financiële verantwoordelijke.

Het provinciebestuur Oost-Vlaanderen staat in voor de aanstelling en prefinanciering van het personeel (de coördinator en de deskundige) en de opmaak en afwikkeling van het declaratiedossier Technische bijstand.

Coördinaten van de verantwoordelijke administratieve structuur:
Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, dienst Landbouw en Platteland
Gouvernementstraat 1
9000 GENT

Gegevens van de feitelijke vereniging:
Lokale Actiegroep Waasland FV
Gouvernementstraat 1
9000 GENT

4.3. Werking en organisatie

De organisatie van de LAG als feitelijke vereniging wordt uitgewerkt in een **samenwerkingsovereenkomst**, te ondertekenen door alle LAG-leden. Elk LAG-lid ondertekent ook een **engagementsverklaring** waarin ze de visie van de LOS onderschrijven en aangeven zich te engageren.

Hieronder vind je de hoofdelementen die in de samenwerkingsovereenkomst in meer detail worden uitgeschreven.

4.3.1. Taken LAG

De taken van de LAG-leden situeren zicht op project- en op programmaniveau. De leden garanderen dat zij de opgesomde taken kunnen uitvoeren en ondertekenen hiertoe een engagementsverklaring.

Taken op projectniveau

- Advies en begeleiding van promotoren tot op een niveau dat kan verwacht worden van een LAG-lid. In een meer vergaande vorm treedt de coördinator op als begeleider.
- Lezen van projectideeën
- Beoordeling en selectie van ontvangen projectvoorstellen (zie ook Expertengroep)
 - De projectbeoordeling gebeurt op basis van selectiecriteria die zijn opgenomen in de lokale ontwikkelingsstrategie en in het draaiboek (zie verder onder projectoproepen)
- Opvolgen, evalueren en bijsturen van projecten
- De LAG verhoogt de kwaliteit van de projecten en versterkt daardoor de Ontwikkelingsstrategie.

Taken op programmaniveau

- De LAG-leden zijn samen verantwoordelijk voor het uitvoeren van de Ontwikkelingsstrategie.
- De LAG-leden zijn ambassadeurs van de LEADER-methodiek.
- De LAG-leden nemen maximaal deel aan het vormingsprogramma (zie verder)
- De LAG-leden zijn verantwoordelijk voor de communicatie over LEADER naar de bevolking, organisaties en overheden binnen het Waasland.
- Aandachtspunt is de doorstroming van informatie naar de gemeenten die niet rechtstreeks vertegenwoordigd zijn in de LAG. Om deze reden zal Interwaas op regelmatige tijdstippen een overleg organiseren omtrent LEADER in het Waasland met bestuurlijke en ambtelijke afgevaardigden van de betrokken gemeenten.
- De LAG-leden nemen zoveel mogelijk deel aan de eigen activiteiten (bijv. lerende netwerken) of aan activiteiten georganiseerd op Vlaams of Europees niveau.

Een deontologische code wordt opgemaakt (zie ook verder).

4.3.2. Taken Expertengroep

De oprichting van een expertengroep is verplicht voor elke LAG. Dit orgaan adviseert de LAG in de projectbeoordeling en bestaat uit onafhankelijke experts en de LAG-coördinator.

De verdere uitwerking van de expertengroep is te vinden onder uitvoering LOS – Projectoproepen.

4.3.3. Vorming

Het is van belang te voorzien in **capaciteitsontwikkeling en vorming voor de LAG-leden** en het secretariaat van de LAG. Het LEADER-programma moet namelijk ook een versterkend leerproces tot stand brengen. Bij de evaluatie van de vorige LEADER-periode kwam bovendien de vraag naar meer uitwisselings- en vormingsmomenten sterk naar voor vanuit de toenmalige PG's (Plaatselijke Groep, nu LAG genoemd).

We komen hier voor de komende LEADER-periode aan tegemoet door zowel voor de **LAG-leden** als voor projectpromotoren structureel en gericht in te zetten op **vorming en kennisuitwisseling** (zie ook

verder bij kennisuitwisseling en netwerking). Een aantal concrete acties binnen deze ambitie zijn bijvoorbeeld om bij de start van het programma een goed uitgewerkte **kick-off voor de LAG** te voorzien. We willen hier zowel inhoudelijk en praktisch aan de slag gaan met de nieuwe leden, als ruimte voorzien voor groepsvorming. Daarnaast stellen we jaarlijks een **opleidingsprogramma voor LAG-leden** op rond gebiedsgerichte werking, op basis van een **vormingsstrategie** rond de belangrijke uitdagingen voor onze plattelandsregio. We denken hier bijvoorbeeld aan vormingssessies waarbij deskundigen een thema behandelen dat aansluit bij één van de doelstellingen uit de Lokale Ontwikkelingsstrategie. We plannen ook op regelmatige basis **plaatsbezoeken bij projecten en promotoren** zodat de beslissingen van de LAG op het terrein voelbaar worden en de LAG-leden voeling blijven houden met de noden op het terrein. Tot slot bieden we de mogelijkheid aan een aantal LAG-leden om op **meerdaagse studiereis** te gaan.

4.3.4. De coördinator & deskundige

We voorzien een 0.5 VTE **coördinator gebiedsgerichte werking platteland** en 0.5 VTE **deskundige gebiedsgerichte werking platteland**. De functiebeschrijving van beide profielen vind je in **bijlage III**.

Beiden worden verloned vanuit het eigen budget van de LAG (Technische Bijstand). De aanwervingen gebeuren door Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, dienst Landbouw en Platteland. De evaluatie van de coördinator en deskundige gebeurt door het Provinciebestuur. Het staat de LAG vrij om opmerkingen door te geven over het inhoudelijke werk van de coördinator en deskundige aan het Provinciebestuur.

De resultaatsgebieden, taken en verantwoordelijkheden van de LEADER-coördinator, **coördinator gebiedsgerichte werking platteland**, zijn o.a. de volgende:

1. Coördineren van de uitvoering van een gebiedsgerichte strategie zodat de doelstellingen op een efficiënte manier worden behaald (eerste aanspreekpunt van LAG, projectpromotoren en inwoners).
2. Begeleiden van projectpromotoren bij het uitwerken van **complexe plattelandprojecten** en opvolgen na goedkeuring om de kwaliteit van plattelandprojecten te garanderen (adviseren, in contact brengen met relevante partners).
3. Kwaliteitsbewaking van de gebiedsgerichte strategie door project- en procesmanagement zodat de realisaties op het terrein duidelijk zichtbaar worden (rapporteren over voortgang, beheer programmabudget, evaluatie en monitoring).
4. Versterken van het netwerk door te zorgen voor (strategische) samenwerkingsverbanden en een goede communicatie zodat lokale actoren tot realisatie van de strategie (kunnen) komen (dynamiseren regio, samenwerking met andere LEADER-gebieden en andere netwerken).

De resultaatsgebieden, taken en verantwoordelijkheden van de **deskundige gebiedsgerichte werking platteland**, zijn o.a. de volgende:

1. Begeleiden van projectpromotoren bij het uitwerken van **(eenvoudige) plattelandprojecten** en opvolgen na goedkeuring om de kwaliteit van plattelandprojecten te garanderen (adviseren, in contact brengen met relevante partners).
2. Ondersteuning geven bij een projectcyclus (van oproep tot goedkeuring) en bij de gebiedsgerichte netwerken zodat de gebiedsgerichte werking efficiënt en effectief verloopt (inhoudelijk en administratief ondersteunen van de werking LAG).

3. Verzekeren van een goede communicatie zodat de resultaten verspreid worden (instaan voor communicatie naar de regio).
4. Ondersteunen van het financiële luik van de gebiedsgerichte werking zodat de financiële afhandeling van acties tijdig en correct gebeurt.

De coördinator en deskundige zijn op regelmatige basis aanwezig in de regio.

4.3.5. Organisatie

De LAG komt op regelmatige basis bijeen. Voor alle beslissingen wordt consensus nagestreefd. Beslissingen nemen kan zodra de meerderheid of de helft +1 van de stemgerechtigde leden aanwezig is, of vertegenwoordigd is door middel van een volmacht.

Kan geen consensus worden bereikt, dan wordt beslist met gewone meerderheid van de stemmen van de aanwezigen of vertegenwoordigde stemmen.

Elk lid heeft één stem. Elk lid kan ook slechts één volmacht opnemen en de volmacht wordt expliciet aan iemand gegeven. Bij stemming verliest diegene die deontologisch de zaal moet verlaten, zijn of haar stem.

4.3.6. Deontologie

Voor wat betreft beslissingen en evaluaties van ingediende projecten zijn de LAG-vergaderingen gesloten. De inhoud van de gesprekken blijft intern. De uitkomst van de gesprekken en de beslissingen worden gecommuniceerd door degene die daarvoor gemachtigd is door de LAG.

Een LAG-lid mag geen banden hebben met de projecten waar hij/zij over oordeelt. Als dit wel het geval is, moet hij/zij de vergadering verlaten bij de beoordeling van het project. Dit geldt ook wanneer er op andere momenten beslist wordt over het project, zoals bij wijzigingen, verlengingen of evaluaties.

Deze bepaling geldt wanneer:

- het LAG-lid een organisatie/gemeente vertegenwoordigt die promotor of copromotor is;
- het LAG-lid een organisatie/gemeente vertegenwoordigt die partner is in het project en er een mogelijkheid bestaat dat een belangenconflict optreedt (bv. als de organisatie een financiële partner is).

Of wanneer het LAG-lid:

- behoort tot het bestuursorgaan van de promotor of copromotor;
- een politiek mandaat uitoefent in de gemeente die het project indient;
- persoonlijk of als zaakgelastigde rechtstreeks belang heeft of waarbij zijn levenspartner, bloed- of aanverwanten rechtstreeks betrokken zijn.

Als de provincie een project indient, moeten bij de beoordeling alle leden van de dienst die het project indient, de zaal verlaten. Bijvoorbeeld: de dienst landbouw dient een project in, alle leden die werken bij de dienst landbouw verlaten de zaal.

De deontologische code geldt zowel voor de LAG als voor de expertengroep.

De samenstelling van de LAG garandeert dat er veel verschillende invalshoeken in opgenomen zijn. De voorzitter bewaakt bijgevolg dat iedereen aan bod komt in de groep, zodat iedereen zijn inbreng maximaal gevaloriseerd wordt.

Klachten van LAG-leden of promotoren kunnen gemeld worden aan de voorzitter of een ondervoorzitter, die het probleem behandelt en indien nodig op de LAG brengt.

4.3.7. Aanwezigheid van LAG-leden

De LAG-leden ondertekenen een engagementsverklaring waar ze aangeven zich in te zetten binnen de LAG en mee te werken aan de uitvoering van de Lokale ontwikkelingsstrategie. Ze geven hiermee aan om tijd te maken om het mandaat naar behoren uit te voeren.

In die zin wensen we doorheen het programma een aanwezigheidsgraad van 70%, inclusief volmachten. We zullen dit monitoren en bespreken tijdens LAG-vergaderingen. Op die manier evalueren we het engagement en indien nodig ondernemen we actie. Tegelijk voorzien we vanuit het secretariaat vorming en netwerkingsmomenten zodat het voor elk lid ook een meerwaarde blijft om deel uit te maken van de LAG.

5. UITVOERING LOS

5.1. Projectoproepen

5.1.1. Selectieprocedure en criteria

De Lokale Actiegroep lanceert oproepen om de Lokale Ontwikkelingsstrategie uit te voeren. De LAG werkt doorgaans met jaarlijkse projectoproepen maar kan hier van afwijken door sneller te handelen bij de start van de nieuwe periode of kan aparte oproepen lanceren voor bepaalde thema's of types projecten.

De LAG maakt na goedkeuring van de LOS een gedetailleerd **draaiboek** op over de oproepen, de evaluatie en de selectieprocedure. De belangrijkste stappen van deze procedure worden hieronder beschreven.

Stap 1. Projectinitiatie

Onder 'projectinitiatie' verstaan we de continue aandacht voor het aantrekken en makelen van goede projecten. De LEADER-coördinator speelt een belangrijke rol in deze fase, door het inspireren en aanzetten van plattelandsbewoners, -besturen en -verenigingen om projectvoorstellen uit te werken en in te dienen. De coördinator verbindt projectideeën met de juiste actoren en ondersteunt hen om tot een ambitieuze vooraanmelding te komen.

Stap 2. Vooraanmelding

Tijdens de fase van vooraanmelding gaat de LAG na of projectideeën passen binnen LEADER en LOS in het bijzonder. Deze fase geeft de kans om kandidaat-promotoren ten volle mee te nemen in de doelstellingen van de LOS en om de verwachtingen te duiden.

Een vooraanmelding bestaat uit een **beknopt projectvoorstel, op 1 'A4', ingediend door de projectpromotor**. Het uiteindelijke projectvoorstel kan nog sterk wijzigen, maar deze tussenstap is verplicht.

Na vooraanmelding krijgt de projectpromotor **feedback** vanuit het secretariaat. De focus ligt daarbij op de inhoud van de voorstellen en de aansluiting ervan met de Lokale Ontwikkelingsstrategie.

Promotoren worden door het LEADER-secretariaat tevens voldoende geïnformeerd over de criteria waaraan ze moeten voldoen bij indiening. Ook betreft de coördinator LAG-leden en experts in contactmomenten met (potentiële) promotoren. LAG-leden keuren in deze fase geen projecten af, ze geven een advies aan de kandidaat-promotoren. Indien nodig, verwijst het LEADER-secretariaat het dossier naar de Provinciale Kwaliteitskamer voor een advies.

Stap 3. Formele indiening en beoordeling van projectvoorstellen - E-loket

Na de fase van de vooraanmelding en de feedback, krijgt de promotor de tijd om een volwaardige projectfiche op te maken die moet voldoen aan een aantal zaken, zoals de ontvankelijkheidscriteria, het actieplan van de LOS, de beoordelingscriteria en de LEADER-waarden. De promotor laadt de finale projectfiche op in het E-Loket van de VLM.

1. Ontvankelijkheid

Na indiening nemen de centrale diensten van de VLM het voortouw in de controle van de ontvankelijkheid van de projecten. Dit gebeurt in overleg met de provincies en de LEADER-coördinatoren.

Bij het ontbreken van een administratieve stukken, krijgt de promotor een termijn om dit in orde brengen. Dit kan gaan om:

- Administratieve verplichtingen
- Financiële aspecten
- Aard van het project
- Statuut promotor

2. Expertengroep

Als een project ontvankelijk is, gebeurt een eerste **inhoudelijke beoordeling** door een expertengroep. De expertengroep beoordeelt de projecten vooral op volgende aspecten:

- Haalbaarheid
- Duurzaamheid
- Innovatie
- Multisectoraal en geïntegreerd

Indien van toepassing wordt ook het advies van de **Provinciale Kwaliteitskamer** voor Oost-Vlaanderen geïntegreerd.

De expertengroep stelt een **beoordeling op t.a.v. de LAG** en eventuele **voorgestelde aanpassingen t.a.v. de kandidaat-promotor**. Deze laatste kan op basis daarvan binnen een bepaalde termijn nog wijzigingen aanbrengen in de projectfiche.

Het advies van de expertengroep aan de LAG is **oriënterend, maar niet bindend**.

Samenstelling expertengroep

De expertengroep bestaat uit deskundigen met een expertise die raakt aan de plattelands thema's binnen LEADER. Dit zijn zowel thema-experten als deskundigen met een multidisciplinaire focus, in lijn met het LEADER-uitgangspunt 'multisectoraal en geïntegreerd'. Dit kan bijvoorbeeld gaan om:

- VLM-medewerkers in de regio of meer thematische VLM-experten;
- Provinciale ambtenaren plattelandsbeleid of met een thematische deskundigheid (erfgoed, landbouw, leefmilieu,...);

- Andere praktijk- en academische experts.

We sluiten vertegenwoordigers van sector- of belangenorganisaties niet uit, maar de focus ligt op inhoudelijke experts (bv. iemand uit de studiedienst), niet op regionale vertegenwoordigers. Deze laatsten zijn beter betrokken in de Lokale Actiegroep.

De expertengroep kan per LEADER-gebied worden samengesteld en ingericht, maar gezien de groep samengesteld is uit inhoudelijke experts (en niet uit gebiedsexperts), is er ook de mogelijkheid om de groep provinciaal samen te stellen.

Het LEADER-secretariaat faciliteert de vergaderingen van de expertengroep.

De samenstelling en organisatie van de expertengroep worden verder uitgewerkt in het draaiboek.

3. Finale beoordeling door de LAG

De finale versie van de projectfiche wordt uiteindelijk beoordeeld door de LAG. Deze beoordeling gebeurt aan de hand van een punten- of kleurensysteem (dit wordt verder uitgewerkt in het draaiboek). De LAG oordeelt over volgende criteria:

- Bijdrage aan de Lokale Ontwikkelingsstrategie
- Bereik en continuïteit
- Promotor en capaciteit
- Bottom-up
- Samenwerking
- Gebiedsgericht
- Innovatie

De LAG stuurt zijn finale beoordeling door naar de projectpromotor. In het geval dat de LAG hierbij wenst af te wijken van het advies van de expertengroep, gebeurt dit op basis van een grondige motivatie.

5.1.2. Soorten projecten

Reguliere projecten	Max. 65% subsidie, groter dan microproject en max 1.000.000 € Onderscheid dienstverlenings- en investeringsprojecten.
Microprojecten	Max. 65% subsidie en max. projectkost 12.000€
Koepelprojecten	Max. 65% subsidie en min. projectkost 50.000€. Vorbereidingskosten komen ook in aanmerking. Onderscheid dienstverlenings- en investeringsprojecten.
Samenwerkingsprojecten	Max. 65% subsidie en min. budget 125.000€ per LAG. Vorbereidingskosten komen ook in aanmerking.

Reguliere projecten

De eerste soort projecten zijn de reguliere projecten. Dit type project maakte de bulk uit van PDPO III. Het subsidiepercentage bedraagt 65%. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen dienstverlenings- en investeringsprojecten.

Dienstverleningsprojecten zijn projecten waarvan de kosten in de rubriek *investeringskosten* lager zijn dan 50% van de totale projectkosten.

Investeringsprojecten zijn projecten waarvan de projectkosten in de rubriek *investeringen* gelijk zijn aan of hoger zijn dan 50% van de totale projectkosten.

*Voor de periode 2023-2027 zijn zogenaamde “Vereenvoudigde Kostenopties” of VKO’s voorzien. Dit zijn forfaitaire bedragen waarvoor geen facturen moeten worden voorgehouden, vb. een forfaitair bedrag van 7% voor overhead op subsidiabele directe kosten. Het gebruik hiervan zal de projectadministratie van de promotor, het LEADER-secretariaat en de beheersdienst sterk vereenvoudigen. Zie het **LEADER-handboek van de beheersdienst** voor alle informatie.*

Microprojecten

Microprojecten zijn een nieuw soort projecten vanaf PDPO IV. Het gaat om kleinschalige projecten met een directe impact, meetbare en controleerbare realisaties en indicatoren. Het subsidiepercentage bedraagt maximum 65% en de **maximale projectkost is 12.000 €** (cofinanciering 7.800 €, eigen inbreng 4.200 €). Een microproject loopt maximaal 1.5 jaar.

Zowel de aanvraagprocedure als de goedkeuringsprocedure zijn sterk vereenvoudigd. Er dient eenmalig gedeclareerd te worden volgens een minimale rapportage.

De begunstigden zijn kleinere lokale actoren. **Lokale besturen** kunnen projecten faciliteren, maar **kunnen zelf geen projecten indienen**. De LAG kan extra oproepen lanceren voor microprojecten.

Koepelprojecten

Een koepelproject is een verzameling van verschillende projecten rond een gelijkaardige projectdoelstelling, die wordt uitgevoerd onder de koepel van **een coördinerende organisatie**. Het wordt administratief behandeld als één project.

Het koepelproject moet een inhoudelijke meerwaarde bieden voor de delen ervan en de bundeling van deelprojecten moet duidelijke baten bieden. Er moet ook een evenwicht zijn tussen enerzijds koepelwerking en anderzijds de realisatie uit de deelprojecten. De coördinerende organisatie treedt op als promotor. Ze verlicht de administratieve lasten voor de copromotoren door de financiële en administratieve verantwoording (declaraties) naar de beheersdienst uit te voeren.

Het kan gaan om dienstverlenings- én investeringsprojecten die variëren van lokale tot bovenlokale projecten op respectievelijk kleine tot grote schaal in het LEADER-gebied. Wanneer de LAG zelf optreedt als regisseur van koepelprojecten, worden deze goedgekeurd door het Vlaams Management Comité (VMC, georganiseerd door de VLM). Koepelprojectvoorstellen van andere projectpromotoren doorlopen de gewone goedkeuringsprocedure.

Samenwerkingsprojecten

Het Vlaams Managementcomité (VMC) organiseert een specifieke oproep tot het indienen van voorstellen voor samenwerkingsprojecten. Die samenwerkingsprojecten kunnen interterritoriaal (binnen Vlaanderen) of transnationaal (buiten Vlaanderen) zijn. Transnationale samenwerking kan plaatsvinden tussen Europese LEADER-gebieden, of met ander gebieden binnen of buiten de EU met een soortgelijke methodologie als CLLD (Community Led Local Development of ‘door de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling’).

Elke LAG moet tijdens de looptijd van de programmaperiode minimaal één transnationaal samenwerkingsproject (laten) uitvoeren.

Er is telkens één coördinerende LAG die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het project. De LAG kan ook samenwerkingsprojecten laten uitvoeren door een promotor binnen het gebied. In dat geval treedt een promotor uit het gebied op als de verantwoordelijke uitvoerder.

De samenwerkingsprojecten worden goedgekeurd op basis van volgende criteria:

- de samenwerking bundelt de kennis en/of menselijke en financiële hulpbronnen uit de betrokken gebieden;
- de samenwerking moet passen in de doelstellingen die de LAG in hun LOS hebben aangegeven en geeft invulling aan één of meerdere doelstellingen uit het LOS;
- de samenwerking bestaat uit de uitvoering van een gezamenlijke actie met concrete resultaten. De samenwerking kan ook focussen op de uitwisseling van ervaring, op voorwaarde dat dit tastbare resultaten met zich mee brengt.
- de samenwerking realiseert een meerwaarde voor alle betrokken partners (schaalvoordeel, uitwisseling ervaringen, knowhow...).

De LAG dient voorstellen voor samenwerkingsprojecten in bij het VMC via het e-loket. In het geval van delegatie (uitvoering door een promotor in het gebied in plaats van door de LAG zelf) moet de LAG eerst het project goedkeuren, waarna het wordt doorgestuurd naar het VMC.

De voorgestelde samenwerkingsprojecten worden in een eerste fase al dan niet ontvankelijk verklaard door de beheersdienst. Daarna worden ze beoordeeld door de Technische Provinciale Werkgroep. Hun advies wordt aan het VMC bezorgd, die het project uiteindelijk goed- of afkeurt.

Het minimumbedrag is € 125.000. De overheidssteun voor samenwerkingsprojecten bedraagt maximaal 65% van de effectieve projectkosten.

Op basis van de ingediende kostenbewijzen wordt voorzien in een terugbetaling van de **voorbereidingskosten** die de LAG maakt om te komen tot een samenwerkingsproject, indien het project ontvankelijk is. De terugbetaling van die kosten gebeurt ook in het geval het project uiteindelijk niet kan doorgaan door van externe en onvoorziene redenen.

Bij de opening van de oproep voor samenwerkingsprojecten zal een reglement met de specifieke en praktische uitwerking voor samenwerkingsprojecten verschijnen.

Lees meer over welke samenwerkingsprojecten we beogen voor de komende periode onder 7.1. Samenwerking met andere plattelandsgebieden.

Soorten projecten in de periode 2023-2027

Vanuit een onderbouwde redenering, volgens het huidige indicatieve budget en volgens de operationele doelstellingen/maatregelen in dit LOS (zie ook 'Indicatoren voor toezicht op de output en de resultaten'), komen we tot de volgende beraming voor het aantal en soorten projecten in de komende LEADER-periode per strategische doelstelling:

SD1: De land- en tuinbouw in het Waasland is economisch rendabel en ecologisch duurzaam	<ul style="list-style-type: none"> • 4 reguliere projecten • 5 microprojecten • 3 koepelprojecten • 1 samenwerkingsproject
SD2: Het Wase landschap is klimaatgezond en versterkt de biodiversiteit en bijhorende ecosystemen.	<ul style="list-style-type: none"> • 4 reguliere projecten • 11 microprojecten • 2 koepelprojecten
SD3. De dorpen in het Waasland bieden hoge kwaliteit van leven en richten zich op de toekomst, met oog voor het eigen Wase karakter.	<ul style="list-style-type: none"> • 9 reguliere projecten • 15 microprojecten • 2 koepelprojecten of 1 koepel - en 1 samenwerkingsproject

5.2. Communicatie

De Lokale Actiegroep zorgt voor een goede communicatie voor een maximaal bereik van mogelijke projectpromotoren enerzijds en maximale bekendheid van (de positieve impact van) het programma anderzijds. De communicatie gebeurt vooral vanuit het LEADER-secretariaat, maar ook de LAG-leden, lokale besturen en projectpromotoren zijn belangrijke schakels in de communicatie.

Doelstellingen van de communicatie

- Op LAG-niveau: een vlotte interne communicatie (interne communicatie)
- Op projectniveau: voldoende goede projecten binnenkrijgen, met zoveel mogelijk betrokkenheid van de regio en lokale stakeholders (externe communicatie)
- Op programmaniveau (externe communicatie):
 - Binnen het LEADER-gebied: De burger informeren over de positieve impact van het programma en de concrete projecten op het Waasland
 - Buiten het LEADER-gebied: Andere LEADER-regio's informeren over de gang van zaken en geslaagde methodieken delen, het brede publiek in het algemeen informeren over de positieve impact van LEADER projecten.

In wat volgt, vind je een **beknopt communicatieplan**, volgens de verschillende doelstellingen/doelgroepen van het programma. Aan het begin van het programma stellen we voor de externe communicatie een gedetailleerder communicatie-actieplan op.

5.2.1. Interne communicatie

Doelgroep:

De leden van de LAG, en eventueel andere relevante betrokken actoren.

Doelstelling:

Het doel van de interne communicatie met de LAG-groep is om de betrokkenheid van en samenwerking tussen alle LAG-leden te bevorderen en hen op de hoogte te houden van belangrijke ontwikkelingen en beslissingen. Bovendien stimuleert een goede interne communicatie een blijvende actieve deelname aan de LAG.

Kanalen:

- Regelmatige vergaderingen met de LAG-groep om updates te geven, vragen te beantwoorden en discussies te faciliteren.
- Periodieke mails met samenvattingen van belangrijke beslissingen, aankondigingen van bijeenkomsten en andere relevante informatie.
- Online samenwerkingsplatform, zoals teams of google drive (we kijken welk platform voor iedereen toegankelijk is). Hier verzamelen we belangrijke documenten voor de LAG, zoals de verslagen van vergaderingen, algemene informatiedocumenten zoals het draaiboek, de deontologische code, projectvoorstellen, etc.
- Whatsapp groep: in de mate dat de leden zelf dit nuttig en wenselijk vinden, kan er een whatsapp groep gemaakt worden voor de LAG. Dit informeel communicatiemiddel bevordert ook de sociale samenhang.

Inhoud:

- LAG werking zelf: verslagen van bijeenkomsten, data van nieuwe bijeenkomsten, belangrijke besluiten, ...
- Projecten: projectaanmeldingen, procedures, projectupdates, belangrijke mijlpalen en behaalde resultaten.
- Kansen voor de LAG leden, zoals nuttige vormingen, bezoeken aan projecten, conferenties, ...
- Informeel: verjaardagen, momenten om te vieren, ...

Evaluatie:

Via informele gesprekken evalueren we continu de manier van communiceren en passen we waar nodig aan. Halverwege de LOS periode en aan het einde, komt er een formele evaluatie op basis van een online bevraging, die we anonimiseren. Op die manier kan elk LAG lid eerlijk antwoorden.

5.2.2. Externe communicatie op projectniveau

Doelgroep:

Potentiële projectpromotoren uit het LEADER-gebied. Dit gaat om lokale besturen, organisaties en verenigingen, buurtcomités, jeugd- en landbouwraden van de gemeente, landbouwers, lokale ondernemers, ... Hierbij hebben we specifieke aandacht voor landbouwers, kinderen en jongeren (vb. via jeugd- en landbouwraden), ouderen (via verenigingen), nieuwkomers en organisaties die bezig zijn met kwetsbare groepen.

Doelstelling:

- In aanloop naar een projectoproep: Een brede waaier aan mogelijke projectpromotoren bereiken en informeren over de mogelijkheden van het programma, hen inspireren en enthousiasmeren om een project op touw te zetten.
- Tijdens een projectoproep: Geïnteresseerde mogelijke projectpromotoren op de hoogte brengen van praktische zaken, zoals deadline van indienen en administratieve zaken.
- Tijdens de loop van een project: Projectpromotoren inspireren en ondersteunen tijdens de uitvoering van hun project, o.a. over hun eigen communicatie over het project en de resultaten (zie externe communicatie naar brede publiek)

Kanalen:

- Via **multiplicatoren**:
 - **LAG-leden** kunnen de informatie verspreiden via hun eigen kanalen. Veel van de LAG-leden vertegenwoordigen zelf een organisatie van het middenveld, een lokaal bestuur, ...
 - De **gemeenten** hebben zich geëngageerd om de informatie over het programma en de projectoproepen verder te verspreiden binnen hun gemeente. Ook kunnen ze zelf projectvoorstellen indienen.
- **Kick-off van het nieuwe programma + eerste oproep (startdag)**. Het doel hiervan is tweeledig. Ten eerste informeer je potentiële projectpromotoren over de doelstellingen van het programma, de mogelijkheden en de praktische zaken. Ten tweede is zo'n kick-off ook een ideaal **netwerkmoment**, waarop potentiële projectpromotoren elkaar leren kennen, of terug ontmoeten. Om mogelijke projectpromotoren aanwezig te hebben, contacteren we zoveel mogelijk relevante organisaties, verenigingen, landbouw- en jeugdleden, ... als mogelijk in het gebied. Hierbij hebben we specifiek oog voor organisaties die werken met kwetsbare doelgroepen.
- Evenementen en conferenties: We zijn aanwezig op evenementen en conferenties waar potentiële projectpromotoren aanwezig kunnen zijn om het project te presenteren en contacten te leggen.
- Persoonlijke benadering: via netwerking potentiële projectpromotoren identificeren en hen gericht aanspreken over het programma (via telefoon, mail). Eventueel persoonlijke gesprekken om het programma te presenteren, vragen te beantwoorden en mogelijke samenwerkingsmogelijkheden te bespreken. (projectmakelaarschap)
- Intervisies en netwerkmomenten voor bestaande projectpromotoren: uitwisselen, inspireren via vb. een externe spreker, ...
- Website www.leADERoostvlaanderen.be : Via deze website wordt alle informatie, nieuws en updates gedeeld, evenals succes- en impactverhalen van de vorige periode.
- Sociale media: Via het Facebook kanaal van het plattelandsloket Oost-Vlaanderen wordt alle informatie, nieuws en updates gedeeld, evenals succes- en impactverhalen.
- Filmpjes: In de loop van de programmaperiode maakt het LAG secretariaat korte video's over projecten, succesverhalen. Deze worden zowel voor communicatie naar het brede publiek gebruikt (zie verder) maar dienen ook ter inspiratie van potentiële projectpromotoren.
- De bestaande kanalen van de Provincie Oost-Vlaanderen, zoals nieuwsbrieven en de website

Inhoud:

- In aanloop naar een projectoproep: informeren over de mogelijkheden van het programma, hen inspireren en enthousiasmeren om een project op touw te zetten.
- Tijdens een projectoproep: informeren over praktische zaken, zoals deadline van indienen en administratieve zaken.
- Tijdens de loop van een project: inspireren en ondersteunen tijdens de uitvoering van hun project, o.a. over hun eigen communicatie over het project en de resultaten (zie externe communicatie naar brede publiek)

Evaluatie:

Het LAG secretariaat evalueert het aantal en de kwaliteit van de ingediende projecten vanaf de eerste oproep. Zijn er voldoende projectaanmeldingen, uit verschillende sectoren en vanuit verschillende gemeenten, van goede kwaliteit? Dan is de communicatie geslaagd.

Indien dit niet zo is, onderzoekt het LAG secretariaat hoe dit komt, via volgende vragen:

- Bereiken we alle potentiële projectpromotoren? Zo niet: hoe komt dit?
- Bereiken we de juiste (relevante) doelgroepen/personen? Zo niet: hoe komt dit?
- Bereiken we projectpromotoren uit alle gemeenten van het LEADER gebied? Zo niet: hoe komt dit?
- Bereiken we (een deel van) de beoogde doelgroep wel, maar dienen ze geen / niet de relevante projecten in? Hoe komt dit?

5.2.3. Externe communicatie van het programma

Doelgroep:

- Binnen het LEADER gebied: De burger – het brede publiek - informeren over de positieve impact van het programma en de concrete projecten op het Waasland.
- Buiten het LEADER gebied: Andere LEADER-regio's informeren over de gang van zaken en geslaagde methodieken delen, het brede publiek in het algemeen informeren over de positieve impact van LEADER projecten.

Doelstelling:

Het doel van de externe communicatie naar het brede publiek is om bewustwording te creëren over het project, belangrijke resultaten te delen en het publiek te informeren over de impact en voordelen van het programma en de uitgevoerde projecten.

Kanalen:

- Multiplicatoren:
 - LAG-leden: via hun eigen kanalen helpen ze mee succesverhalen, artikels, infographics, ... verspreiden
 - Lokale besturen: vb. via het gemeentebblad kunnen succesverhalen uit de gemeente belicht worden.
- Periodieke mailing naar lokale besturen met bv goedgekeurde projecten, voorbeelden van goed lopende projecten, zodat de lokale besturen fier zijn op de realisaties in hun gemeenten en verder bereid zijn om hierover mee te communiceren
- Via publieke evenementen, zoals lezingen, workshops of officiële inhuldigingsmomenten, zorgen we dat het publiek de resultaten van het project kan ervaren en direct met projectleden kan communiceren.
- Lokale media: we sturen persberichten naar lokale en relevante media om hen op de hoogte te stellen van belangrijke resultaten en de mogelijkheid te bieden om interviews of verhalen te maken over het project.
- Website www.leaderoostvlaanderen.be : Via deze website worden succes- en impactverhalen verzameld en verspreid.
- Sociale media: Via het Facebook kanaal van het plattelandsloket Oost-Vlaanderen worden succesverhalen, in de vorm van video's, artikels, foto's, infographics, ... verspreid.

- Filmpjes: In de loop van de programmaperiode maakt het LAG secretariaat korte video's over projecten, succesverhalen. Deze worden zowel voor communicatie naar het brede publiek gebruikt (zie verder) maar dienen ook ter inspiratie van potentiële projectpromotoren.
- Foto's: in de loop van de programmaperiode stuurt het LAG secretariaat verschillende keren een professionele fotograaf naar de verschillende lopende projecten, om op die manier succesverhalen te verzamelen en beter te kunnen verspreiden.
- Al het verzamelde materiaal kan ook via de bestaande kanalen van de Provincie Oost-Vlaanderen, zoals nieuwsbrieven en de website, verder worden verspreid.

Inhoud:

- Succesverhalen: Inspirerende verhalen van individuen of gemeenschappen die een directe positieve impact hebben gevoeld van het project. Via blogberichten, video's of artikels tonen we hoe het project hun leven of omgeving heeft verbeterd.
- Via grafieken, infographics, foto's en video's presenteren we de resultaten op een visueel aantrekkelijke en gemakkelijk te begrijpen manier. Hierbij letten we op toegankelijke taal en benadrukken we de bredere impact en voordelen van het project, zoals milieuvordelen, economische groei, sociale inclusie of verbetering van de levenskwaliteit.

Evaluatie:

We meten de betrokkenheid van het publiek door middel van het volgen van websitebezoekers, sociale media-analyse en evaluatieformulieren op evenementen.

5.3. Monitoring en evaluatie

5.3.1. Toezicht, controle en evaluatie door Vlaanderen en Europa

Europa voorziet in zowel administratieve controle als terreincontrole (o.a. de 5% controle).

Europa werkte daarnaast nog een monitoring- en evaluatiesysteem uit, waarvoor de verzameling van gegevens gebeurt door het Departement Landbouw en Visserij. Het LEADER-secretariaat werkte een aanvullend monitoring- en evaluatiesysteem uit, waarbij de gegevens worden doorgegeven aan de VLM.

De LAG verbindt er zich toe gegevens over te maken wanneer hiernaar gevraagd wordt.

5.3.2. Toezicht, controle en evaluatie door de LAG

Toezicht op en evaluatie van de projecten: selectiecriteria en voortgangsrapportage

De projecten worden beoordeeld op basis van de selectiecriteria (zie hoger) en de verwachte resultaten in de projectfiche. Daarnaast zal het voortgangsverslag dat deel uitmaakt van het halfjaarlijkse declaratiedossier aan Vlaanderen, opgevolgd worden.

In een voortgangsverslag meldt de promotor:

- welke vorderingen gemaakt zijn, verwijzend naar de tijdsplanning in de projectfiche
- eventuele afwijkingen van de fiche (zowel inhoudelijk als naar tijdsplanning) met eventueel een voorstel van alternatief of bijsturing van de aanpak

- een ingevulde lijst met gebiedsgerichte indicatoren aangevuld met projecteigen indicatoren (door de promotor opgesteld in de projectfiche).

De indicatorenlijst en verdere procedures voor monitoring en evaluatie worden definitief opgemaakt in het draaiboek. De LAG kan ten allen tijde suggesties doen aan promotoren om het project tot een hoger niveau te brengen, of om extra contacten te leggen met organisaties of andere promotoren.

Toezicht op en evaluatie van de ontwikkelingsstrategie en van de werking van de LAG

De uitvoering van de ontwikkelingsstrategie zal op volgende manieren worden geëvalueerd:

- Intern door de LAG, eventueel begeleid door het Vlaams Ruraal Netwerk, minstens halfweg en op het einde van het programma.
- Indien leden vinden dat een aantal zaken moeten bijgestuurd worden, kan er een evaluatie van een beperkt aantal aspecten plaats vinden.

Bij de halfjaarlijkse rapportage van tijdsbesteding wordt een indicatorenlijst toegevoegd, gekoppeld aan de middelen voor werking van de LAG. Onderstaande indicatoren zijn de streefwaarden voor de periode 2023-2027 voor het Waasland.

- Vorming:
 - Aantal vormingsmomenten voor promotoren en/of LAG-leden: 49
- Netwerken
 - Aantal netwerkmomenten voor promotoren en/of LAG-leden: 12
- Communicatie
 - Er zijn heel wat communicatieacties voorzien (facebook, mailing, persberichten,...) streefwaarden zijn niet relevant (zie 5.2. communicatie)
 - Aantal communicatieproducten: 13
- Personeel/beheer
 - Aanwezigheidsgraad LAG: 70% (inclusief volmachten)
 - Aantal gecreëerde jobs in VTE tijdelijk, direct: 0,5 + 0,5
 - Aantal georganiseerde LAG's, excl. vormings- en netwerkbijeenkomsten: 13

Indicatoren voor toezicht op de output en de resultaten

Vanuit Vlaanderen en Europa zijn er een aantal indicatoren opgesteld. De LAG vulde streefwaarden aan per operationele doelstelling en voegde ook één eigen resultaatsindicator toe. Bovenop deze indicatoren zal de projectpromotor voor zichzelf specifieke en werkbare indicatoren formuleren. Hieronder vind je de indicatoren en de **motivatie** voor elk van de opgegeven streefwaarden.

Europese indicatoren

- **R40 Slimme transitie plattelandseconomie: aantal ondersteunde “slimme dorpen”:** 3.
Dit tellen we onder OD 3.3., waarbij we uitgaan van 3 ofwel strategieën ofwel acties binnen een strategie van 3 verschillende dorpen te zullen ondersteunen. Motivatie: Er zijn 10 gemeenten in LEADER Waasland en in totaal 29 deelgemeenten. Om van een “smart village” strategie te kunnen spreken, moet dit plan op lokaal niveau en participatief zijn opgesteld. We rekenen voor het Waasland op 1 koepelproject met 3 deelprojecten, of drie kleine reguliere projecten, of 1 samenwerkingsproject.
- **R41 Aansluiting van het platteland van Europa: aandeel van de plattelandsbevolking dat betere toegang tot diensten en infrastructuur door GLB-steun geniet:** 2,4%.

Deze indicator tellen we enkel onder OD 3.1.. We denken hier aan het ondersteunen van infrastructuurwerken voor 8 grotere ontmoetingsplaatsen, binnen reguliere investeringsprojecten en daarbovenop een 5-tal microprojecten (of een koepelproject met 5 copromotoren) rond een eetbare buurt. We berekenden dat we hiermee dus een 13-tal grotere en kleinere gemeenten zullen bereiken. We rekenden het gemiddeld aantal inwoners van de helft grote en de helft kleine gemeenten, en komen hiermee uit op 95.000 inwoners, op een totaal van 169.250 inwoners in het gebied LEADER Waasland. Het gaat dus om 56% van de bevolking in het LEADER-gebied. Ongeveer de helft daarvan woont in een 'groene' gemeente, dit zijn 47.500 personen. Dit komt neer op 2,4% van de plattelandsbevolking in Vlaanderen (47.500 / 1.962.216).

- **R42 Bevordering van sociale inclusie: aantal personen dat onder ondersteunde projecten voor sociale inclusie valt: 300.**

Onder kwetsbare doelgroepen verstaan we, naast mensen in kansarmoede en personen met een beperking ook kinderen en jongeren, 75-plussers en nieuwkomers in de regio (zie gebiedsanalyse, kansen en uitdagingen en noden). Deze indicator tellen we zowel onder zowel OD3.1. als OD 3.2., met de volgende motivatie:

- We willen 250 personen actief betrekken onder OD3.2. Hier rekenen we o.a. 10 microprojecten, waarvan we zullen stimuleren dat ook kansengroepen, zoals hierboven gedefinieerd, projectvoorstellen zullen doen.
- Daarnaast zullen we deze kansengroepen en hun overkoepelende organisaties stimuleren om projecten in te dienen binnen OD 3.1., ontmoetingsplaatsen (zie R41 voor meer uitleg), met als doel minstens 50 personen actief te betrekken.

- **R10 Betere organisatie van de voorzieningsketen: aandeel landbouwbedrijven dat deelneemt aan producentengroeperingen, -organisaties, lokale markten, korte toeleveringsketens en kwaliteitsregelingen die worden ondersteund door het GLB: 10**

We tellen deze indicator onder OD 1.1.. We berekenden met onze eigen indicator (zie verder) dat we 10%, namelijk 124, landbouwbedrijven actief zouden stimuleren om aan landbouwverbreding te doen. Korte keten is slechts een onderdeel hiervan, vandaar dat we rekenen dat we 10 landbouwbedrijven daarvan actief kunnen laten deelnemen aan een betere organisatie van de voorzieningsketen via LEADER-projecten in het Waasland.

- **R27 Milieu- en klimaatgerelateerde prestaties door investeringen in plattelandsgebieden: aantal verrichtingen dat bijdraagt aan doelstellingen inzake milieuduurzaamheid, matiging van en aanpassing aan klimaatverandering in plattelandsgebieden: 40**

We rekenen deze indicator bij zowel OD 2.1. (35) als OD 2.2. (5):

- Voor OD 2.1. gaan we uit van 2 koepelprojecten (2 keer 5 deelprojecten), 2 reguliere projecten (*vorming, koppelkansen, hier geen prestaties*) en 6 microprojecten. We rekenen hiervoor 35 verrichtingen.
- Voor OD 2.2. zien we 5 microprojecten (afgebakende initiatieven) voor landbouwer, natuurorganisaties, boseigenaars en 2 grote reguliere projecten. Aangezien het hier ook om educatieve projecten kan gaan, of innovaties rond zoetwaterbeschikbaarheid, rekenen we hier op een kleiner aantal van 5 prestaties.

- **R37 Groei en jobs in plattelandsgebieden: nieuwe in GLB-projecten ondersteunde jobs, uitgedrukt in FTE: 2,5.**

Aangezien deze indicator duurzaam gecreëerde jobs meet, die ook na de projectperiode blijven bestaan, gaan we uit van in totaal 2,5 gecreëerde FTE, waarvan 0,5 bij OD1.2, 1 bij OD 1.3, 0,5 bij OD 2.1. en 0,5 OD 2.2.. Deze zijn met andere woorden gespreid over strategische doestellingen 1 en 2.

- **R39 Ontwikkeling van de plattelandseconomie: aantal met GLB-steun gesteunde plattelandsbedrijven, inclusief bio-economiebedrijven: 0**
De focus van strategische doelstelling 1 en de drie bijhorende operationele doelstellingen ligt op landbouwbedrijven, vandaar 0 voor deze indicator.

Vlaamse indicatoren

- **V1 Aantal goedgekeurde projecten i.f.v. de ketenontwikkeling van biomassavalorisatie en (circulaire) bioeconomie: 2**
We voorzien hier twee grote reguliere projecten, in OD 1.2..
- **V2 Aantal ondersteunde projecten rond gezonde lokale voeding (korte keten, voedselverspilling, ruimte voor voedsel, voedsel voor kwetsbare doelgroepen, ...): 6**
We zien hier 5 projecten onder OD3.2. en 1 onder OD3.1., met volgende motivatie:
 - Bij OD 3.2. voorzien we een 10-tal microprojecten. We streven ernaar dat de helft daarvan, 5 dus, een link heeft met gezonde lokale voeding.
 - Bij OD 3.1. zien we een koepelproject bijv. rond eetbare buurten.
- **V3 Aantal goedgekeurde nieuwe (of gerenoveerde) socio-culturele voorzieningen & dienstverlening en ontmoetingsplekken (incl. luwte-oases): 13**
Deze indicator tellen we enkel onder OD 3.1.. We denken hier aan het ondersteunen van infrastructuurwerken voor 8 grotere ontmoetingsplaatsen, binnen reguliere investeringsprojecten en daarbovenop een 5-tal microprojecten (of een koepelproject met 5 copromotoren) rond een eetbare buurt. Zie ook R41.
- **V4 Aantal ontwikkelde/gerealiseerde nieuwe voorzieningen & diensten voor kwetsbare groepen: 9**
Onder kwetsbare doelgroepen verstaan we, naast mensen in kansarmoede en personen met een beperking ook kinderen en jongeren, 75-plussers en nieuwkomers in de regio (zie gebiedsanalyse, kansen en uitdagingen en noden).
 - We streven ernaar om bij de gecreëerde ontmoetingsplaatsen onder OD 3.1. kwetsbare groepen ofwel *als doelgroep* te nemen, of er sowieso voor te zorgen dat deze plaatsen en ruimtes *aangepast* zijn aan kwetsbare doelgroepen. Zo komen we tot 8 van de 8 voorziene reguliere investeringsprojecten onder OD 3.1. die hieraan tegemoet komen. Omdat sociale inclusie een van de twee overkoepelende principes is in het actieplan, mag het duidelijk zijn dat LEADER Waasland hier volop op in zal zetten, al vanaf projectinitiatie bij promotoren.
 - Daarnaast zien we ook in OD 3.2. een mogelijk project rond mobiliteit voor kwetsbare doelgroepen, of een microproject voor kwetsbare doelgroepen.
- **V5 Aantal projecten rond samenwerking voor ontwikkeling van de open ruimte (i.f.v. klimaatadaptatie, water- en bodembeheer, CO2-captatie, biodiversiteit, ...): 6**
We meten deze indicator onder beide operationele doelstellingen van SD2:
 - Voor OD 2.1. gaan we uit van 2 koepelprojecten (2 keer 5 deelprojecten) en 2 grote reguliere projecten (rond vb. *vorming, koppelkansen*). Van alle 4 projecten vragen we projectpromotoren om te zorgen voor een samenwerking van natuur- en landbouwactoren (zie ook de voorwaarden bij OD1.2.).
 - Bij OD 2.2. zien we 2 reguliere projecten (rond sensibiliseren, vorming, ...) waarbij we ook multi-sectorale samenwerking vragen.
- **V6 Oppervlakte landschappelijke aanpassingen/ingrepen met het oog op klimaatadaptatie (in ha): 14**
We meten deze indicator onder beide operationele doelstellingen SD2:
 - Voor OD 2.1. rekenen we 0,15 ha per prestatie (zie R27). Dat is dus $80 \times 0,15 = 12$ ha.

- Voor OD2.2 zien we 5 microprojecten (afgebakende initiatieven) voor landbouwer, natuurorganisaties, boseigenaars en 2 grote reguliere projecten. Omdat we rekening houden met een project rond vb. koolstofopslag, waarbij het al gauw om grotere oppervlaktes gaat, denken we hier toch 2 ha te kunnen bereiken.

Eigen indicator

- **Aantal unieke landbouwbedrijven gestimuleerd om aan landbouwverbreding te doen: 124**
We maakten deze eigen indicator specifiek voor OD 1.1. rond landbouwverbreding, om na te gaan hoeveel landbouwbedrijven we in totaal binnen deze doelstelling hebben bereikt. We streven er naar om 10% van alle landbouwbedrijven in het LEADER-gebied (1244 in 2021) te betrekken. Met 'betrekken' bedoelen we een actieve deelname aan een activiteit – en niet bijvoorbeeld het ontvangen of lezen van een e-mail/brochure,

Een overzicht van zowel de Europese, Vlaamse en eigen indicatoren en hun streefwaarden vind je in de bijgevoegde tabel.

		Europese indicatoren							Vlaamse indidatoren						eigen indicator
		R.40 Slimme transitie	R.41 betere toegang tot diensten en infrastructuur (in bereikte deelgemeenten)	R.42 Bevordering sociale inclusie:	R.10 organisatie voorzieningsketen	R.27 Milieu- en klimaatgerelateerde prestaties	R.37 Groei en jobs	R.39 Ontwikkeling plattelands economie	V.1 Projecten circulaire economie	V.2 Projecten gezonde lokale voeding	V.3 Socio-culturele voorzieningen, dienstverlening en ontmoetingsplekken	V.4 Voorzieningen en diensten kwetsbare doelgroepen	V.5 Projecten open ruimte (met natuur- en landbouwactoren)	V.6 Totale oppervlakte klimaataaptatie (in ha)	aantal unieke landbouwbedrijven gestimuleerd om aan landbouwverbreding te doen
SD1	OD1.1. Landbouwverbreding				10										124
	OD1.2. Biomassa						0,5		2						
	OD1.3. Experimenteren						1								
SD2	OD 2.1. Open ruimte					35	0,5						4	12	
	OD2.2. Bodem- en watersysteem					5	0,5						2	2	
SD3	OD3.1. Ontmoetingsplaatsen		2,4%	50						1	13	8			
	OD3.2. Ontmoetingsmomenten			250						5		1			
	OD3.3. Slimme transitie	3													
TOTAAL		3	2,4%	300	10	40	2,5	0	2	6	13	9	6	14	124

Tabel 7 Overzicht van vooropgestelde Europese, Vlaamse en eigen indicatoren en de streefwaarden voor het Waasland.

Hoe de resultaten ter beschikking zullen gesteld worden aan de rechtstreeks betrokkenen en aan het netwerk

De resultaten van de evaluaties zullen door de coördinator medegedeeld worden aan de projectpromotoren, zij het in een samenvattend document voor het geheel van de projecten, zij het via een individuele beoordeling.

Kritische succesfactoren en valkuilen

De LAG is zich bewust van mogelijke kritische succesfactoren en valkuilen. Hieronder sommen we er een aantal op en hoe we ermee zullen omgaan:

- **Dynamische LAG/lange termijn samenwerking:** De LAG zal groeien in zijn taak als verantwoordelijke voor het uitvoeren van de Ontwikkelingsstrategie Waasland. Hiervoor zal voldoende aandacht gaan naar vorming van de LAG-leden. Ook zal er terugkoppeling zijn met meer ervaren LEADER-gebieden, zowel in Oost-Vlaanderen als op ruimere schaal. Goede afspraken van bij de start, o.a. in de samenwerkingsovereenkomst, zullen hier ook aan bijdragen
- **Voldoende projectvoorstellen/communicatie:** Wanneer er een oproep gelanceerd wordt, zal veel aandacht besteed worden aan de bekendmaking via verschillende media. Zowel de coördinator als de LAG-leden zijn hierbij belangrijke actoren en multiplicatoren. Het communicatieplan in deze LOS zal na goedkeuring verder concreet worden uitgewerkt in een *communicatieactieplan*.
- **Kwalitatief sterke projecten/Begeleiding:** Er wordt veel aandacht besteed aan begeleiding van (potentiële) promotoren. Zowel voor indiening van projecten als na goedkeuring. De geplande vormingsstrategie zal dit nog concreter maken.

5.4. Participatie

Bij het opstellen van de gebiedsanalyse en de Lokale Ontwikkelingsstrategie werd een participatietraject gevolgd (zie 2.2. participatief proces). Ook tijdens de uitvoering van de LOS blijven participatie en het bottom-up karakter van LEADER belangrijk.

Een belangrijk middel hiervoor zijn de **projectoproepen**. Door het makelaarschap van de LEADER-coördinator en het organiseren van netwerkmomenten, lezingen of thematische werkgroepen onderhoudt de LEADER-werking de voeling met de regio. Op die momenten wordt input van de lokale besturen, organisaties en bewoners gecapteerd. Zo draagt de streek bij tot de richting van het programma en welke projecten ingediend worden. De hoofdstukken netwerking, samenwerking en kennisdeling gaan dieper in over hoe ook daar de stem van de streek gehoord wordt.

Het LEADER-secretariaat en de LAG nemen zich voor om een aantal **open vergaderingen** te organiseren. Hierop worden de lokale besturen, projectpromotoren, organisaties en bewoners uitgenodigd. Deze momenten kunnen bestaan uit: voorstelling LEADER-programma, verwezenlijkingen projecten, inspirerende voorbeelden (eventueel uit andere regio's/programma's), het pitchen van (koepel-)projectideeën (waarop eventueel kan ingetekend worden), projecten- of ideeënmarkt, speeddate, netwerkgedeelte... Op deze manier worden alle mogelijke lokale stakeholders op de hoogte gehouden van het programma en kunnen ze mee input leveren.

In de aanloop naar de nieuwe LOS heeft **elk lokaal bestuur een contactpersoon** voor LEADER aangeduid binnen de gemeentelijke administratie. Het LEADER-secretariaat houdt deze contactpersonen op de hoogte van het programma door de aangemelde, de goedgekeurde projecten

en eventueel ander nieuws door te sturen. Op deze manier blijven de lokale besturen betrokken, kunnen ze inspiratie opdoen of kunnen ze bepaalde projecten naar hun gemeente halen.

Bij de **begeleiding van projecten** zal beoordeeld worden of er voldoende aandacht is voor participatie. Indien er een duidelijke meerwaarde is door een participatie traject, zal de LAG dit vragen aan een promotor.

Ten slotte zal er ook bij de **monitoring en evaluatie van het programma** een participatieve toetsing gebeuren door middel van een bevraging van LAG en promotoren. De input hiervan zal verder opgenomen worden in de evaluatie en mee de richting van het programma bepalen.

6. FINANCIIEEL BEHEER

6.1. Indicatief financieel plan

Uitgaande van het voorlopige totaalbedrag van €2.621.182,43 voor LEADER Waasland 2023-2027, stelden we een indicatief financieel plan op voor de projectwerking en het LEADER secretariaat. Je vindt dit financieel plan terug in de tabel hieronder.

Wat **projectwerking** betreft voorzien we, op basis van het gegeven indicatief budget, voor elke strategische doelstelling iets minder dan €650.000, met daarnaast nog 125.000 voor samenwerkingsprojecten.

Op basis van een berekening rond indicatoren en soorten projecten, maakten we een indicatieve financiële verdeling per OD op. Let wel: deze is richtinggevend, niet bindend. Om voldoende ruimte voor experiment, creativiteit en innovatie te voorzien, wil de LAG zich hier niet op voorhand op vastpinnen. De geraamde verdeling per maatregel/OD ziet er voorlopig als volgt uit:

SD1	OD1.1. Landbouwverbreding	€ 205.000
	OD1.2. Biomassa	€ 205.000
	OD1.3. Experimenteren	€ 240.000 (+ eventueel €75.000 voor samenwerkingsproject)
SD2	OD 2.1. Open ruimte	€ 400.000
	OD2.2. Bodem- en watersysteem	€ 250.000
SD3	OD3.1. Ontmoetingsplaatsen	€ 440.000
	OD3.2. Ontmoetingsmomenten	€ 150.000
	OD3.3. Slimme transitie	€ 60.000 (+ eventueel €50.000 voor samenwerkingsproject)

Voor de **werking van het LEADER-secretariaat kiezen we voor de VKO** (vereenvoudigde kostenoptie) **van 40%, nl. de forfaitaire financiering van overige kosten**. Dit is financiering om te gebruiken voor alle directe en indirecte subsidiabele kosten, exclusief personeelskosten. Het secretariaat ontvangt een forfaitair bedrag van 40% op de uitbetaalde personeelskosten om zowel overhead, werkingskosten als externe prestaties te dekken.

Tijdens de komende LEADER periode hebben we de **ambitie** om structureel en gericht in te zetten op **vorming van LAG-leden en promotoren, communicatie en netwerkmomenten**. Hiermee komen we

tegemoet aan de feedback van de vorige periode van zowel PG-leden als project promotoren (zie evaluatie vorige periode). Een gedetailleerde begroting voor onze ambities binnen de forfaitaire financiering van 40% vind je in **bijlage IV**. Hieronder staan alvast een aantal concrete acties binnen deze ambitie:

- Ten eerste leerde de evaluatie ons dat we veel meer moeten inzetten op de **vorming van LAG-leden en projectpromotoren**. Daarom voorzien we bij de start van het programma een duidelijke kick-off voor de LAG met als doel een goede groepsvorming. Daarnaast stellen we jaarlijks een opleidingsprogramma voor LAG-leden op rond gebiedsgerichte werking. Tot slot sturen we een aantal LAG-leden op studiereis (3d/2n - 10 deelnemers). Voor de *projectpromotoren* voorzien we technische opleidingen (indiening, start, declaratie), begeleiding op maat rond ruimtelijke kwaliteit, WOH - ondersteuning bij complexe projecten en begeleiding rond samenwerkingsmodellen, sociale innovatie, inclusie. Tot slot voorzien we voor *beide doelgroepen* de opbouw van een lerend netwerk rond een specifiek thema uit LOS.
- Ten tweede willen we de positieve impact van het programma op het Waasland veel meer in de verf zetten door structureel in te zetten op **externe communicatie**. In het hoofdstuk communicatie vind je een beknopt communicatieplan met duidelijke acties. We zetten de komende periode bijvoorbeeld extra in op betalende advertentieruimte zowel in de geschreven pers als op sociale media, de creatie van filmpjes over succesverhalen (1 per jaar) en het sturen van een professionele fotograaf naar lopende projecten.
- Ten derde willen we een uitgebreid en levendig netwerk creëren door **meer netwerkmomenten** te voorzien. We denken hierbij bijvoorbeeld aan een grootse kick-off van het programma, een jaarlijkse open LAG-vergadering voor iedereen (zie participatie), bijeenkomsten in het kader van nieuwe oproepen, deelname aan LEADER-bijeenkomsten in andere LEADER-gebieden door secretariaat en/of LAG-leden (bijv. Lerend netwerk VRN of EU CAP) en een afsluitend evenement.
- Tot slot willen we ook de werking van het LAG secretariaat versterken met vb. juridische ondersteuning.

LEADER WAASLAND	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	TOTAAL
per budgetjaar (EU+VI+Prov)	535.288,25 €	535.288,25 €	535.288,25 €	535.288,25 €	535.288,25 €			
projectwerking:	482.788,25 €	428.713,25 €	387.114,62 €	385.492,02 €	264.881,89 €			1.948.990,03 €
thema 1	160.929,42 €	142.904,42 €	129.038,21 €	128.497,34 €	88.293,96 €			649.663,34 €
reguliere projecten								
koepelprojecten								
microprojecten								
thema 2	160.929,42 €	142.904,42 €	129.038,21 €	128.497,34 €	88.293,96 €			649.663,34 €
reguliere projecten								
koepelprojecten								
microprojecten								
thema 3	160.929,42 €	142.904,42 €	129.038,21 €	128.497,34 €	88.293,96 €			649.663,34 €
reguliere projecten								
koepelprojecten								
microprojecten								
Samenwerkingsprojecten								125.000,00 €
			40.000,00 €	40.000,00 €	45.000,00 €			125.000,00 €
LEADER-secretariaat								602.451,21 €
loonkosten (0,5 coörd en 0,5 desk)	37.500,00 €	76.125,00 €	77.266,88 €	78.425,88 €	79.602,27 €	40.398,15 €	41.004,12 €	430.322,29 €
Alle andere kosten: VKO 40% overhead, werkkingskosten, externe prestaties - VKO 40% (zie detail begroting)	15.000,00 €	30.450,00 €	30.906,75 €	31.370,35 €	31.840,91 €	16.159,26 €	16.401,65 €	172.128,92 €
	52.500,00 €	106.575,00 €	108.173,63 €	109.796,23 €	111.443,17 €	56.557,41 €	57.405,77 €	602.451,21 €
Totaalbudget LEADER WAASLAND								€ 2.676.441,24

Tabel 8 Indicatief financieel meerjarenplan

6.2. Organisatie van het financiële beheer binnen de LAG

Gezien de provincie administratief beheerder is, is deze ook financieel beheerder. Daartoe zal een aparte boekhouding bijgehouden worden.

Op die manier kunnen zowel de LAG als de subsidiërende overheden ten allen tijde toezicht houden op de inkomsten en uitgaven m.b.t. het beheer van het LEADER-programma.

7. DE HORIZONTALE DOELSTELLINGEN

7.1. Samenwerking met andere plattelandsgebieden

Samenwerking met andere plattelandsgebieden biedt een scala aan mogelijkheden die evenveel voordelen met zich meebrengen. LEADER Waasland is dan ook vastberaden om enkele mooie samenwerkingsprojecten actief te ondersteunen en zelf proactief op zoek te gaan naar mogelijke partners binnen relevante doelstellingen van de LOS.

Tijdens het **opmaakproces van deze LOS**, was er ten eerste nauw contact met de andere Vlaamse LEADER-gebieden, zowel binnen als buiten Oost-Vlaanderen (interterritoriaal), maar ook met het aangrenzende LEADER-gebied in Nederland, Zeeland (transnationaal). Zo werd er een aantal keer digitaal overlegd met LEADER Meetjesland, Zeeland en Noord-West-Vlaanderen en werden de plannen onderling uitgewisseld. Ook zetelde een van de Pre-LAG leden voor het Waasland in de LAG van Zeeland in de voorbije periode en kon deze zijn kennis en ervaring vanuit Zeeland mee binnenbrengen tijdens de opmaak van de LOS.

De LEADER-coördinator engageert zich ertoe om ook **tijdens de loop van het programma** samen met de LAG te onderzoeken welke samenwerkingsprojecten opgezet kunnen worden, zowel binnen als buiten Vlaanderen. LEADER Waasland wil in de komende LEADER-periode minimaal twee samenwerkingsprojecten uitvoeren. De Lokale Actiegroep zoekt proactief naar promotoren en potentiële LEADER-gebieden die zo'n samenwerkingsproject willen opzetten. Indien nodig kan de Lokale Actiegroep Waasland zelf promotor zijn. Sowieso staan we open voor samenwerkingsaanvragen vanuit andere LEADER-gebieden indien deze passen binnen de doelstellingen van de LOS.

We denken hierbij bijvoorbeeld aan:

- Samenwerking met LEADER Zeeland is een logische keuze en een grote meerwaarde voor bijna alle doelstellingen:
 - De verandering – transitie – van de land- en tuinbouw krijgt in Zeeland al echt vorm. Ook heeft Nederland een andere aanpak dan Vlaanderen qua bijvoorbeeld stikstofbeleid. Hierover uitwisselen met Zeeland, samen met LEADER Meetjesland-Leievallei, kan zeker een meerwaarde betekenen voor LEADER Waasland. Dit geldt dan voor alle doelstellingen binnen SD1 over land- en tuinbouw.
 - Veel landbouwgronden in Zeeland komen in Vlaamse handen, zij het door de haven, zij het door Vlaamse fruitteilers, etc. Dit legt een extra druk op de ruimte in

Nederland, waardoor de grondprijzen ook voor Nederlandse boeren stijgen. Het is dus belangrijk om hier samenwerkingen te voorzien en de landbouwgemeenschap als één gemeenschap te beschouwen. Samenwerkingsprojecten hier vallen ook voornamelijk onder SD1 rond land- en tuinbouw.

- Vanuit het landschap gezien, zijn er geen grenzen. Het water en de dijken bijvoorbeeld lopen gewoon door tussen het Waasland en Zeeland. Het is dan ook logisch dat ook voor SD2 rond het Wase landschap samenwerkingsprojecten kunnen ontstaan.
- Er zijn een aantal grensdorpen, vb Koewacht, Clinge-De Klinge, Prosperdorp-Prosperpolder in het Waasland, waar een aantal verenigingen nu al samenwerkt. Het kan een uitdaging zijn om hier meer grensoverschrijdend te werk te gaan. Deze samenwerkingen vallen dan vooral onder SD3 rond dorpen.
- Samenwerking met andere LEADER-gebieden in Europa:
 - OD 1.3. Experimenteren met innovatieve productie en verwerkingstechnieken: We gaan op zoek naar inspirerende voorbeelden in het buitenland en/of werken samen met regio's die hier ook op inzetten, om samen te experimenteren en zo tot betere resultaten te komen.
 - OD 2.2. Kwaliteit van bodem- en watersysteem: Deze maatregel leent zich ook uitstekend om kennis en expertise vanuit andere regio's te ontdekken en via samenwerkingsprojecten te komen tot lokale toepassingen die voor elke betrokken regio een win zijn vb. innovatieve technieken rond zoetwaterbeschikbaarheid.
 - OD 3.1. Ontmoetingsplaatsen: Ook hier kan LEADER Waasland samenwerken met regio's buiten Vlaanderen en kennis en expertise uitwisselen om tot lokaal sterkere verwezenlijkingen te komen. We denken hierbij vb. aan inspirerende voorbeelden uit het buitenland rond eetbare buurten, groene verbindingen, etc.
 - OD 3.3. *Smart villages*: Dit is een maatregel bij uitstek waar we versterkend kunnen samenwerken met andere regio's in Europa. We gaan bijvoorbeeld op zoek naar expertise in regio's met gelijkaardige uitdagingen, om samen tot sterkere strategieën te komen.

Dit zijn enkele eerste ideeën tijdens het opstellen van deze LOS. Uiteraard zullen we, als er goedkeuring komt, tijdens de uitvoering van de LOS nieuwe ideeën verkennen en uitwerken.

7.2. Visie op innovatie

Door innovatief te zijn, kunnen projecten nieuwe kansen creëren, efficiëntie verbeteren, een voorbeeld zijn voor andere regio's in Vlaanderen en Europa en zo een positieve impact genereren.

We beschouwen iets als innovatief als het nog niet eerder werd uitgevoerd in het Waasland. Op die manier bekijken we innovatie altijd vanuit de lokale context. Een project kan op verschillende manieren innovatief zijn, bijvoorbeeld op vlak van een nog niet eerder voorgekomen samenwerkingsverband, een unieke oplossing voor een bestaande nood in de vorm van een dienst, product, verdienmodel, methodiek, het aanspreken van een nieuwe doelgroep...

Vanuit de LAG creëren we een **cultuur waarin ideeën worden aangemoedigd**, ondernemerschap wordt gestimuleerd en samenwerking wordt bevorderd. Het betekent ook dat er **ruimte is voor experiment** en het nemen van risico's, met de erkenning dat niet alle innovatieve ideeën succesvol zullen zijn. Een belangrijk aspect is het betrekken van **verschillende belanghebbenden**, zoals

kennisinstellingen, lokale ondernemers, verenigingen, burgers en lokale besturen, om gezamenlijk te werken aan het realiseren van innovatieve projecten. Immers, een probleem of een nood bekijken vanuit verschillende invalshoeken verhoogt aanzienlijk de kans op **vernieuwende en out-of-the-box ideeën**, die tegemoet komen aan de noden van de lokale gemeenschap.

Vanuit de LOS/LAG zijn er **verschillende manieren om innovatie te stimuleren**:

- De maatregelen en acties in de LOS zijn zo opgesteld dat ze **ruimte laten voor creatieve en nieuwe ideeën**. Ook staat onderaan de lijst met mogelijke acties telkens expliciet het volgende: “We moedigen creativiteit en eigen ideeën aan die deze doelstelling helpen bereiken.”
- Meerdere doelstellingen vermelden expliciet de **ruimte voor experiment**, en voornamelijk “OD 1.3. Experimenteren met innovatieve, duurzame (circulaire) productie- en verwerkingstechnieken en/of verdienmodellen”. Dit betekent ook dat de LAG ruimte geeft tot mogelijk mislukken.
- In de goedkeuringsprocedure worden projecten **beoordeeld op innovatie**. Indien nodig zal de LAG extra inspanningen vragen aan potentiële promotoren, en hen daar ook in begeleiden (zie volgend punt).
- De **begeleiding van projecten** – het projectmakelaarschap - garandeert dat projecten tijdig gewezen worden op de kans hun project innovatief in te vullen en zo een extra meerwaarde te creëren. De LAG kan bijvoorbeeld project promotoren aan elkaar koppelen die zelf nooit op een samenwerking zouden gekomen zijn, vernieuwende ideeën uit andere LEADER-regio’s tonen, ...
- De uitgebreide communicatie vanuit de LAG en door de promotoren zelf, verzekert dat **vernieuwende projecten als succesverhaal** in de verf gezet worden, zodat deze inspirerend werken voor anderen.

7.3. Kennisuitwisseling

In de vorige LEADER-periode werd de vraag naar meer uitwisselings- en vormingsmomenten regelmatig gesteld. We komen hier voor de nieuwe LEADER-periode aan tegemoet door zowel voor de **LAG-leden als voor projectpromotoren** een aantal **netwerk- en vormingsmomenten** te voorzien. Hierdoor kan er (van elkaar) geleerd worden en over de grenzen heen gekeken naar inspirerende voorbeelden. Om het aantal deelnemers te optimaliseren en zoveel mogelijk verschillende sectoren in het netwerk op te nemen in functie van een maximale kruisbestuiving, organiseren we waar relevant deze activiteiten gezamenlijk voor de drie Oost-Vlaamse LAG’s.

Bij de **netwerkmomenten** ligt de focus op elkaar leren kennen, inspiratie opdoen en succesverhalen over projectresultaten, methodieken, dienstverleningsmodellen en *lessons learned* uitwisselen. Hierdoor creëren we een uitgebreid en levendig netwerk waarbinnen resultaten gedeeld worden, zodat projectpromotoren in volgende projecten hier telkens op kunnen voortbouwen. Deze momenten bestaan bijvoorbeeld uit een grootse kick-off van het programma, een jaarlijkse open LAG-vergadering voor iedereen (zie participatie) en bijeenkomsten in het kader van nieuwe oproepen.

Ook voorzien we de opbouw van een **lerend netwerk** rond een specifiek thema uit de LOS met zowel LAG-leden als projectpromotoren. Van deze momenten wordt telkens ook verslag gemaakt en een specifieke opsomming van succesfactoren, methodologische verworvenheden en *lessons learned*

opgesteld. De gebiedscoördinatoren binnen de provincie Oost-Vlaanderen wisselen deze met elkaar uit en houden deze bij. Het resultaat stellen we ter beschikking via het plattelandsloket en wordt ook verspreid via vb. sociale media en mailings. De gebiedscoördinator kan (toekomstige) projectpromotoren hier ook mee verrijken tijdens persoonlijke contactmomenten en tijdens de netwerkmomenten (deel van het projectmakelaarschap).

Met de **vormingsmomenten** willen we kennis, inzichten en vaardigheden van promotoren en LAG-leden versterken. Via vormingsmomenten gaan we leegericht aan de slag door een verdiepende werking rond de thema's (naar LAG-leden en promotoren) maar ook rond de gebiedsgerichte werking (voor de LAG-leden). Daarnaast ondersteunen we waar nodig promotoren op maat rond declaraties, indienen van projecten, ruimtelijke kwaliteit, nieuwe samenwerkingsmodellen of rond de wet op overheidsopdrachten.

Tot slot worden de resultaten en methodes van de projecten gedeeld via deze digitale platformen:

- euprojecten.oost-vlaanderen.be
- www.vlaamsruraalnetwerk.be/projectendatabank

7.4. Netwerkvorming

In de komende periode zetten we volop in op actieve netwerkvorming van zowel de leden van de LAG, de gebiedscoördinator en de deskundige binnen het bestaande Vlaams en Europees Ruraal Netwerk. We doen dit door de leden **actief aan te sporen om deel te nemen aan mogelijke studiedagen, terreinbezoeken of andere netwerkmomenten** en hier een deel van het budget van de werking van de LAG bewust aan toe te kennen.

De leden van het secretariaat van de LAG schrijven zich in op de **nieuwsbrieven** van het Europees Ruraal Netwerk. We sporen ook alle LAG-leden aan om dit te doen. Op die manier blijven zij mee op de hoogte van de recente ontwikkelingen en mogelijke netwerkmomenten. Interessante activiteiten van de LAG, het LEADER-secretariaat of promotoren worden gedeeld via de [VRN agenda](#).

Door bewust in te zetten op deze netwerkvorming, krijgen de LAG-leden, de gebiedscoördinator en de deskundige de mogelijkheid om in contact te komen met andere belanghebbenden, kennis uit te wisselen en samenwerkingsverbanden op te bouwen. Zo kunnen we niet enkel de werking van LEADER Waasland profileren op Vlaams en Europees niveau, maar ook **zelf actief bijdragen** aan (grensoverschrijdende) samenwerking en het delen van *best practices*, zodat we op die manier een waardevolle bijdrage leveren aan de **kennisopbouw** binnen LEADER, zowel op Vlaams als op Europees niveau.

7.5. Gelijke kansen

De Lokale Actiegroep Waasland voorkomt iedere discriminatie op grond van gender, ras of etnische afkomst, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid in alle acties die ze onderneemt. Door de uitvoering van de Lokale Ontwikkelingsstrategie draagt de LAG bij aan de sociale inclusie van alle kansengroepen.

Er was extra aandacht voor gelijke kansen bij **het opstellen van de gebiedsanalyse en de Lokale Ontwikkelingsstrategie** en het bijhorende **participatietraject**. Dit gebeurde door sociale partners te

betrekken bij de stakeholderanalyse en andere participatiemomenten. Er was gerichte communicatie naar organisaties die werken rond gelijke kansen (Avansa, SAAMO Oost-Vlaanderen, OKRA, Ferm,...). Dit vertaalt zich in het LOS, waar de nodige doelstellingen en acties aandacht hebben voor gelijke kansen.

Bij de **samenstelling van de LAG** werd in de mate van het mogelijke rekening gehouden met leeftijd en gender. Er is een goede balans tussen mannen en vrouwen en er zijn ook 5 leden jonger dan 40 jaar. We zochten ook actief naar LAG-leden die de belangen van de sociale sector behartigen en de nodige expertise hebben daarvoor (Avansa, Vlaamse Vereniging Dorpsbelangen, vzw Cultuurvuur).

Bij de **uitvoering van de LOS** zal er aandacht zijn voor het bereiken van alle inwoners door gerichte communicatie bij het lanceren van oproepen. Ook in de goedkeuringsprocedures zal de LAG waken over gelijke kansen bij het beoordelen van projecten. De LAG kan indien relevant kandidaat-promotoren wijzen op het belang van sociale inclusie en voorstellen doen om hieraan te werken.

7.6. LEADER en andere subsidie-instrumenten

Om de beschikbare middelen zo goed mogelijk in te zetten, is het belangrijk dat er geen (of minimale) overlap is met andere Europese, Vlaamse en provinciale subsidiemogelijkheden. Sommige van die kanalen kunnen wel complementair ingezet worden om bij te dragen aan de doelstellingen in de Lokale Ontwikkelingsstrategie.

Hieronder lijsten we een aantal relevante Europese, Vlaamse en provinciale instrumenten op. Het is belangrijk dat de LAG bij de verdere uitwerking en uitvoering van de ontwikkelingsstrategie op zoek gaat naar synergiën tussen de verschillende instrumenten, om overlap te vermijden en waar mogelijk instrumenten complementair in te zetten om zoveel mogelijk te kunnen bijdragen aan hun doelstellingen.

7.6.1. Europese programma's

Horizon Europe, research and innovation programme

Dit is het onderzoeks- en innovatieprogramma van de EU voor 2021-2027. Het pakt de klimaatverandering aan, helpt de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de VN te verwezenlijken en stimuleert het concurrentievermogen en de groei van de EU. Het programma vergemakkelijkt samenwerking en versterkt de impact van onderzoek en innovatie bij het ontwikkelen, ondersteunen en uitvoeren van EU-beleid (o.a. ook de green & blue deal) en het aanpakken van mondiale uitdagingen.

Environment and climate action (LIFE)

Dit is het financiële instrument van de EU ter ondersteuning van projecten op het gebied van milieu, natuurbehoud en klimaatactie in de hele EU. LIFE draagt ertoe bij de Unie om te vormen tot een klimaatneutrale en veerkrachtige samenleving door de uitvoering van het EU-klimaatbeleid als onderdeel van de Green Deal voor Europa te ondersteunen en de EU voor te bereiden op de klimaatuitdagingen van de komende decennia. Het LIFE programma is onderverdeeld in vier thema's: "Natuur en biodiversiteit", "Circulaire economie en levenskwaliteit", "Klimaatadaptatie en -mitigatie" en "Duurzame energietransitie".

Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)

Dit fonds heeft tot doel de economische en sociale samenhang in de Europese Unie te versterken door onevenwichtigheden tussen de regio's te corrigeren. Het ERDF (EFRO in Nederlands) richt zijn investeringen op verschillende prioritaire gebieden, waaronder innovatie en onderzoek. **Interreg** is hierbinnen één van de instrumenten waarmee de Europese Unie grensoverschrijdende, transnationale en EU-brede samenwerkingsprojecten financiert. Interreg beoogt het grensoverschrijdend oplossen van gezamenlijke uitdagingen in domeinen zoals onderzoek en innovatie, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, duurzaam transport, duurzame energie, biodiversiteit, gezondheid, arbeidsmarkt, levenslang leren etc. Vlaanderen neemt deel aan negen programma's.

(www.vlaio.be/nl/vlaio-netwerk/efro-interreg/ontdek-interreg/interreg-programmas-vlaanderen)

Europees Sociaal Fonds

Dit is het belangrijkste instrument van de Europese Unie (EU) om te investeren in mensen. Via dit fonds wil de Europese Commissie een belangrijke bijdrage leveren aan het EU-beleid inzake werkgelegenheid, sociale zaken, onderwijs en vaardigheden, waaronder structurele hervormingen op deze gebieden. Het fonds is ook een van de hoekstenen van het sociaaleconomisch herstel van de EU na de coronapandemie.

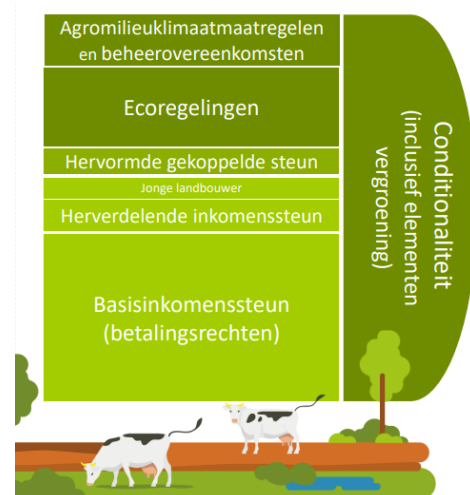
Het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB)

Het Vlaams GLB Strategisch Plan geeft uitvoering aan het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) vanaf 1 januari 2023. Dit plan zet in op 7 krachtlijnen en omvat twee pijlers. Pijler 1 zet in op inkomenssteun voor landbouwers en gemeenschappelijke marktordening. Pijler 2 zet in op plattelandontwikkeling, waaronder LEADER ook valt.

Bijgevoegde figuur geeft een overzicht van de maatregelen die onder pijler 1 vallen en waarvoor individuele landbouwers steun kunnen aanvragen. Voor uitgebreide informatie over de verschillende maatregelen en begunstigden verwijzen we naar de [GLB-subsidiewijzer](#).

Vanaf 2023 werkt het Departement Landbouw & Visserij met het systeem van “**conditionaliteit**”. “Conditionaliteit” is de nieuwe term voor de randvoorwaarden in het vorige GLB waarin ook al een aantal ‘goede landbouw en milieucondities’ (GLMC) waren opgenomen. De verplichtingen zijn nog meer gericht op verduurzaming en omvatten ook verplichtingen die golden voor het ontvangen van de vergroeningspremie in het vorige GLB. De vergroeningspremie zelf valt hierdoor weg. Europa legt het kader vast voor de conditionaliteit, Vlaanderen vult dit verder in op basis van de uitdagingen in Vlaanderen. Alle landbouwers die rechtstreekse betalingen ontvangen of die steun krijgen voor het nemen van agromilieuklimaatmaatregelen, met inbegrip van de beheerovereenkomsten, moeten de verplichtingen opgenomen in de conditionaliteit naleven.

Net zoals de randvoorwaarden is de conditionaliteit opgebouwd uit enerzijds beheerseisen voortvloeiend uit Europese wetgeving (RBE) en anderzijds uit normen voor een goede landbouw- en milieuconditie (GLMC). Een aantal maatregelen uit het GLB zijn relevant om hier te vermelden, in het kader van de zoektocht naar synergiën met en vermijden van overlap met lopende maatregelen.

Figuur 39 Overzicht van de verschillende GLB-maatregelen binnen pijler 1 van het Vlaamse strategisch plan (Departement Landbouw & Visserij, 2022)

Kaderrichtlijn water (RBE 1): Door de grote druk op de waterreserves in Vlaanderen worden landbouwers aangezet tot doordacht en duurzaam omgaan met water. Om de watervoorraden en de waterkwaliteit in Vlaanderen veilig te stellen en in lijn te brengen met de Europese doelstellingen zorgen het waterwetboek en zijn uitvoeringsbesluiten voor de omzetting van de Europese Kaderrichtlijn Water (2000/60/EG) in Vlaamse wetgeving.

- Respecteer de vergunnings- of meldingsplicht en de voorwaarden voor het onttrekken van grondwater of oppervlaktewater voor landbouwkundig gebruik
- Voorkom verontreiniging van oppervlaktewaterlichamen met fosfaten door het respecteren van de 1 meter teeltvrije strook en de 5 meter bemestingsvrije strook langs oppervlaktewaterlichamen, naast de verplichtingen die voortvloeien uit de mestwetgeving en toegelicht worden in de fiche “Nitraatrichtlijn (RBE 2)”

Nitraatrichtlijn (RBE 2): Om de waterkwaliteit in Vlaanderen te verbeteren en in lijn te brengen met de Europese doelstellingen zorgen het mestdecreet en zijn uitvoeringsbesluiten voor de omzetting van de Richtlijn voor de bescherming van water tegen verontreiniging door nitraten uit agrarische bronnen (91/676/ EEG) in Vlaamse wetgeving. De Mestbank van de Vlaamse Landmaatschappij staat in voor de praktische uitvoering van het mestdecreet.

Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn (RBE 3 en 4): Het biodiversiteitsverlies een halt toe roepen en de dalende trend doen keren, ecosysteemdiensten versterken, habitats en landschappen in stand houden en soorten beschermen zijn doelstellingen waaraan het gemeenschappelijk landbouwbeleid moet bijdragen. De Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn zijn Europese richtlijnen die bepalen welke soorten en welke habitattypen (als leefgebieden voor soorten) beschermd moeten worden. Het natuurdecreet en zijn uitvoeringsbesluiten geven in Vlaanderen uitvoering aan de verplichtingen opgenomen in deze richtlijnen.

- Respecteer het verbod op of de vergunningsplicht voor het wijzigen van vegetatie en landschapselementen zowel binnen als buiten Natura 2000-gebieden

Verordening op markt brengen gewasbeschermingsmiddelen (RBE 7): Voorschriften met betrekking tot de toelating van gewasbeschermingsmiddelen, het op de markt brengen ervan en het gebruik ervan binnen Europa zijn vastgelegd in de Verordening (EG) nr. 1107/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 21 oktober 2009 betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen en tot intrekking van de Richtlijnen 79/117/EEG en 91/414/EEG van de Raad.

- Gebruik enkel erkende gewasbeschermingsmiddelen
- Pas de gebruiksvoorschriften van de gewasbeschermingsmiddelen op een correcte manier toe

Behoud blijvend grasland (GLMC 1): Blijvend grasland slaat veel koolstof op in de bodem. Het behoud van het areaal blijvend grasland is dus belangrijk in de strijd tegen de klimaatverandering. Zolang de ratio blijvend grasland / totaal landbouwareaal met niet meer dan 3% daalt ten opzichte van de referentieratio 2018, zijn er geen specifieke verplichtingen. Wanneer de ratiodalering meer dan 3% bedraagt, komt er een omzettingsverbod voor blijvend grasland en zullen landbouwers die blijvend grasland hebben omgezet verplicht worden, opnieuw blijvend grasland aan te leggen.

Bescherming van wetlands en veengebieden (GLMC 2): Wetlands en veengebieden zijn belangrijke reservoirs van organische koolstof in de bodem. Verbod op het omzetten, omploegen draineren van graslanden gelegen in veengebieden en wetlands.

Handhaving organisch bodemmateriaal (GLMC 3): Een goede bodemstructuur staat garant voor een bodem in goede conditie. Het organischekoolstofgehalte is samen met de zuurtegraad een belangrijke indicator voor de bodemstructuur van een landbouwperceel. Stoppels mogen na het oogsten niet afgebrand worden, behalve om fytosanitaire redenen. Minstens één geldig analysesresultaat OC en pH per schijf van 5 ha areaal landbouwgrond exclusief grasland en permanente bedekking:

- Bij een te laag OC-gehalte: advies dat bij het analysesresultaat is gevoegd, aantoonbaar volgen
- Bij een te lage pH-waarde: bekalken.

Bufferstroken langs waterlopen (GLMC 4): Bufferstroken spelen een belangrijke rol in het voorkomen van verontreiniging van waterlopen. Ze beperken de afspoeling van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen van het perceel naar de waterlopen. Te respecteren langs alle waterlopen:

- 1 m teeltvrije strook
- 3 m pesticidevrije strook
- 5/10 m bemestingsvrije strook

Bodembeheer om erosie tegen te gaan (GLMC 5): Bodemerosie vermindert de bodemvruchtbaarheid en de opbrengsten op lange termijn, draagt bij tot het ontstaan van modderstromen en overmatige ruimings- en baggerspecie. Op percelen met een hoge en zeer hoge erosiegevoeligheid moeten maatregelen toegepast worden uit vier maatregelpakketten, afhankelijk van de teelt en erosiegevoeligheid

Minimale bodembedekking (GLMC 6): Kale bodems zijn kwetsbaar voor erosie en uitspoeling van nutriënten. Het bedekt houden van de bodem zorgt dan ook voor bescherming in de meest kwetsbare periodes. De bodem maximaal bedekt houden door:

- Het inzaaien van een groenbedekker;
- Het behouden van de stoppels en opslag
- Het behouden van de gewasresten na de oogst

Gewasrotatie op bouwland (GLMC 7): Door het roteren van de gewassen op een perceel wordt bodemuitputting vermeden en kan de ontwikkeling van bodempathogenen afgeremd worden, zodat het bodempotentieel behouden blijft.

- Pas gewasrotatie toe op minstens 1/3 van het bouwlandareaal
- Maximaal drie jaar na elkaar eenzelfde hoofdteelt op een perceel
- Aardappelen: slechts éénmaal om de drie jaar op eenzelfde perceel, pootaardappelen: éénmaal om de vier jaar

Biodiversiteit op landbouwbedrijven (GLMC 8): Deze norm moet er toe bijdragen dat:

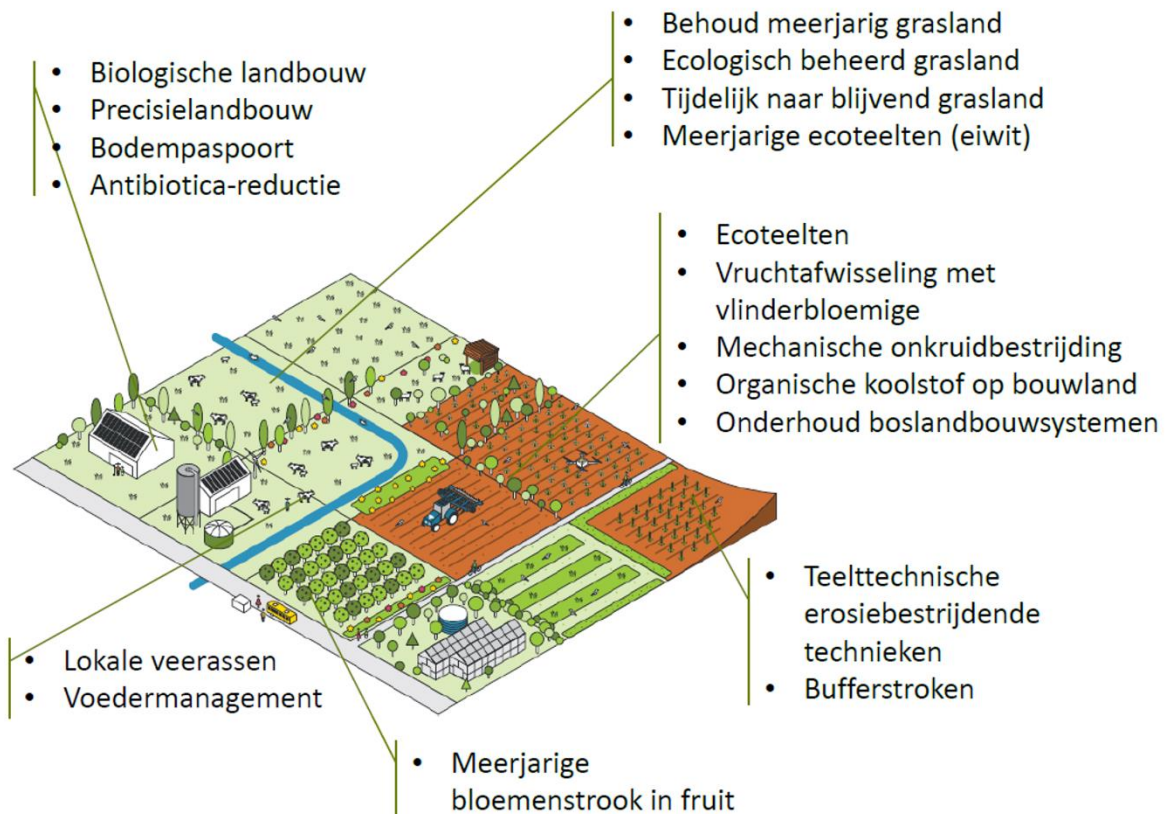
- er meer ruimte komt voor biodiversiteit op de landbouwbedrijven,
- waardevolle landschapselementen in het landbouwlandschap worden in stand gehouden
- vogels tijdens de broedperiode worden beschermd,
- de inzet van gewasbeschermingsmiddelen in de strijd tegen invasieve planten beperkt blijft

Bescherming van ecologisch kwetsbaar blijvend grasland (GLMC 9 & 10): Ecologisch kwetsbaar blijvend grasland is aangeduid omwille van de grote biodiversiteitswaarde door aanwezige fauna, flora of een specifiek reliëf. Het behoud van ecologisch kwetsbaar blijvend grasland is en blijft belangrijk omwille van de opgeslagen koolstof in de bodem.

- Ploeg geen ecologisch kwetsbaar blijvend grasland
- Zet geen ecologisch kwetsbaar blijvend grasland om

In het nieuwe GLB zijn **de vergroeningsmaatregelen weggefallen** en komen er **in de plaats nieuwe vrijwillige maatregelen voor landbouwers: ecoregelingen (éénjarige verbintenissen) en nieuwe agromilieuklimaatmaatregelen (AMKM = meerjarige verbintenissen)**. Deze laatste omvatten zowel de meerjarige agromilieuklimaatmaatregelen van het Departement Landbouw en Visserij als de beheerovereenkomsten van de Vlaamse Landmaatschappij.

Binnen deze groep van maatregelen zijn er perceelsgebonden, diergebonden en bedrijfsgebonden maatregelen, die samen worden weergegeven op onderstaande figuur. Enkel actieve¹⁰ landbouwers komen in aanmerking voor deze maatregelen (behalve voor de maatregel lokale veerassen), die elk met verschillende voorwaarden en subsidies kunnen ingevoerd worden op maat van de bedrijven. Voor uitgebreide informatie over de verschillende maatregelen en begunstigden verwijzen we naar de GLB-subsidiewijzer. (www.vlaamsruraalnetwerk.be/glb-subsidiewijzer)

¹⁰ Een actieve landbouwer heeft een ondernemingsnummer met BTW-landbouwactiviteit, heeft een standaard verdien capaciteit groter dan 5.000€, haalt meer dan een derde van BTW-verkoopshandelingen uit landbouwactiviteiten tov alle economische activiteiten én is geen overheidsinstelling, terreinbeherende natuurvereniging, universiteit of hogeschool.

Figuur 40: Overzicht van de ecoregelingen en agromilieuklimaatmaatregelen binnen het nieuwe GLB (Bron: Departement Landbouw & Visserij)

7.6.2. Vlaanderen

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF)

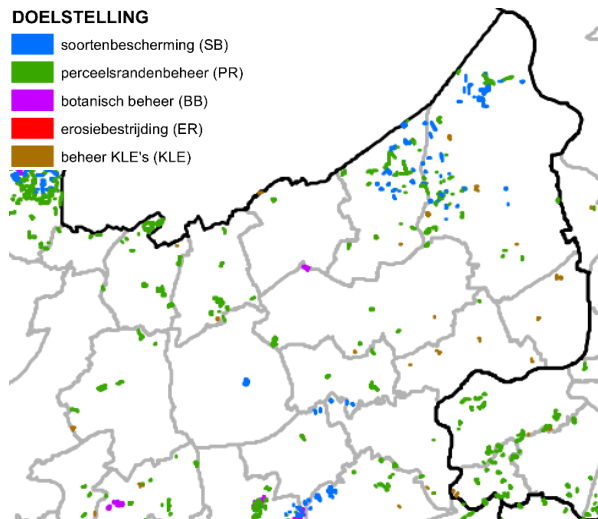
Het VLIF ondersteunt de Vlaamse land- en tuinbouw. Dit gebeurt door duurzame investeringen te stimuleren om de structuur van de land- en tuinbouwbedrijven te verbeteren. En ook hun rendabiliteit te verzekeren en de kostprijs te verminderen.

- Maatregelen voor land- en tuinbouwers
 - Overnamesteun voor de jonge landbouwer
 - Investeringssteun op land- en tuinbouwbedrijf
 - Steun voor niet-productieve investeringen op het landbouwbedrijf
 - Steun voor ontwikkeling van kleine landbouwondernemingen
 - Projectsteun voor innovaties in de landbouw
 - VLIF-waarborgregeling
 - Investeringen omkaderingssector
- Maatregelen voor (groepen van) spelers actief binnen het Agrobusinesscomplex (ABC), zoals groepen van landbouwers, (tuinbouw)coöperaties en bedrijven die actief zijn in de verwerking en afzet van landbouwproducten
 - VLIF-steun aan de agrovoedingssector
- Maatregelen voor proeftuinen – en centra
 - VLIF-steun voor investeringen in de omkaderingssector

De Vlaamse Landmaatschappij (VLM):

- **Beheerovereenkomsten** zijn vrijwillige, vijfjarige overeenkomsten tussen individuele landbouwers en de VLM om extra inspanningen te doen voor de **biodiversiteit** in Vlaanderen, in ruil voor een jaarlijkse vergoeding. Een actieve landbouwer kan op percelen of delen van percelen in beheergebieden beheerovereenkomst sluiten. Beheergebieden zijn gebieden waar beheerovereenkomsten het meest bijdragen aan de biodiversiteit. De VLM-bedrijfsplanners begeleiden de landbouwers tijdens het volledige traject: van aanvraag en sluiten van een contract, tot begeleiding bij de uitvoering. Er zijn verschillende soorten beheerovereenkomsten, die inzetten op:
 - **Soortenbescherming**, inzetbaar in beheergebieden waar ze het meest bijdragen aan de biodiversiteit in landbouwgebieden.
 - **Kwetsbare natuur bufferen of verbinden en soortenrijke graslanden beheren**, inzetbaar in landschappelijk waardevolle gebieden met duurzaam beheerde natuur of kwetsbare landschapselementen.
 - **Onderhoud van houtige kleine landschapselementen**, inzetbaar in heel Vlaanderen.

Bijhorende kaart laat zien dat in het Waasland voornamelijk beheerovereenkomsten zijn afgesloten in het kader van soortenbeheer (Beveren, Sint-Gillis-Waas en Waasmunster aan de Schelde) en perceelsrandenbeheer (zoals bv. in Beveren, Sint-Gillis-Waas, Wachtebeke en Moerbeke).

Figuur 41: Overzicht lopende beheerovereenkomsten in het Waasland – 2022 (Bron: VLM)

- Via **landinrichtingsprojecten** werkt de VLM gebiedsgericht aan een **veerkrachtige open ruimte**, in samenwerking met lokale stakeholders. Hiervoor maken zij gebruik van de instrumentenkoffer landinrichting, die ook inzetbaar is voor provinciale en lokale besturen.
- Momenteel loopt er een traject voor de erkenning van **3 Vlaamse Nationale Parken**, waarin de klemtoon ligt op natuuruitbreiding en -bescherming en recreatie. Voor het Waasland zijn een aantal gemeenten opgenomen in het **Kandidaat-Nationaal Park Scheldevallei**.
- Binnen de werking van het open ruimte platform lanceerde de VLM ook een aantal **gebiedsgerichte programma's**
 - **Water-Land-Schap**: Het doel van het programma Water-Land-Schap is om problemen met water in landelijke gebieden in onderlinge samenhang op te lossen, in nauwe samenwerking met de gebruikers van het gebied zoals landbouwers en bedrijven, bewoners en landschapsbeheerders.
 - **Voedsellandschap**: Een voedsellandschap is een openruimtegebied waar lokale samenwerkingen verschillende openruimte-uitdagingen aanpakken: lokale voedselproductie- en verkoop, een mooier landschap, meer biodiversiteit, klimaatmaatregelen, toegankelijkheid van het platteland en bijhorende beleving, productie van hernieuwbare energie, goed bodem- en waterbeheer, De rol van landbouwers staat daarbij centraal.

Andere

Het **Agentschap voor Natuur en Bos (ANB)** voorziet in verschillende subsidies: voor de aankoop van gronden, bebossing en herbebossing, opmaak van een natuurbeheerplan, inrichting van natuur, etc.

Het **Departement Omgeving** zet in op ontharding, via projectoproepen en premies voor particulieren. Daarnaast heeft het departement Omgeving ook verschillende realisatiegerichte en grondgebonden instrumenten beschikbaar, die in de instrumentengids verder worden toegelicht: omgeving.vlaanderen.be/catalogus.

Het **Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin** zet in op leefbare dorpen via het instrument zorgzame buurten: www.zorgvoormorgen.be/zorgzamebuurten.

7.6.3. Provincie Oost-Vlaanderen

De Kadernota Plattelandsontwikkeling geeft aan waar de **Provincie Oost-Vlaanderen** de volgende jaren op inzet:

Beleidsmatige ondersteuning voor lokale besturen: hoe omgaan met dorpen/buurtten op het platteland, dit gebeurt via:

- de Buurtenmonitor: hoe tevreden zijn de inwoners in een bepaalde buurt op het platteland (Tevredenheidsonderzoek als onderdeel van het Omgevingscontract)
- het Dorpenloket: hoe hou je als lokaal bestuur voeling met je dorpen (adviesing en begeleiding)

Verhogen van de ruimtelijke kwaliteit op het Oost-Vlaamse platteland, via:

- Projectbegeleiding door de Provinciale Kwaliteitskamer (adviesing en begeleiding)
- Vormingen over ruimtelijke kwaliteit op het platteland (vorming en opleiding)
- Ondersteunen van participatietrajecten rond ruimtelijke kwaliteit in dorpen ('Trek het landschap je dorp in') (adviesing en begeleiding als onderdeel van het Omgevingscontract)

Flexibel inspelen op uitdagingen op het platteland via:

- Subsidie geïntegreerde plattelandsinitiatieven (subsidie)
- Vormingen en netwerkmomenten (vorming en opleiding)

Daarnaast zet de Provincie Oost-Vlaanderen ook in op duurzame en lokale voeding met het Oost-Vlaamse voedselplan "Oogst-Vlaanderen": <https://oost-vlaanderen.be/werken-en-ondernemen/landbouw/lokaal-voedsel.html>.

Binnen dit plan kunnen verenigingen of lokale besturen die een **activiteit** organiseren rond **lokaal voedsel** een subsidie krijgen. Ook lokale besturen die **activiteiten of vorming** rond bv korte keten, duurzame voedselproductie en consumptie, ... organiseren kunnen een subsidie krijgen.

Lokale besturen kunnen daar bovenop via het **omgevingscontract** ondersteuning krijgen om bijvoorbeeld een lokale voedselstrategie te ontwikkelen, een eetbare buurt in te richten of een strategie tegen voedselverlies uit te werken.

8. BIJLAGES

- Bijlage I: Engagementsverklaringen van de nieuwe gemeenten in het LEADER-gebied
- Bijlage II: Gebiedsanalyse van het Waasland, ILVO en BUUR
- Bijlage III: Functiebeschrijving coördinator en deskundige
- Bijlage IV: Indicatief financieel plan Waasland
- Bijlage V: Machtiging indiening LOS